T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE –SURİYE İLİŞKİLERİNDE 50 YIL (1939-1989)

Yüksek Lisans Tezi

Özkan Yazgan

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Temuçin Faik Ertan

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE –SURİYE İLİŞKİLERİNDE 50 YIL (1939-1989)

Yüksek Lisans Tezi

Özkan Yazgan

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Temuçin Faik Ertan

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE –SURİYE İLİŞKİLERİNDE 50 YIL (1939-1989)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :Prof.Dr.Temuçin Faik Ertan

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Yavuz Ercan	
Prof. Dr. Temucin F. Ertan	
Prof. Dr. Sertaç H. Başeren	

Tez Sınavı Tarihi 27.04.2007

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof.Dr.Yavuz Ercan

Enstitü Müdürü

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesinin zayıflaması ve özellikle 20. yüzyılda petrolün değerinin keşfedilmesi ile büyük devletlerin Ortadoğu bölgesine olan ilgisi artmıştır. Önceleri Fransa ve İngiltere'nin, daha sonraları ise ABD ve Sovyet Rusya'nın menfaatleri, Ortadoğu'yu dünyanın en sorunlu ve karmaşık ilişki ağlarının olduğu bir bölge haline getirmiştir. Bu karmaşık bölgenin önemli iki aktörü haline gelen Türkiye ve Suriye karşı kutuplarda yer almış ve ikili ilişkilerinde birbirlerine kuşku ile bakmışlardır. Bu iki ülke, uzun bir ortak sınıra sahip oldukları ve uzun bir tarihi geçmişi paylaştıkları halde, komşuluğun gerektirdiği samimi ilişkileri bir türlü kuramamışlardır.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli sorunların yaşandığı 1939–1989 yılları arasını, Ortadoğu'daki bölgesel ve ülke içi siyasi gelişmeler ışığında kronolojik olarak incelemek, bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Bu bağlamda, tez dört bölüm halinde hazırlanmıştır. Giriş bölümünde, Suriye'nin Osmanlı idaresi altındaki durumu ve Fransız Manda yönetimi altına girene kadar olan gelişmelerden bahsedilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünü sembolik olmakla birlikte, sorunların başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz İskenderun Sancağı(Hatay) sorunu oluşturmuştur. İkinci bölümde, Suriye'nin bağımsızlık sonrası yaşadığı siyasi gelişmeler ve Ortadoğu'daki çekişmeler neticesinde Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginliklere değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Esad'ın Suriye yönetimini devralması ile başlayan ve 1989 yılına kadar olan dönem içindeki Türkiye-Suriye ilişkileri, suya dayalı kalkınma projelerini gerçekleştirmeye başlamasıyla önemli problemlerden biri haline gelen su sorunu ve "Suriye içerisinde Türk toprağı" söylemi ile dikkat çeken Süleyman Şah Türbesi konuları ele alınmıştır. Çalışmaya konu olan 1939-1989 yılları arasındaki 50 yıllık dönemde yaşananlar dikkate alındığında, çalışmanın ortaya koyduğu sonuç olarak, iki ülke arasındaki en büyük sorunun bir türlü tesis edemedikleri "güven" olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hatay sorunu, Su sorunu, Süleymanşah Türbesi, Suriye

ABSTRACT

Upon the weakening of the Ottoman Empire's authority and the discovery of the value of oil especially in the 20th century, the interest of the great powers in the Middle East area increased. Primarily the interests of France and Great Britain, then the USA and Soviet Russia has turned the Middle East into a region where the most challenging and complex network of relations prevails. Turkey and Syria has become the most important actors at opposite poles in this complicated zone and considered each other with suspicion in their bilateral relations. Although both countries have had long boundaries and shared a long historical background, they could not establish close relations expected between neighboring countries.

The purpose of my study, in the light of the regional and domestic political developments in the Middle East, is to scrutinize chronologically the years between 1939-1989 during which the Turkish-Syrian relations witnessed problems. In this context, the thesis was prepared in four parts. In the introduction Syria's status under Ottoman rule and the developments experienced until being under the French mandate were mentioned. İskenderun's Sanjak (Hatay) issue that could be considered a beginning and symbolic problem formed the first part of my study. In the second part, political developments that Syria had experienced after gaining its sovereignty and the tensions between Turkey and Syria caused by the contentions in the Middle East were addressed. In the third part of the study Turkish-Syrian relations during the period that begun Essad's taking power of Syria until 1989, water issue that had become one of the most important problems after the implementation of the water-based development projects and Suleyman Shah Tomb that attracted attention with the statement of "Turkish territory in Syria" were discussed. Given the events occurred during the 50 year-period between 1939-1989, it is possible to say that this study reveals that the greatest problem between two countries is the "crisis of confidence" that could not ever be established.

Key words: Hatay Problem, Water Problem, Suleyman Shah Tomb, Syria

ÖNSÖZ

Çalışmada; 1939'dan 1989'a, gerek siyasi faktörlerin gerekse uluslararası konjonktürün etkisiyle şekillenen Türkiye-Suriye ilişkileri ve bu bağlamda yaşanan sorunlar, mümkün olduğunca kronolojik bir sıra ile sunulmaya çalışılmıştır. Bazı konuların ele alınması esnasında, konu bütünlüğünün bozulmaması ve bahsedilen konunun sebep ve sonuçlarına da vakıf olunabilmesi maksadıyla, olayların 1939–1989 yılları öncesi ve sonrasındaki tarihsel gelişimlerine de değinilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünü, Suriye ile Türkiye'nin 1990'lı yılların sonuna gelinceye kadar iyi gitmeyen ikili ilişkiler serüveninin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz İskenderun Sancağı(Hatay) sorunu oluşturmaktadır. Söz konusu bölümde; Hatay'ın sorun olarak algılanmasının başlangıcı olan Sykes-Picot Antlaşmasından itibaren yaşanan gelişmeler, Hatay'ın bağımsızlığı yolunda yapılan mücadeleler, Suriye'nin Hatay'ı iki ülke arasında bir problem olarak göstermeye çalışmasının altında yatan siyasi sebepler ve verilen diplomasi ağırlıklı mücadeleye ayrıntılı olarak yer verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü II. Dünya Savaşı sonrası ile başlamış, Esad'ın 1970'de yönetimi ele alması ile son bulmuştur. Bu bölümde mümkün olduğunca kronolojik bir sıra izlenmeye çalışılmış ve bu bağlamda öncelikle Suriye'nin bağımsızlık sonrası yaşadığı siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Müteakiben Suriye-Türkiye ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen iki süper güç arasındaki rekabetin en belirgin olarak yaşandığı bölgelerden biri olan Ortadoğu'daki gelişmeler ile Türkiye ve Suriye'nin bu bölgedeki ve büyük devletlerle olan ilişkilerine yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Esad'ın Suriye yönetimini devralması ile başlayan ve 1989 yılına kadar olan dönem içinde Esad'ın siyasi yaklaşımları, iki ülke ilişkilerini şekillendiren olaylar, Arap-İsrail anlaşmazlığı ekseninde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, ülkeler arası çapraz ilişkiler ile güvenlik endişeleri, soğuk savaş sonrası yaşanan siyasi gelişmelere değinilmiş ve söz konusu gelişmelerin ışığında iki ülke ilişkileri incelenmiştir.

Suyun stratejik önem kazanması ve gerek Türkiye gerekse Suriye'nin suya dayalı kalkınma projelerini gerçekleştirmeye başlamasıyla Türkiye ve Suriye arasındaki önemli problemlerden biri de su sorunu olmuştur. Su sorunu ile ilgili bölümde, sorunun tarihsel gelişimi ve her iki ülkenin konuya bakışı ve yaklaşımları ortaya konulmuştur.

Bugüne kadar bu konuyu ele alan bir çalışmanın olmaması ve Türkiye-Suriye ilişkileri içerisindeki ilginç bir konu olması sebebiyle, "Türkiye sınırları dışında, Suriye'de bir Türk toprağının varlığı" söylemi ile dikkat çeken "Süleyman Şah Türbesi" konusu çalışmanın son bölümünde ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmada geçmişteki ilişkilerin bozulma nedenleri incelenirken, mümkün olduğunca her iki taraf açısından değerlendirilmeye ve tek yanlı olmaktan kaçınılmaya özen gösterilmeye çalışılmış ve her iki ülkenin gerekçeleri objektif olarak ortaya konmuştur.

Tez çalışmasının her aşamasında destek ve katkıları ile bana yön veren tez danışmanım Prof.Dr. Temuçin Faik Ertan'a ve yüksek lisans öğrenimim sürecinde çok büyük anlayış, destek ve katkıda bulunan Ankara Üniversitesi Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi Enstitisü öğretim elemanlarına ve çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR 1

GİRİŞ 2

1 ÖNCESİ VE SONRASI İLE HATAY SORUNU 6

1.1 I. Dünya Savaşı Sonrası İskenderun Sancağı 6

1.2 1936 Fransa-Suriye Ön Anlaşması 11

1.3 Milletler Cemiyeti Çerçevesinde 1937 Antlaşmaları 14

1.4 Hatay'ın Türkiye'ye Katılması 18

1.5 Katılıma İlk Tepkiler 22

2 İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ 24

2.1 Suriye'nin Bağımsızlığını Kazanması 24

2.2 Bağımsızlık Sonrası Suriye'de Yaşanan Siyasi Gelişmeler 28

2.3 II. Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri 34

2.4 Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler Işığında 1957 Buhranı 40

3 HAFIZ ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ 50

3.1 Ortadoğu'daki Gelişmeler Bağlamında Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri 50

3.1.1 Esad Dönemi Siyasi Gelişmeler 50

3.1.2 Esad Dönemi Suriye Dış Politikası 53

3.1.3 Esad Dış Politikası Ekseninde Türkiye-Suriye İlişkileri 56

3.2 Türkiye ile Suriye Arasındaki Su Sorunu 64

3.2.1 Suyun Önemi 65

3.2.2 Uluslararası Suların Hukuki Durumu 67

3.2.3 Türkiye ile Suriye Arasında Soruna Neden Olan Su Kaynakları ve Her İki Ülkenin Su Potansiyeli 70

3.2.4 Su Sorununun Tarihi Gelişimi 76

3.2.5 Türkiye ve Suriye'nin su konusundaki yaklaşım farklılıkları ... 90

3.3 Süleyman Şah Türbesi 93

3.3.1 Türbenin Hukuki Durumu 96

3.3.2 Cumhuriyet Dönemi Türbenin durumu 97

3.3.3 Türbenin Taşınması 97

3.3.4 Teşrin Barajının İnşası ve Baraj Sularının Türbeyi Tehdidi 98

3.3.5 Suriye'nin Taşınma Teklifi ve Tahkimat Projesi 99

SONUÇ 103

SONUÇ 103

KAYNAKÇA 106

EKLER 118

EK-1 Harita(Suriye Ders Kitaplarındaki Haritalar) 119

EK- 2 Türbe ve Caber Kalesinin 1930'lardaki Resmi 121

EK-3 Türbenin Son Bulunduğu Konumu Gösteren Uydu Fotoğrafları 122

EK-4 Türbe Binası ve Bulunduğu Yere Ait Fotoğraflar 123

EK-4 (Devam) 124

EK-4 (Devam) 125

ÖZGEÇMİŞ 126

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HAK	Harp Akademileri Komutanlığı
NATO	North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Savunma Paktı
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
yy	Yüzyıl
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale

GİRİŞ

Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılındaki Mısır Seferi ile birlikte Osmanlı idaresine giren Suriye[1], 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Osmanlı dönemi boyunca (1516-1918)Suriye toprakları, bu bölgeden sağlanan vergi gelirleri, Halep'in uluslararası ticaret sistemi içindeki yeri ve Şam'ın seferlerde geçiş yolları üzerinde bulunması gibi ekonomik faktörlerle doğrudan denetim altında tutulmak istenmiştir. Bunlara ilaveten, içine Kudüs'ün de dahil olduğu bu bölgenin kutsal kabul edilmesi ve Müslümanlar nezdinde peygamberler diyarı olarak görülmesi denetimin gerekliliğine ayrıca manevi bir boyut eklemiştir.[2]

Buna karşın, Suriye'yi her defasında merkeze çok güçlü bağlarla bağlamaya çalışan Osmanlı yönetiminin çabaları, bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle bazı yerlerde başarısız kalmış, imparatorluk merkezinden uzakta bir takım özerk güç odakların hayatiyetini sürdürmesine istemeden de olsa müsaade edilmiştir.

19.yy'da, Suriye'deki ayrı din ve mezhepler[3] birer ulus olarak kabul edilmiştir. Söz konusu mezhepler aralarında sürekli geçimsizlikler yaşanmış, özellikle, Lübnan'da bulunan Dürziler ile Maruniler arasında mezhep çatışmaları daha belirgin bir hal almıştır.

19.yy'da, Suriye ve yakın çevresiyle yakından ilgilenen iki büyük devlet

---

[1] Arapların Şam olarak isimlendirdikleri Suriye; Halep, Şam, Sayda ve Bağdat (Günümüzdeki Suriye, Lübnan ve Filistin ile Irak'ın bir bölümü) eyaletlerinden meydana gelmektedir. Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., 1982, s.175-179.

[2] **Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü**, Ahmet Emin Dağ tarafından İnsani Yardım Kuruluşu için hazırlanmış kitap, http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html , 12.01.2007

[3] Suriye topraklarına, çok eski tarihlerden itibaren çeşitli ırklardan insanlar gelip yerleşmişlerdir. Bu bakımdan yakın çağlara gelindiğinde bölgede çeşitli ırk ve dinden insanlar yaşamaktadır. Ancak, halkın büyük kısmı Arapça konuşmaktadır ve Müslümandır. Buna karşılık Müslümanlar arasında mezhep birliği yoktur. Müslümanlıkta hak sayılanların yanında, küçük mezheplerden olanlar da bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en önemlisi Dürzi'lerdir. Bölgedeki Hıristiyanlar da Maruni, Ortodoks, Süryani-Latin, Katolik ve Protestanlardan meydana gelmektedir. En önemlisi ise Martinilerdir. A.Haluk Ülman, **1860-1861 Suriye Buhranı**, Ankara, Aydınlık Yay., 1966, s.8-12

Fransa ve İngiltere[4] olmuştur. Bunda, Suriye'nin özellikle doğu sömürge yolları üzerinde olması önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin gittikçe güçten düşmesi, bu tarihe kadar bölgede sağladığı denge kurucu rolünü azaltmıştır. Bu nedenle, özellikle İngiltere ve Fransa, bölgede söz sahibi olabilmek için burada yaşayan halkın bir kısmıyla temas kurma yolunu seçmiş, bölgedeki mezhep ayrılıkları ve çıkar çatışmalarını kullanarak bölge halkını kışkırtmışlardır.[5]

Böylece, iki büyük Avrupa devletinin Suriye üzerindeki rekabeti zaten var olan Dürzi-Maruni çekişmesini daha da şiddetlendirmiştir. Buna, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla bölgedeki etkinliğinin azalmasını ve kötü yönetimden doğan hoşnutsuzluğu da eklemek gerekir. Bütün bunlar, 19.yy'da, Suriye'yi bir karmaşa içerisine sürüklemiştir.[6]

Ayrıca, 19. yüzyılda meydana gelen bir takım değişiklikler, Müslümanlar ve Müslüman olmayan kesimler arasındaki ilişkilerde önemli farklılaşmaya sahne olmuştur. 1830-1860 yılları arasında özellikle Avrupalılarla ticaretin yol açtığı ekonomik ve politik gelişmeler, Müslüman olmayanların statüsünün yükselmesine yardım ederken, tüm ekonomik eğilimler onların çıkarına hizmet etmeye başlamıştır. Bu duruma ilaveten, Osmanlı'daki reform hareketlerinin gayrimüslim kesimleri daha fazla kayırması, Müslüman çoğunluk arasındaki huzursuzluğu zirveye çıkarmıştır. Hıristiyanların ekonomik ve siyasal kazanımlarının yol açtığı bu hoşnutsuzluk, 1860'dan itibaren iki dini topluluk arasında çatışmalara yol açmıştır Daha önceki yıllarda (1838-45) ortaya çıkan mezhep temelli Maruni-Dürzi savaşlarına, bu kez de din temelli Müslüman-Dürzi ve Müslüman-Hıristiyan çatışması eklenmiştir.[7]

---

[4] İngiltere, Fransa'nın bu bölgedeki faaliyetlerinden ve meydana gelen gelişmelerden endişeye düşmüştür. Lübnan'da Martinilerin yararına bozulacak denge, bütün Suriye'nin Fransa'nın nüfuzu altına geçmesine neden olabilirdi. Nitekim 1798'e kadar kesin bir Ortadoğu politikası bulunmayan İngiltere, bu nedenlerle Suriye'de Nüfuz sahibi olmak istemiş ve Fransa'yla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ülman, a.g.e., s 8-12

[5] Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, Balkanoğlu Matbaacılık**,** İstanbul, 1944, s. 215-218.

[6] Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.385.

[7] **Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü**, Ahmet Emin Dağ tarafından İnsani Yardım Kuruluşu için hazırlanmış kitap, http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html , 12.01.2007

I. Dünya Savaşı, İngilizlerin Hindistan yolunu garanti altında tutabilmek ve önemi giderek artmaya başlayan petrol bölgeleri üzerine hakim olabilmek için başlattığı siyasi operasyonun oldu bittilerine zemin hazırlamıştır. İngiltere, I. Dünya Savaşı'nda Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için, özellikle Mekke Şerifi Hüseyin ile birtakım anlaşmalara girişmiş ve ona bir Arap İmparatorluğu kurmayı vaat ederek Arapları kışkırtmıştır.[8]

İngiltere, Fransa'yla arasında bir sorun çıkmaması için Osmanlıları Ortadoğu'dan tasfiye ederken bu ülke ile paylaşma zorunluluğu hissetmiş ve bundan dolayı İngiltere, Şerif Hüseyin ile girişmiş olduğu pazarlıktan, Fransa'yı haberdar etmiştir. Bunun üzerine Fransa, Ortadoğu'nun paylaşılması için İngiltere ile müzakerelere girişmiştir.[9] İngiltere Dışişleri Bakanlığının Ortadoğu uzmanı Sir Mark Sykes ile Fransa'nın Beyrut eski büyükelçisi Georges Picot arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap topraklarının bölüşümü konusunda bir anlaşmaya varılmıştır(16 Mayıs 1916). Tarihe Sykes- Picot Antlaşması olarak geçen bu anlaşma ile İngiltere, Hüseyin'e vaat ettikleri toprakların bir kısmını Fransa'ya bahşetmiştir.

"Uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşu için" savaştıklarını belirten İngiltere ve Fransa, Ortadoğu memleketlerinde, halkların kendi serbest seçimlerine dayanan milli hükümet ve idareler kuracaklarını bildirmişlerdir. Bu deklarasyonla[10] İngiltere ve Fransa, Arap halklarının bağımsızlıklarını kabul etmekte oldukları izlenimini uyandırmışlardır. Halbuki, bu iki sömürgeci devlet Arap halklarını aldatmıştır. Hicaz Kralı Hüseyin, oğlu Faysal'ı büyük umutlarla Paris Barış Konferansına göndermiş ve Faysal'ın da konferansta

---

[8] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I: 1914–1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 197.

[9] Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları(1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1991, s.31.

[10] Bolşevik İhtilali ve Wilson'un etkileri ile artan Arap ulusçuluğu neticesinde, İngiltere ve Fransa, Ortadoğu ile ilgili bir deklarasyon yayınlamak zorunda kalmışlardır. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Yayınevi, Ankara, 1994, s. 73.

Arap bağımsızlığını hararetle savunmuş olmasına rağmen, İngiltere ve Fransa, Arap memleketlerin de manda rejimlerinin kurulmasına karar vermişlerdir. 1920 Nisan'ında toplanan San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa, Amerika'nın bu konferansa katılmamasından da yararlanarak Ortadoğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Bu paylaşım sonucunda Suriye ve Lübnan Fransız mandasına, Irak, Ürdün ve Filistin de İngiliz mandasına verilmiştir.

Yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalarla bu petrol zengini bölge büyük devletler arasında paylaşılmıştır. Paylaşılma sırasında da etnik, dini, mezhepsel ve kültürel farkları gözetilmeksizin çoğu yapay sınırlarla ayrılmıştır. Bu yüzden de Ortadoğu bölgesi çıkar çatışmalarının, savaşların hiç dinmediği dünyanın en karmaşık bölgelerinden biri haline gelmiştir.

1 ÖNCESİ VE SONRASI İLE HATAY SORUNU

1.1 I. Dünya Savaşı Sonrası İskenderun Sancağı

İngiltere ve Fransa, Osmanlıların elinde bulunan bölgeleri Sykes-Picot Antlaşması ile aralarında gizlice paylaşmış ve savaş sonrası paylaşım planlarını uygulamaya başlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile imza edilen Mondros Mütarekesi sonrasında İngilizler, 6 Kasım 1918'de Mütareke'nin ikinci maddesi çerçevesinde Sancak, yani Hatay bölgesini işgal etmek üzere İskenderun Körfezi'nden karaya asker çıkarmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında bölgede bulunan Yıldırım Orduları Gurup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'nin hemen akabinde Sadrazam İzzet Paşaya gönderdiği ve Mütareke'de işgali öngörülmeyen bölgelerin İtilâf Devletleri'nce işgaline muhalefet edeceği beyanı çerçevesinde, çıkarmaya karşı silâhla karşılık verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine İngilizlerin ilk girişimi neticesiz kalmıştır. Ancak Yıldırım Orduları Gurubu ile 7. Ordu Karargahının lağvedilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşanın bölgeden ayrılmasından sonra, 9 Kasımdan itibaren İskenderun ve dolaylarından, 10 Kasım 1918'den itibaren de Amanos Dağlari ile Körfez'den Türk birlikleri tamamen çekilmiştir. Bilâhare bölge 11 Kasım'dan itibaren İngiliz birliklerince işgal edilmiştir. Tabi ki bu işgal İskenderun ve Hatay'la sınırlı kalmayarak, Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa'yı da içine almıştır. Daha sonra bölge Fransızların işgaline terk edilmiştir.[11]

27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliği'nin bir kararnamesi ile İskenderun merkez olmak üzere Antakya, İskenderun ve Harim (Reyhaniya dahil) kazalarını içine alan "İskenderun Sancağı"

[11] Adil Dağıstan, "Arşiv Belgeleri Işığında Sancak (Hatay)'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005

kurulmuştur. Halep'ten bağımsız bir idari birim olan Sancak, askeri bir vali tarafından yönetilecekti.[12] İlerleyen günlerde, Fransız askeri birlikleri şehre girmiş ve Antakya Hükümet Konağı'na Fransız bayrağı çekilmiştir.

Fransa, Sykes-Picot Antlaşması ile ortaya koyduğu Suriye ve Lübnan'a sahip olma düşüncesini ancak, Milletler Cemiyeti yasasının 22 nci maddesince öngörülen Manda sistemi içinde gerçekleştirmiştir. Nitekim, 25 Nisan 1920'de San Remo Antlaşması ile bu bölgeler, "A" türü manda yönetimi olarak Fransa'ya bırakılmıştır.[13] Manda rejiminin uygulanmasından sonra Fransızlar 24 Temmuz 1920'de Faysal hükümetini de devirerek Suriye'yi de işgal etmişlerdir.

Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki manda yönetiminin kabul edilmesi ile İskenderun sancağı bölgesi işgal statüsünden çıkarak manda statüsüne sokulmuştur. General Gouraud, 25 Temmuz 1920'de askerî işgal mıntıkasını genişleterek, Şam'a girmiş ve arkasından epey uzamış olan askerî işgali tedricen manda yönetimine uydurmaya yönelmiştir. Bu arada Sevr Antlaşması'nı vesile ederek, 1 Eylül 1920'de sivil idareyi ilân etmiştir. Bu gelişmenin arkasından 9 Ekim 1920'de yayınlanan bir emirname ile İskenderun için özerk bir idare meclisi teşkil edilmiştir. Bu şekilde idari bir yapı oluşturulan İskenderun Sancağı'na, daha sonra askerî vali yerine sivil bir yönetici olarak Arap asıllı Beşir Tabbare mutasarrıf olarak tayin edilmiştir.[14]

Söz konusu işgallerin neticesinde Fransa'nın Ortadoğu'daki nüfuz bölgelerinden biri haline gelen "Sancak"[15] bölgesi, Kurtuluş Savaşı sırasında Fransa ile savaşı sona erdiren 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin güney sınırı

---

[12] Rıza Çağlar, **Hatay'ın Türkiye Suriye İlişkilerinde Konumu ve Meselenin Hukuki ve Siyasi Boyutları Nelerdir?**, Harp Akademileri Tezi, İstanbul, 2002, s.IV-7

[13] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.531

[14] Dağıstan, a.g.m.

[15] Osmanlı İmparatorluğu döneminde kendi başına belirli bir birlik ve bütünlük arz etmeyen bölge, Suriye'ye bağlı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Daha sonraları ise Fransız işgali döneminde *"İskenderun Sancağı"* kısaca *"sancak"* olarak adlandırılmıştır. Hamit Pehlivanlı v.d., **Türk Dış Politikasında Hatay (1918–1939)**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.l.

tespit edilirken, "Sancak" bu sınırın dışında kalmıştır.

Ancak Ankara Hükümeti, Sancak'taki Türk unsurunun çıkarlarını koruyacak ve bu bölgeye muhtariyet verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak hükümleri Ankara Antlaşması'na koydurmuştur. Antlaşmanın konumuz açısından en önemli maddesi ve hatta Türkiye'nin Hatay bölgesine dolaylı müdahale hakkı tanıyan 7 nci maddesi şöyledir: "*İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır."*[16]

Ankara Antlaşması, Hatay konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sancak'ın Türkiye sınırları dışında kalmasını öngören bu anlaşmanın yapılması, o günkü şartlar içinde zaruri ve Türkiye'nin çıkarları bakımından hayati olmuştur. Bununla beraber Ankara hükümeti bu anlaşmaya, Sancak'taki Türk unsurunun çıkarlarını koruyacak hükümleri koydurmakta ısrar etmiştir.[17] Ancak, Fransızlar bu anlaşma ile Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis ve Antep'ten çekilmeyi kabul etmelerine rağmen, İskenderun Sancağından çekilmeyi ise kabul etmeyip, özel bir idare kurulmasına razı olmuşlardır.[18] Ancak, Ankara Antlaşması ile Suriye üzerindeki Fransız Manda yönetimi de, Türkiye tarafından kabul edilmiştir.

Lozan Barış Konferansı süresince, İskenderun Sancağı konusu bir soruna yol açmamıştır. 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın üçüncü maddesinde, Suriye sınırının, 20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa-Türkiye Antlaşmasının sekizinci maddesinde tanımlanmış sınır olduğu belirtilmiştir.[19] Fransa hükümeti, aynı gün bir mektupla, Lozan Barış Antlaşmasının 1921 Ankara Antlaşmasına herhangi bir halel

---

[16] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, s.51

[17] Mehmet Gönlübol, **Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası**, Türk yıllığı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963, s.127.

[18] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.63

[19] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, s. 87.

vermediğini teyit etmiştir.[20] Bu şekilde Lozan Antlaşmasının 3 ncü maddesi, Ankara Antlaşmasının hükümlerini doğrulamış, Sancak'a tanınan özel yönetim ve Suriye sınırı konusu çok taraflı ve daha kapsamlı bir anlaşma ile teyit edilmiştir.

Ankara Antlaşması ile ana hatları belirlenmiş olan Suriye sınırı için, sınır çizgisi belirlemek üzere bir ay içinde bir karma komisyon kurulması öngörülmüştü. Ancak bu komisyon 1925 yılında kurulabilmiş, fakat konu komisyonda çözümlenememiştir. Fransız Yüksek Komiseri'nin Şubat 1926'da Ankara'yı ziyaretinde yapılan görüşmeler sonucunda ek sözleşme ve protokoller ele alınmıştır. 30 Mayıs 1926 günü Ankara'da imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile Suriye-Türkiye ilişkileri düzenlenirken, sınır çizgisi de gösterilmiştir. Ayrıca, Suriye içinde kalan Sancak için özel yönetim biçiminin, Fransa Hükümetince göz önünde tutulacağı hükme bağlanmıştır.[21]

Fransa, 1926 yılında, mandası altında bağımsız İskenderun Hükümetini kurmuştur. Ancak bu duruma Suriye'nin tepkisi üzerine, adını Kuzey Suriye Hükümeti olarak değiştirerek burayı Şam'a bağlamıştır.[22]

Şam'da çıkan "Eşşa'b" gazetesindeki, 7 Nisan 1929 tarihli makaledeki "Türkler Fransızlarla çıkardıkları her müşkilatta Suriye'nin bir parçasını kopardıklarını, Suriye'deki hırslarında bir hatve daha attıklarını; Antakya dahil olduğu halde İskenderun Livasını ilhaka yaklaştıklarını gördüler. İskenderun'u aldıkları zaman Halebin kendi kucaklarına atılacak olduğunu biliyorlar. İş bu raddeye gelince, Halebi yutmak için yeniden hudut müşkilatı çıkarmaktan geri durmayacaklar." ifadesi, İskenderun Sancağı ile ilgili olarak gelişen olaylara Suriye

---

[20] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, *"Sancak (Hatay) Sorunu",* **Türk Dış Politikası (1918–1980)**, Baskın Oran (der), Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.281.

[21] Rıza Çağlar, a.g.e, s.IV-11.

[22] Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2005, s.290.

kamuoyunun o dönemdeki bakış açısını göstermektedir. [23]

Fransa'nın 1929 yılının başlarında Şam'da görevlendirdiği M.La Bruyere'nin, Şam Hükümeti yetkileri ile İskenderun Sancağı buhranının halline yönelik temasları, Fransa'nın meseleyle ilgili bir çözüm arayışına girdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.[24]

3 Şubat 1930 yılında, Türkiye ile Fransa arasında Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki devlet arasındaki uyuşmazlıkların dostça ya da anlaşma yolu ile çözümlenmediği takdirde, Uluslararası Adalet Divanı'na götürüleceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca yine bu antlaşma ile Türkiye-Suriye sınırı kesin olarak belirlenmiştir.[25]

Aynı yıl, İskenderun Sancağı'nın özel bir statüsü olduğunu, Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu uygun bularak kabul etmiştir. İskenderun Sancağı'nın vali ve yönetim özelliğinin uluslararası bir belgede tanınması ile bölgenin Türk halkı, Türkiye ile birleşmeyi istemeye başlamıştır. Kabul edilen "Statü Organik"e göre; Suriye Devleti içindeki İskenderun Sancağı'na özel idare verilmiştir. Bu özel idareye, idari ve mali konularda bağımsızlık verilirken, bunların yürütülmesi için idare meclisi ve mutasarrıf yetkilendirilmiştir. Bu meclis 12 kişiden oluşup, 9'u seçilmiş, 3'ü de atanmış olarak oluşturulacak ve mutasarrıfı da devlet başkanı tarafından seçilecektir.[26]

---

[23] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/230-549-2, 11 Mayıs 1929.

[24] **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/262-768-12, 25 Nisan 1929.

[25] İsmail Soysal, "*Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)*", **Belleten** (Nisan 1985), Cilt CXLIX, Sayı 193, s.81.

[26] Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.16.

1.2 1936 Fransa-Suriye Ön Anlaşması

1936 yılına gelindiğinde, içinde bulunulan uluslararası atmosferin, sorunun gelişimine önemli etkileri olmuştur. İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'ı işgal etmesi ile birlikte Akdeniz'de güçlenmesi, bunun yanı sıra Hitler Almanya'sının Ren Bölgesi'ni silahlandırması, Avrupa'yı ve önde gelen devletlerinin güvenliklerini ayrı bir tehlike altına sokmuş ve tehdit algılamalarının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Fransa, kendisine düşmanca duygular besleyen bir halk (Suriye) yerine, bağımsızlığını verdiği, iyi ilişkiler içerisinde olduğu dost ve müttefik bir ülke arayışı içerisine girmiştir. Bu duruma ilaveten, Fransa'da 1936 yılında iktidara gelen Halk Cephesi Sosyalist Başkanı Leon Blum ve yönetimi de, sömürgelere ve mandalara özgürlük verme taraftarı bir politika izlemiştir. Ekonomik durumu gittikçe zayıflayan Suriye'ye yapılan harcamaların Fransa'ya getirdiği ekonomik yükün yanı sıra, Suriye'de petrol çıkmaması, bu bölgenin Fransa için eskisi kadar hayati ve önemli olmadığı anlamına gelmiştir.[27] Yaşanan bu gelişmeler üzerine, Fransa, 9 Eylül 1936'da Suriye'ye ve Kasım 1936'da Lübnan'a bağımsızlığını vermiştir.

Suriye ile Fransa arasında 9 Eylül 1936'da yapılan, Suriye'deki Manda rejimini sona erdiren ön anlaşma, 3 yıl sonra Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma, Sancağın statüsü meselesini tekrar ortaya çıkarmış ve bu mesele Fransa ile Türkiye arasında 1939 yılına kadar devam eden bir uyuşmazlık konusu olmuştur. Söz konusu anlaşmada; Sancak'a ilişkin herhangi bir madde olmamakla birlikte anlaşmanın üçüncü maddesinde: "*yüksek akit taraflar, manda idaresinin sona erdiği gün Fransa Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve yükümlülüklerini yalnız Suriye Hükümeti'ne devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır.*"[28] Bu madde hükmünden de anlaşılacağı gibi Fransa, Suriye üzerindeki haklarını yeni Suriye Hükümeti'ne

---

[27] Soysal, **Hatay Sorunu…**, s.82

[28] Armaoğlu, a.g.e., s.348.

devrederken, İskenderun Sancağı üzerindeki hak ve yükümlülüklerini de bu hükümete devretmiştir. Ancak, ne antlaşmanın içinde ne de eklerinde İskenderun Sancağı'na hiçbir atıfta bulunulmamıştır.

Sancak bölgesinin, statüsünün ve Türklerinin çıkarlarını korumak gayesiyle hareket eden Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 26 Eylül 1936'da Milletler Cemiyeti Konseyinde yaptığı konuşmada Fransa'nın Suriye ile yaptığı antlaşmanın bir benzerinin "Sancak" ile de yapılmasını istemiştir.[29] Fransa ile yapılan görüşmeler olumlu bir gelişme göstermeyince, 9 Ekim 1936'da Türkiye'nin Fransa'ya verdiği notada; Suriye'ye yapıldığı gibi, İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesi istenmiştir.

Ancak, Fransa hükümeti 10 Kasım 1936 tarihli cevabi notasında; Manda Antlaşmasının 1 ve 4 ncü maddeleri gereğince Fransa'nın Suriye mandasının ancak iki kısma ayrılabileceğini (Suriye ve Lübnan) belirtmiştir. Ayrıca yine aynı cevabi notada Fransa; Suriye ve Lübnan Antlaşmalarına benzer bir antlaşma Sancak ile yapıldığı takdirde, Suriye ülkesinin parçalanmış olacağını, Fransa'nın buna yetkili olmadığını bildirmiştir. Bundan sonra nota alış verişi devam etmiş ve Fransa meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi teklif etmiştir. Bu sırada Sancak'ta gösteriler yapılmış ve Türklerle Fransız polisi arasında kanlı çarpışmalar cereyan etmiştir.[30]

Fransa-Suriye antlaşmasının metni yayımlanmasını müteakip, Sancak'ta yaşayan Türklerin geleceği ile ilgili endişeleri içeren konular Türk basınında ve resmi çevrelerde ele alınmaya başlanmış ve bu konu üzerine yapılan tartışmalar kısa zamanda daha da artmıştır. Türk basınında özellikle, Sancak Türklerinin Suriye milliyetçilerinin dayatmak istedikleri gibi azınlık değil, çoğunluk olmaları üzerinde durulmuştur. Söz konusu dönemde, Fransa'nın, Suriye'ye karşı yükümlülüklerini

---

[29] Fırat ve Kürkçüoğlu, **Sancak (Hatay) Sorunu**, s.283.

[30] Çağlar, a.g.e., s.IV-13.

nasıl yerine getiriyorsa, İskenderun Sancağı'na karşı da aynı hassasiyeti göstermesi ve İskenderun Sancağı'nın da bağımsız olması gerektiği konusunda pek çok yazılar Türk basınında yayımlanmıştır.[31] Ayrıca basında Türk halkının, Suriye'nin bağımsızlığını büyük memnuniyetle karşıladığı vurgulanarak, bağımsızlığını kutlamakta son derece haklı olan Suriye'nin aynı zamanda haddini bilmesi gerektiği kaydedilmiştir.[32]

Fransa ile Suriye arasında yapılan Bağımsızlık Anlaşması gereği 14 Kasım 1936'da Hatay'da yapılan seçimlere, Türkiye'den verilen talimat gereği, büyük oranda Türkler katılmamışlardır. Bunun üzerine, silah arama bahanesi ile birçok ev basılmış, Türk lider ve vatanperverler hapsedilmiştir. Bununla birlikte Antakya'da çıkan Yeni Gün gazetesi kapatılmış, Türk ileri gelenleri de sınır dışı edilmiştir.[33]

Türkler, 2 Aralık 1936'da, seçimleri protesto etmek için Antakya'da bir gösteri düzenlemişlerdir.[34] Bu gösteri, soruna Türkiye tarafından verilen önem ve gösterilen duyarlılığın ortaya konması bakımından dikkate değer bir tepki olmuştur.

Türkiye, olayı yerinde incelemek üzere, Beyrut Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'i Aralık 1936'da görevlendirmiştir. Türkiye tarafından görevlendirilip gönderilen büyükelçinin Antakya'da coşkulu bir şekilde karşılanması üzerine Atatürk, "*Biz şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun'un belirttiği gibi özerkliğe değil düpedüz ilhaka gideceğiz*"demiştir.[35]

---

[31] Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.50–78.

[32] Poyraz Gürson, **Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkilerine Analitik Yaklaşım**, Yüksek Lisans Tezi, 1999, s.12.

[33] Sökmen, a.g.e., s.93.

[34] a.g.e., s.94

[35] Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, Cilt I, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, s.91.

1.3 Milletler Cemiyeti Çerçevesinde 1937 Antlaşmaları

Sancak sorunu, 1936 yılında Türkiye'nin gündeminde yer almışsa da, Atatürk'ün kafasında çok daha önceleri çözülmesi gereken bir sorun olarak belirdiği, onun 15 Mart 1923'te Hatay'dan gelen Türk heyetine söylediği şu sözlerden kolayca anlaşılmaktadır: "*40 asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız.*" Atatürk, Sancak sorununu bir çözüme bağlamak zamanının geldiğine daha Paris'te Fransız-Suriye görüşmeleri olurken karar vermiştir. Ancak Montreux'de Boğazlar Konferansı sona ermeden, Fransa ile bir gerginlik çıkarılmasından kaçınmıştır.[36]

Ancak 1936 yılından itibaren, Avrupa'da Hitler'in verdiği korku ile oluşan siyasal konjöktürün elverişliliği, Fransa'yı Sancak konusunda uzlaşılara zorlamada etkili olmuştur. Türkiye, 1936 Montreux Sözleşmesi'nden beri dostluğu aranan bir devlet olmuş ve Türk-Sovyet Dostluk ve İşbirliğinin yanı sıra Türk- İngiliz dostluğu da bu dönemde gelişme göstermiştir. Nitekim İngiltere, Hatay sorununun Türkiye'nin istediği yönde çözümüne yardımcı olmuş ve Türkiye ile Fransa'nın uzlaşmasında başlıca rolü oynamıştır. O sırada Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi üyesi olması da, bu durumu kolaylaştırmıştır. [37]

Sancak konusu Ankara ile Fransa arasında diplomasi yoluyla tartışılırken, Atatürk; Sancak'ın sahibinin Türkler olduğunu belirtmiş, Türkiye ile Fransa arasında tek uyuşmazlık konusu olan Sancak Sorununun da çözülmesi gerektiğini 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açış konuşmasında söylemiştir. Meclis'teki konuşmasının ertesi günü yani 2 Kasım 1936'da Atatürk, Tayfur Sökmen Beye, Hatay[38] adını verdiği

---

[36] Soysal, **Hatay Sorunu….**, s.83.

[37] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, s.533.

[38] Yörenin ve bölgenin aidiyet sorununun uluslararası platformlarda tartışılmaya başlanması ve gündemde önemli bir yer işgal etmesi üzerine bölgenin Türklüğüne vurgu yapmak amacı ile Orta Asya'da kurulmuş olan Hatay Devleti'nden Eti-Ata-Hatay kelime kökünden türediği belirtilerek Hititler'in Türklüğüne ve dolayısıyla bu bölgenin Türklüğüne vurgu yapılmaktadır. Bkz. Fırat ve Kürkçüoğlu, a.g.e., s.280.

Sancak Bölgesinde teşkilatlanması doğrultusunda talimatlar vermiştir.

Fransa ve Türkiye'nin birbirlerine verdikleri notalar sonucu Sancak sorununun boyutlarının büyümesi ve bu karmaşıklığa tarafların aralarında bir çözüm bulamamaları üzerine; Türk Hükümeti Fransız Hükümeti ile anlaşmış olarak, konuyu 8 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirmişlerdir. Milletler Cemiyeti Konseyi, 14–16 Aralık 1936 tarihleri arasında sorunu görüşmüştür. Konsey'in 14 Aralık günkü toplantısında Türkiye, konunun esasına girilmeden önce, Sancak'ta huzurun sağlanılması için oradan Fransız askerinin çekilip, bir Milletler Cemiyeti komiserine bağlı yansız jandarmanın gönderilmesini istemiştir. Esasta ise, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'la yapmış olduğu gibi Hatay halkıyla da bir antlaşma yapmasını ileri sürmüştür. Fransa'nın bunu reddetmesi üzerine[39], 16 Aralık günü Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere İsveç temsilcisi Sandler'i raportör olarak görevlendirmiştir. Ayrıca üç kişilik bir gözlemci grubunu Sancak'a göndermeyi ve bu arada Türkiye ile Fransa'nın aralarındaki görüşmeleri sürdürmelerini önermiştir.[40]

Diğer yandan Türkiye, gözlemci grupta Türk ve Fransız temsilcilerin de olması gerektiğini bildirerek, Konsey'in kararında çekimser oy kullanmıştır. Gözlemci grubun 31 Aralık 1936'da Sancak'a vardığı sıralarda, Türk-Fransız görüşmeleri de başlamıştır. Tevfik Rüştü Aras'ın Cenevre'den Paris'e giderek, Fransa Dışişleri Bakanı Delbos ve Vienot ile 21–22 Aralık'ta yaptığı görüşmelerin sonuçsuz kalması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 5 Ocak 1937'de Ankara'da yapılan toplantısında genel bir memnuniyetsizlik havası yaratmıştır.[41] 6 Ocak'ta Atatürk'ün aniden Eskişehir seyahatini kesip, Konya'ya hareket etmesi ve 7 Ocak'ta Güneydoğu'ya, Ulukışla'ya sivil ve askeri danışmanlarıyla gitmesi Fransa'da gözle görülür bir telaş yaratmıştır. Fransız basınında genel bir panik yaşanırken, Türkiye'nin bölgede bir darbe yapmaya hazırlandığı söylentisi

---

[39] Sökmen, a.g.e, s.8.

[40] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, s.533.

[41] Gürson, a.g.e, s.15.

hızla yayılmıştır. Daha sonra Türk büyükelçisi Fethi Okyar'ın 8 Ocak'ta Paris'te Vienot'la görüşmesi sonucu, Fransa'da Atatürk'ün seyahatinin yarattığı hava kaybolmuştur.[42]

Bu olumlu hava içinde 21 Ocak'ta Cenevre'de başlayan toplantılarda; Türk ve Fransız temsilcileri, hükümetlerinin görüşlerini tekrarlayan konuşmalar yaptıktan sonra, görüşmeler 26 Ocak 1937'de sona ermiş ve 27 Ocak günü Sandler Raporu Konsey'de, oybirliği ile kabul edilmiştir.[43]

Rapora göre; İskenderun ve Antakya bölgelerinde iç işlerinde tam bağımsız fakat Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statü ve bir anayasa ile idare edilen bir "Ayrı Varlık" teşkil edilecekti. Sancak'ın dış işleri bazı şartlar altında Suriye tarafından idare edilecekti. Türkçe resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilecekti. Sancak'ın ülke bütünlüğü bu maksatla yapılacak bir anlaşma uyarınca Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktı.[44]

Sandler Raporu ve bünyesindeki uygulamalar Suriye'de tepki ile karşılanıp protesto gösterilerine neden olurken, Türkiye açısından ise ara bir dönem için uygulanan geçici bir formül olmuştur. Türkiye kamuoyu bu bağlamda kontrollü bir şekilde yönlendirilirken, olayın bütün halka mal olması için de ülke çapında çeşitli gösteriler ve mitingler düzenlenmiştir.

Türkiye ile Fransa, Milletler Cemiyeti Konseyi'nce Sancak "Ayrı Varlığı"nın kurulduğu 29 Mayıs 1937 günü, Cenevre'de biri "Sancağın toprak bütünlüğünü" diğeri "Türkiye- Suriye Sınırını" güvence altına alan iki antlaşma imzalamıştır. Bu iki antlaşmaya ekli olan ortak demeçte ise, Fransa'nın Suriye ile Lübnan'a

---

[42] Aynı yer.

[43] Gürson, a.g.e, s.15.

[44] Gönlübol, a.g.e, s.129.

bağımsızlık vermeye hazırlandığı göz önünde tutularak, ilişkilerinin desteklenmesi, onların bağımsızlığa kavuşturulmasının kolaylaştırılması ve Fransa ile birlikte Türkiye'nin de, Suriye ve Lübnan'ın bütünlüğünü güvence altına alması öngörülmüştür. Bu ortak demeç ile ilgili bir de protokol imzalanmıştır ki, onunla da; Suriye ve Lübnan Milletler Cemiyeti'nin kararlarıyla bağımsızlığına kavuştuğu zaman, Fransa'nın bu ülkeler adına yapmış olduğu antlaşmaların onlara geçirilmiş olacağı açıklanmıştır.[45]

Türkiye ile Fransa arasında sağlanan uzlaşma, Türkiye'de olumlu karşılanmıştır. İsmet İnönü 29 Ocak 1937'de Meclis'te yaptığı konuşmada, varılan uzlaşmayı Milletler Cemiyetinin bir zaferi olarak nitelemiş ve şöyle devam etmiştir; "*Müstakil Suriye Devleti ile münasebet meselesi bizim siyasetimizde daima birinci derecede ehemmiyeti haiz olacak meselelerdendir. On, onbeş seneden beri ümit ettik ki eğer Suriye'de müstakil bir devlet vücuda gelirse Suriye ile Türkiye arasında iyi münasebetlerin inkişafı için yeni ve mesut bir devre olacaktır. Eğer Suriye ile Türkiye arasındaki müstakil münasebetler bizim hudutlarımızın emniyetini ve bizim iyi komşuya malik olduğumuz hissini bizde hasıl ederse ve komşumuz da bize iyi hisler beslerse her iki memleketin bundan edeceği istifade büyük olur*." [46]

Fakat Suriye, son gelişmelerden sonra Türkiye için hiç de iyi hisler beslememiştir. Suriye parlamentosunda, Türkiye ve Fransa arasında varılan uzlaşmadan hoşnut kalınmamış, Şam'da, Halep'te, Lazkiye'de seçimlerin yapılmasını geciktiren gösteri ve protestolar yapılmıştır.

İsmet İnönü, 29 Mayıs Antlaşmasının, 12 Haziran 1937'de TBMM'de onaylandığı gün yaptığı konuşmada, Suriye ile ilgili endişesini dile getirerek uzlaşmanın hükümlerinin taraflarca yerine getirilmesi, samimiyet ve içtenlikle uygulanması üzerinde durmuş ve bir kez daha, Hatay'daki asayişin

---

[45] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.537.

[46] **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919–1946)**, TİTE Yayınları, İstanbul, 1946, s.302–308.

Milletler Cemiyetinin garantisi altında olduğunu vurgulamıştır.[47]

Türk- Fransız Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı Sancak meselesini kökünden halledememiştir. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ile Sancak'taki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtan davranışları, 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu olaylar, Sancak hakkındaki statünün 32 nci ve anayasanın 6 ve 15 nci maddeleri uyarınca yapılması lazım gelen seçimleri geciktirmiştir. Bu arada Milletler Cemiyetinin tayin ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan seçim sistemi, Sancak'taki Türkler aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için, Türk Hükümeti tarafından Cemiyet nezdinde protesto edilmiştir. Bunun üzerine Cemiyet Meclisi, Sancak'ta uygulanacak seçim sistemini görüşmüş ve Ocak 1938'de bu sistem Türkiye'yi tatmin edecek şekilde değiştirilmiştir. Daha sonra Sancak'ta yapılacak seçimlere gözlemci gönderilmesi ve bu bölgede Fransa ve Türkiye tarafından ortak güvenliğin sağlanması konusu sorun olmuştur. Bu sorunun çözümü için 1938 yılının Haziran ayında Paris'te ve Antalya'da ikili görüşmeler yapılmıştır.[48]

1.4 Hatay'ın Türkiye'ye Katılması

Almanya'nın 1938 Mart'ında Avusturya'yı ilhakı, Fransa'nın Hatay meselesindeki politikasını da etkilemiştir. Berlin-Roma mihverinin ağırlığını gittikçe arttırmaya başladığı bir sırada, Fransa'nın Doğu Akdeniz de stratejik önemi olan ve boğazların kuvvetli bir bekçisi olan Türkiye'ye ihtiyacı da artmıştır.[49] Avrupa'da tırmanan gerginliğe paralel olarak, Türkiye tarafından 3 Haziran'da bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş ve sınıra otuz bin kişilik kuvvet yığmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde, 13–21 Haziran tarihleri arasında Fransa ve Türkiye

[47] Gürson, a.g.e, s.16.

[48] Gönlübol,, a.g.e, s.131.

[49] Armaoğlu, a.g.e, s.358.

arasında ikili görüşmeler başlamıştır. 28 Haziran'da seçim komisyonu Cenevre'ye hareket etmiş ve 4 Temmuz'da Ankara'da iki ülke arasında yeni bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin son verdiği 1930 Antlaşmasının yerine geçecek olan bu yeni anlaşma ile Sancak'ın yeni statüsü, Fransa, Türkiye ve Suriye'nin gelecekteki ilişkileri belirlenmiştir. Bütün bu gelişmeler Arap basınında büyük bir tepki ile karşılanmış ve Suriye-Fransa-Türkiye uzlaşmasının geçerliliğinin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.[50]

Tarafların 4 Temmuz 1938'de Türkiye-Fransa Dostluk Anlaşmalarını imzalamaları ile, birbirlerine karşı kombinasyonlara girmeyecekleri ve Hatay'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 1937 Antlaşmasını teyid etmeleri, Türk-Fransız ilişkilerini yeni bir şekle bürünmesine neden olmuştur. Bu anlaşmanın daha sonra tarafların parlamentolarında onaylanmadığı için yürürlüğe girmemesi[51] ve dolayısıyla herhangi bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen, Sancak sorununda olduğu gibi, uluslararası diğer olayların gelişmesinde ve seyrinde tarafların birbirine bakış açısını ve ortak çıkarlarına yön göstermesi açısından büyük katkılar sağlamıştır.

Türk-Fransız Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Temmuz ayının sonuna doğru Sancak'ta yapılacak seçimler hakkında çalışmalara tekrar başlanmıştır. Nihayetinde Ağustosta yapılan seçimlerde, Hatay'da; 35.847 Türk, 11.319 Alevi, 5.504 Ermeni, 1.845 Sünni Arap, 2.098 Rum-Ortodoks seçmen bulunduğu seçim neticesinde ortaya çıkmıştır. Buna göre; Sancak'taki Türk topluluğu Sancak meclisinde 40 mebusluktan 22'sini elde etmiştir. Ayrıca, Alevilerden 9, Ermenilerden 5, Sünni Araplardan 2, Rum- Ortodokslardan 2 milletvekili çıkmıştır.[52]

2 Eylül 1938'de i1k defa toplanan mecliste; Türkçe yemin edilmiş, Meclis

---

[50] Gürson, a.g.e, s.19.

[51] Soysal, **Hatay Sorunu**, s.96.

[52] Sökmen, a.g.e, s.14.

Başkanlığına Abdülgazi Türkmen, Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen getirilmiş, Abdurrahman Melek ise Sökmen tarafından başbakanlığa seçilmiştir. Meclis bu ilk toplantısında, Sancak yerine Hatay'ı devletin adı olarak kabul etmiştir.[53]

Bu arada Avrupa'da ise, Almanya'nın Avusturya'yı işgalinden sonra 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmesi ile ortaya çıkan yeni durum çerçevesinde yeni bir ittifakın ilk adımı atılarak, 12 Mayıs 1939'da Türkiye-İngiltere Ortak Demeci yayımlanmıştır. Türkiye, bildirinin aynısının Fransa ile yapılması veya bir üçlü ittifak için Hatay'ın kendisine katılması şartını öne sürmüştür.[54] Hitler Almanya'sının uluslararası güvenliği tehdit etmesi ve artık başlaması kaçınılmaz olan bir savaş durumunda, Türkiye'nin karşı blokta yer almasını engellemek için, Fransa'nın Türkiye'nin taleplerini kabul etmekten başka alternatifi kalmamıştır.

Üçlü İttifakın ikinci adımı olan Türk-Fransız Ortak Demeci'nin[55] yayımlandığı 23 Haziran 1939'da, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Rene Massigli arasında "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşma" imzalanmıştır. Söz konusu Antlaşmaya göre Türkiye-Suriye sınırı, Hatay'ı Türkiye sınırlarına dâhil edecek şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca bu toprakların Fransız askerleri tarafından en geç 23 Temmuz 1939'a kadar boşaltılması öngörülmüştür.[56]

23 Haziran 1939 tarihli antlaşmanın imzalanmasını müteakip bir araya gelen Türk ve Fransız Hudut Komisyonları arasında; Teknecik suyunun kime ait olduğu, Eskiören'den geçen hudut hattının tespiti, gerçekte olmadığı anlaşılan 1010 rakımlı tepe meselesi ve yine gayri mevcut olduğu anlaşılan Başurta'nın doğusundaki

---

[53] a.g.e, s.108.

[54] Yuluğ Tekin Kurat, "*Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*", **Belleten (Nisan 1975)**, Cilt 39, Sayı 154, s.267.

[55] İsmail Soysal, "*1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*", **Belleten (Nisan 1982)**, Cilt 156, Sayı 182, s.371.

[56] Pehlivanlı, a.g.e, s.133.

derenin yerine başka bir noktanın tespiti gibi, çok küçük sayılabilecek ihtilaflar çıkmıştır. Fakat yapılan ikili müzakerelerle bu pürüzlerde halledilmiştir.[57]

12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz Karşılıklı Yardım Bildirisi ile aynı hükümleri içeren Türk-Fransız Bildirisinin daha geç imzalanması, Hatay meselesinin kesin olarak halledilmemiş olmasından ileri gelmiştir. Bu bildiri; Türkiye-İngiltere-Fransa arasında üçlü bir karşılıklı yardım antlaşması için gerekli zemini hazırlamıştır. Nitekim, 19 Ekim'de Türkiye- İngiltere- Fransa arasında bu işbirliğini öngören bir antlaşma imzalanmıştır.[58]

Eylül 1938'de kurulan Hatay devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süre içinde, Türkiye ile bu devlet arasında çok sıkı işbirliği yapılmıştır. Nihayet, 29 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi oybirliği ile Anavatan'a katılmaya karar vermiştir. 23 Haziran 1939'da Fransa ile imzalanan Antlaşma gereği, Hatay Meclisi toplanarak Türkiye'ye katılma kararı almıştır. 29 Haziran 1939 günü Hatay Millet Meclisi son toplantısını yapmış ve katılım kararı Meclis'te okunmuştur. Daha sonra TBMM'nin 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı yasası ile Hatay ili kurulmuş ve valilik açılmıştır. Bu gelişmeleri takiben, 24 Temmuz'dan sonra Fransız askerleri Hatay'dan çekilmiştir.[59]

23 Haziran 1939'da kanunen, 29 Haziran'da fiilen sona eren Hatay Devleti'nin Türkiye'ye anlaşma ile katılması, uluslararası hukuk açısından yeterli bir sebep olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Türk tarafınca, Hatay Millet Meclisi'nin kendi iradesi ile Türkiye'ye katılma kararı vermesinin, dünyada hiçbir gücün ve tarafın itiraz edemeyeceği sağlam bir belge ve gerekçe olduğu tezine dayandırılmaktadır.

---

[57] **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/230-549-4, 6 Nisan 1940.

[58] Gönlübol, a.g.e, s.133.

[59] Sökmen, a.g.e, s.15.

1.5 Katılıma İlk Tepkiler

Suriye Meclis Başkanı, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını Fransa Hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmiş, Hatay'ın kendi ülkesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve katılma kararını kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca bunun 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1926 Ankara Antlaşmalarına, 1930 ve 1937 sınır protokollerine aykırı olduğunu öne sürmüştür.[60]

Hatay'ın Türkiye'ye katılması konusunda, Türkiye'nin bir başka Arap komşusu olan Irak, başlangıçta bu sonuca onay vermemiş fakat bu konudaki suskunluğunu da bir süre korumuştur. Temmuz 1939 ayı sonlarına doğru ise Irak, "*Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını tanımadığını"* Türk Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir.[61]

Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile Suriye ve Lübnan'da Türk düşmanlığı artmış ve Türklerin Suriye'ye karşı başka hamleler yapabileceği tedirginlikleri yaşanmaya başlamıştır. Yaklaşan II.Dünya Savaşı nedeniyle alınmakta gibi gözüken tedbirlerin; ne Almanya, ne de İtalya için olduğu, Türkiye'nin Hatay'dan sonra bir kolayını bularak, Suriye'ye karşı yeni bir hamle yapmasını engellemeye yönelik olduğu ifade edilmiştir.[62]

Hatay'ın Türkiye'ye katılımını, Suriye'nin yanında diğer Araplar da kabul etmemişlerdir. Suriye tarafından, Hatay konusunda Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmaların illegal olduğu ileri sürülmüştür. Suriye'ye göre; *"Fransa mandater olarak imzacı olabilirdi, ancak, Suriyeli yöneticilerin bu konuda ne rızası, ne de imzaları alınmıştı. Oysa 1926'da Musul Sorunu'nun çözümü sırasında Türkiye ile mandater İngiltere'nin yanında Iraklı (Arap) yöneticileri de*

---

[60] Soysal, **Hatay Sorunu**, s.104.

[61] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi,** Cilt 1–2, İletişim Yayınları, Ankara,1986, s.174.

[62] **BCA**, Başbakanlık Dahiliye Vekaleti, 030-10/265-788-2, 4 Ekim 1939.

imzacı taraf olmuştu." Bu husus, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını kabul etmek istemeyen Arap yöneticiler ve Arap tarihçiler tarafından sıkça öne sürülen gerekçeler olmuştur.[63]

[63] Celalettin Yavuz, **Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005, s.297

2 İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1 Suriye'nin Bağımsızlığını Kazanması

II. Dünya Savaşı'nın başlarında Suriye, Almanya'ya teslim olan Vichy Hükümeti'nin denetimine geçmiştir. Mayıs 1941'de ortak bir harekât düzenleyen İngiliz ve Fransa kuvvetleri Suriye'yi ele geçirmiş ve bu harekâtla birlikte Suriye'nin bağımsızlığı da ilan edilmiştir. Ancak Suriye, ABD ve Rusya tarafından bağımsız bir ülke olarak kabul edilmesine rağmen, gerçekte tam olarak 1946 yılına kadar bağımsız olamamıştır.[64]

II.Dünya Savaşı'nın başlarında bir kısım Suriyeli, Suriye'nin istiklalini Fransızlardan silah kuvveti ile almalarına imkan olmadığını, ancak; Türkiye'nin yardım ve desteği ile muvaffak olabileceklerini söylemişlerdir. Bu hususta, eski Suriye Vatani hükümeti Adliye ve Maarif Veziri ve Hatay meselesinde Arap murahhası sıfatı ile Cenevre'ye giden Dr.Abdurrahman Elkeyyali'nin sözleri dikkate değerdir:*" Eğer Türk-Arap münasebetlerinde cahilce bir anlaşmazlık olmasaydı; mesele umumi Harpten evvel hallolunur, hem biz rıza ve muvafakatlar ile istiklâle kavuşurduk ve hem de Türkiye bu derece arazi kaybetmedi. Bütün kabahatleri Türklere yükletecek kadar kısa düşünceli değilim. Bizim de pek çok kabahatlerimiz vardır. Araplar 6 yüz sene hüküm ve idaresi altında yaşadıkları hemcinsleri bulunan Türklerin boyunduruklarına tahammül etmedikten sonra Fransız esaretine nasıl tahammül eder? Biz Türklerden büyük ağabeylik yardımı bekliyoruz. Türk, kendi kuvvetli mevkiini lehimize kullanarak şu harbin içinde ve sonunda bize bir el uzatırsa, bu hareketi Arap tarihinde daima minnetle anılacaktır."*[65]

1943 yılı Temmuz ayında yapılan genel seçimlerde Fransız karşıtı Milliyetçi

---

64 Ömer Faruk Abdullah, **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985. s.49

65 **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/265-788-31, 15 Aralık 1939.

Cephe hükümeti oluşturularak Şükrü el-Kuvvetli devlet başkanı seçilmiştir. [66] Ocak 1945 tarihinde Suriye hükümeti, ulusal ordu kurulduğunu bildirerek Fransızlara savaş ilan etmiştir. Fransızlar ülkedeki kültürel, ekonomik ve stratejik çıkarlarını garanti altına alacak koşulları kabul eden bir anlaşma imzalamadan çekilmemekte diretince, Mayıs 1945 tarihinde Şam, Halep, Humus ve Hama'da yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Bunun üzerine General de Gaulle ateşkes ilan ederek, Şubat 1946 tarihinde ilan edilen BM çözümünü kabul etmiştir. 15 Nisan 1946 tarihinde tüm Fransız askerlerinin Suriye topraklarını terk etmesiyle 25 yıllık manda yönetimi sona ermiştir.[67]

Fransızların manda yönetiminin sona ermesi ile Suriye, Hatay'la ilgili Ocak 1937 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasını reddetmiş ve Türkiye'nin Hatay üzerindeki kontrolünün hukuk dışı olduğunu ilan etmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye karşı intikamcı duygular Baas[68] tarafından alabildiğine kışkırtılmış, Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra da yeni kurulan hükümete karşı sert muhalefet ederek faaliyetini sürdürmüş, özellikle de Hatay konusunu sürekli kaşıyarak halkın milliyetçilik duygularını körüklemiştir. Öyle ki Türkiye, Hatay'ın Türkiye'ye katılış yıldönümünde törenlerle kutlama yaparken, Baas Partisi de her yıl aynı günlerde bu olayı kınayan bir bildiriyi yayınlamış ve bölgenin Suriye'ye iadesini talep etmiştir. Baas Partisi bu konudaki iddiasından hiçbir zaman ödün vermemiş[69], iktidar koltuğuna oturduktan sonra da, Arap dünyasının diğer

---

[66] Selahattin İbas, "*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi*"; **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.47

[67] **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, HAK Yayını, İstanbul, 1994, s.11

[68] Tam adı Arap Sosyalist Baas Partisi ve Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi. Tek bir sosyalist Arap toplumu oluşturmayı hedefleyen radikal siyasi hareket. Pek çok Arap ülkesinde kolları vardır. Baas Partisi 1943 yılında Mişel Eflak ve Salah el-Bitar tarafından Şam'da kuruldu. 1953'de Suriye Sosyalist Partisi ile birleşen parti Arap Sosyalist Baas Partisi adını aldı. Bağlantısızlık politikasını, emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı çıkmayı benimseyen Baas Partisi, İslam'ın bazı unsurlarından faydalanarak sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir hareket gerçekleştirmeye çalışmıştır. Katı disipline dayalı aşırı merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Bknz. Okan Gümüş-Aziz Sevi, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 1996, Çevrimiçi Web Sayfası

[69] Suriye'nin bugünkü rejimine esas teşkil eden Baas Partisinin, 1947 yılında kabul edilen tüzüğünün 7nci maddesinde, "Arap Vatanının Toros Dağları, Basra Körfezi, Arap Denizi, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz arasında uzandığı" belirtilmekte ve partinin görevleri arasında "Arap vatanının tamamının yabancı sömürgeciliğinden kurtarılması için mücadele" ifadesi yer almaktadır. İbas, a.g.e.,

ülkelerini bu konuda desteklemeye davet etmiştir.[70]

Suriye, Hatay sorununu sadece Suriye'yi değil, Filistin problemi gibi tüm Arap dünyasını ilgilendiren bir sorun olarak tanıtan büyük bir kampanya başlatmış ve bunda bir ölçüde başarılı da olmuştur. Türkiye bu durum karşısında tepki göstererek, Hatay üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmediği sürece Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanımamaya karar vermiştir. Türkiye Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası olduğu gerçeğini Suriye'nin kabul etmesini istemiş, Suriye ise Hatay'ın Türkiye'nin parçası olmasına rıza göstermemiştir. Türkiye, Suriye'yi tanımadığı için, bu ülke ile olan ilişkilerini de Şam'daki Konsolosluk vasıtasıyla yürütmüştür.[71]

Ancak kısa sürede, Suriye'nin Hatay üzerindeki iddialarından vazgeçmek gibi bir niyeti olmadığı anlaşılmıştır. Bu arada Nuri Said yönetimindeki Irak araya girerek, önce Suriye'yi tanımaları gerektiği konusunda Türkleri ikna etmiştir. Böylece Türkiye, Suriye'yi 1946'da tanımıştır.[72]

Suriye'yi Haziran 1946 yılında tanıyan Türkiye, ilk Şam Elçisi olarak da Apdülahat Akşin'i atamış, buna rağmen Hatay'la ilgili Suriye iddiaları yıllarca sürdürülmeye devam etmiştir. Aynı yıllarda Suriye tarafından "Büyük Suriye Projesi" dile getirilmiş ve bu devletin başına da Prens Abdullah'ın getirileceği söylenmiştir. Ancak, Büyük Suriye Projesi İngiltere tarafından desteklenirken, Fransa'nın da büyük bir muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. Fransa'nın endişesi, evvelce İngiltere'nin manda yönetimi altındaki Ürdün'ü yönetmiş olan Abdullah'ın İngiltere'nin etkisinde kalacağı, dolayısıyla yeni devletin de İngiltere'ye tabi olacağı beklentisi olmuştur. Böyle bir gelişme, bağımsız bir devlet olma özelliğini kazanan

---

s.54

[70] Yavuz, a.g.e, s.311

[71] Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.210.

[72] **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, HAK Yayını, İstanbul, 1995, s.55

Suriye tarafından da istenmemiştir. İngiltere ile Fransa arasında adeta satranç tahtasındaki sık hamleli karışık bir oyuna döndürülen bölgede, sık sık darbeler çıkartılmış, bu karışık durum Türkiye'nin Suriye'ye karşı uygulayacağı politikayı belirlemesinde güçlük çekmesine neden olmuştur. O sırada Prens Abdullah ile Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü arasında yakın bir dostluğun bulunması çeşitli dedikodulara da sebebiyet vermiştir. Söylentilere göre sözde; "Prens Abdullah ile Ankara arasında gizli bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşma gereği Suriye ikiye bölünecek, daha sonra da Türkiye ile Ürdün arasında paylaşılacaktır." Şam basını bu gibi haberleri yayınlamaktan geri kalmamış, tüm bu gülünç ve yalan haberler ister istemez Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.[73]

Türkiye'nin Suriye'nin bağımsızlığını kabul etmesinden birkaç ay sonra, Şam elçiliğinin Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği rapordaki; "*Hükümette bilhassa Cumhurbaşkanı ile Başvezir, Türk-Suriye dostluğunu iltizam edenlerin başında bulunmaktadır. Yine bugünkü hükümet içinde bulunan iki Bakan evvelce Türk-Suriye dostluğuna aykırı iken bugün bunlar dahi fikirlerini tadil etmeye mecbur olmuşlardır.*"[74] ifadeleri ise, söz konusu dönemle ilgili farklı bir tespiti göstermesi açısından ilginçtir.

1947 yılı içinde Suriye'de Türkiye'yi yakından ilgilendiren başka bir gelişme yaşanmıştır. Bu yıl içinde Suriyeliler, İskenderun Sancağı konusunu gene gündeme getirmişler ve Halep'te bir gösteri düzenlemişlerdir. Suriye Başbakanı Cemil Mardam, *"bu sorunun dostane diyalog yoluyla çözülebileceğini"* işaret eden bir açıklamada bulunurken, Türkiye'nin Başbakanı Recep Peker de *"artık Hatay Sorunu diye bir şey olmadığını"* ifadeyle, Türkiye'nin bu gösterilere itibar etmediğini, Hatay konusunu da hiçbir şekilde müzakere niyetinde olmadığını açıkça belirtmiştir.[75]

---

[73] Akşin, a.g.e, s.211.

[74] **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/265-792-38, 24 Eylül 1946.

[75] Soysal, **Hatay Sorunu**, s.101.

Bu duruma ilaveten, Halep'te çıkan "El-Cihad" gazetesinin 2 Mart 1947 tarihli nüshasında yayımlanan ve Suriye için, yabancı tesirler altında kalmaksızın, komşular ile dostluk münasebetlerini sıkılaştırmasına dair yazıdaki; "*Biz komşu memleketlerle aramızda, iktisadi mübadeleyi en geniş bir şekilde temin edecek ve kardeş kalplerini birbirinden ayıran bütün itilafları, müşkilleri ve maniaları ortadan kaldıracak tabii bir siyasi havanın teessüsünü istiyoruz. Türkler devrinde, Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Mısır 600 sene aynı hayat şekline, aynı bayrağa ve aynı kanuna tabi olmuş ve buraların sekenesi yekdiğerine karşı sevgi taşıyan bir tek memleket halinde yaşamıştı."*[76] ifadeleri, aslında Suriye'de de Türkiye'nin dostluğuna ve ilişkilerin iyileşmesine taraf düşüncede insanlar olduğunu işaret etmektedir.

Ancak, Hatay konusu 1950'lerden itibaren Suriye tarafından tekrar gündeme getirilmeye başlanmış ve daha çok bir iç politika malzemesi olarak kullanılmış ve Hatay'ın Suriye'den zorla alındığı şeklinde bir propaganda yapılmaya başlanmıştır.

Aynı doğrultuda Türkiye-Suriye sınırını tanıma anlamına gelebilecek tüm davranışlardan kaçınarak, Hatay resmi haritalarda(Ek–1) Suriye sınırları içerisinde gösterilmiştir.[77]

2.2 Bağımsızlık Sonrası Suriye'de Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Fransız mandası altında bağımsızlık kazanmak için ortak bir ideal etrafında birleşerek savaşan gruplar, Suriye'nin bağımsızlığını kazanması ile amaçlarına ulaşmış ve kendi kimliklerine dönmüşlerdir. Ancak bu gruplar arasındaki farklılıklar önemli kamplaşmalara yol açmıştır.[78]

Suriye'deki siyasal mücadeleler ve güç odakları arasındaki çıkar çatışmaları,

---

[76] **BCA**, Dışişleri Bakanlığı, 030-10/265-792-45, 15 Mart 1947.

[77] Pehlivanlı, a.g.e, s.135–136.

[78] Erdem Erciyes,**Ortadoğu DenklemindeTürkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.45.

bağımsızlık sonrasında daha da artmıştır. Toprak sahipleri ve tanınmış şahıslar tarafından 1928'de kurulan Ulusal Blok, gevşek bir ittifak olmasına rağmen, 1946'ya gelindiğinde ülkedeki en güçlü siyasi örgüt haline gelmiştir. 1947'de Suriye'de iki önemli siyasi partinin güçlendiği görülmektedir: Ulusal Parti ve Halk Partisi. Ulusal Parti 1949'a kadar iktidarda kalmıştır. Farklı çıkar gruplarını temsil eden söz konusu iki parti, ülkedeki geleneksel siyasi mücadelenin de sembolü haline gelmiştir. Ayrıca, bu dönemin iç ve dış dinamikleri yeni bir partinin(Baas Partisi) oluşumuna da zemin hazırlamıştır.[79]

İkinci Dünya Savaşı sonunda Suriye, Fransa'dan yakasını tamamen kurtararak tam bağımsızlığına kavuşmasına rağmen, uzun müddet siyasi istikrara kavuşamamıştır. 1945–1949 arasında nispeten sakin geçen Suriye'nin siyasi hayatı, 1949'dan itibaren tam bir karışıklık ve düzensizlik içine girmiştir. 1949–1953 yılları arasında Suriye'de üç defa hükümet darbesi, 21 kabine değişikliği olmuş ve bu arada iki defa askeri diktatörlük kurulmuştur.[80]

Bağımsızlık dönemi, Fransız işgali sırasında ertelenen tüm ayrılıkları gün yüzüne çıkarmakla kalmamış, ülkeyi bu çıkar grupları arasındaki savaşın içine sürüklemiştir. Suriye'yi 1920–1945 Manda döneminde Nusayri (Alevi) azınlığın yükselişi, 1946–1963 Sünni hâkimiyeti, 1963–1970 Alevilerin birleşmesi, 1970 sonrası Alevi hâkimiyeti olarak dört aşamada değerlendirmek mümkündür.[81]

Bağımsız Suriye'nin ilk başkanı Şükrü el-Kuvvetli olmuştur. Ülkede ilk ciddi problem, İsrail'e karşı yürütülen Birinci Arap-İsrail Savaşına Suriye'nin katılması ile yaşanmıştır. İsrail karşısında büyük bir yenilgi yaşayan Arap cephesi, bunun bedelini ülke içi siyasetlerindeki çalkantılarla fazlasıyla öderken, genç Suriye yönetimi de

---

[79] Şatlık Amanov, "*Hafız Esad Dönemi Türkiye Dış Politikası*"; **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.192.

[80] **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, s.34.

[81] İbas, a.g.e, s.48.

bundan nasibini almıştır. Yenilgiden hükümetin yanlış politikalarını sorumlu tutan ordu, sivilleri suçlarken, siviller de askerleri suçlamıştır. Arapların Mayıs 1948'de yeni İsrail Devleti karşısında uğradığı yenilgi, özellikle Suriye'de derin bir sarsıntı yaratmıştır. Bu sarsıntıyı arttıran bir etken de, bağımsızlık mücadelesine önderlik etmiş olan Sünni toprak sahibi soyluların, karmaşık etnik ve dinsel dokuyu göz önüne almayan otoriter bir tutuma yönelmeleri ile köylüler üzerindeki sömürü ve baskıyı ağırlaştırmaları olmuştur. Aynı dönemde yükselen orta sınıf içinde yeni eğilimler boy göstermeye başlamış ve iktidarda bulunan Ulusal Blok çok geçmeden iki kanada ayrılmıştır. Başında Şükrü el-Kuvvetli'nin bulunduğu Ulusal Blok, Şam soylularına dayanırken, yeniden kurulan Halk Partisi ise Halep soylularının temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Arapların birliği davasını önde tutan bu iki parti, birincinin Suudi Arabistan'a, ikincinin de Irak'a yakın olması bakımından birbirinden ayrılmaktaydı. Laik ve sol bir programı temel alan milliyetçi eğilimli Baas Partisi, özellikle öğrenciler ile orduda ağırlıklı bir yer tutan Aleviler ve öteki azınlıklar arasında güçlü destek bulmaya başlamıştır.[82]

1946'da bağımsızlığını kazanan Suriye'nin ilk parlamenter demokrasi deneyimi, ülkenin içerisinde bulunduğu özgün şartlar ve dış dinamikler sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın merkezinde ise, daha çok "lider" etrafında üretilen hizipler, dini mezhepler ve kabileler bağlamında şekillenen "siyasa" yer almaktadır. Yani feodal tarım düzeni ve büyük burjuvazi, büyük ve köklü aileler tarafından düzenlenmiş ve böylece Suriye'de politika, bir "aileler politikası"[83] özelliğini taşımıştır. Bu durumun, doğal olarak, ulusal uzlaşının sağlanması ve ülke bütünlüğünün korunması çabalarını da zaafa uğratacağı kuşkusuzdur. Suriye, 1940 ve 50'li yıllar boyunca ihtilallerle sarsılmış ve diktatör rejimlerin kurulmasına şahit olmuştur.[84]

Yaşanan gerginlik ve tartışmalar ardından gelen Mart 1949'daki General

---

[82] Gürson, a.g.e, s.4

[83] Sander, a.g.e., s.76

[84] Abdullah Manaz, "*Dünden Bugüne Suriye*", **Stradigma e-dergisi**, www.stradigma.com, Kasım 2003, sayı 10, s.8

Hüsni Zaim darbesi, ülkede askeri darbeler dönemini başlatmıştır. Mart 1949'da Kuvvetli yönetimini kansız bir darbeyle deviren Albay Hüsni Zaim, dört ay sonra yeni bir darbeyle yerini Albay Sami el Hinnavi'ye bırakmıştır. Aralıkta bunu, Albay Edip Çiçekli'nin öncülük ettiği bir başka darbe izlemiştir. Çiçekli Kasım 1951'de, askeri cunta içinde bir temizlik hareketine girişerek konumunu güçlendirmiştir. Belirli bir siyasal yönelimi olmayan darbeci subayların bir bölümü Baas Partisi'ne dayanmaya çalışırken, bir bölümü de Büyük Suriye davasını savunan otoriter eğilimli Suriye Toplumsal Milliyetçi Partisi ile yakın ilişkilere girmiştir.[85]

1953'te Suriye Devlet Başkanı seçilen Edip Çiçekli, Nasır'la birlikte Arapların popülerliği artış kaydedip, kendisi de bundan pay çıkarınca, Hatay konusunu yeniden gündeme getirmiş ve Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Bu maksatla, Hatay'ı ve ayrıca Torosları da kapsayacak şekilde yeni Suriye haritaları bastırtmıştır. Onun bu hareketi Türkiye'yi kızdırmış ve sonuçta Şam Büyükelçisi Karasapan 1953'te geri çekilmiştir. Bu olayın üzerine, o sıralarda Şam Büyükelçiliği'nde görevli meslek memuru olan İsmail Soysal'ı makamına davet eden Suriye Devlet Başkanı Çiçekli, Türkiye'nin büyükelçiyi çekmesinin gerekçesini sormuş ve *"Hatay Sorunu'nun bir iç meseleden kaynaklandığını"* ifade etmeye çalışmış, ayrıca da, *"şayet Suriyeli herhangi bir lider bu konuyu reddederse daha sonra koltuğunu koruyamaz"* diyerek, Hatay konusu gündeme geldiğinde, devlet başkanlığı koltuğunun dahi tehlikede olduğu gerçeğini ima etmeye çalışmıştır. Çiçekli konuşmasının devamında, *"Türk askeri gücünü bildiklerini ve bu durumda Türkiye'ye karşı nasıl savaş açabiliriz?"* şeklinde bir açıklamada da bulunmuştur. [86]

Albay Faysal el Atasi öncülüğündeki bir darbeyle Şubat 1954'te Çiçekli'nin devrilmesinden sonra, parlamenter yönetim biçimine dönülmüştür. Bu dönemdeki iktidar mücadelesinde orduda hızla güç kazanan Baascılar, Toplumsal Milliyetçiler

---

[85] **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, s.12.

[86] Soysal, **Hatay Sorunu**, s.102.

karşısında üstünlük sağlamıştır.[87]

Ordu, siyaseti belirleyen en önemli aktör durumuna gelmiştir. Suriye üzerine hesabı olan ülkeler, siyasi yatırımlarını tamamen ordunun tutumuna göre belirlemeye başlarken, Suriye iç siyasetinde ise, 1955 yılından itibaren sol eğilimli faktörler giderek güç kazanmıştır. Halk nezdinde Batılı ülkelerin yıllarca Suriye'yi sömürmesine duyulan öfke geçmemiştir. Buna İsrail'in kurulması lehindeki İngiliz-Amerikan-Fransız politikaları da eklenince, kamuoyunda Batıya karşı tepkiler daha da büyümüştür.[88]

1954–60 arası dönemde Suriyeli politikacılar sadece iç çekişmelerle değil, uluslararası politikanın bölgesel rekabetiyle de karşı karşıya kalmışlardır. Soğuk Savaş dönemi rekabetinin en sıcak yaşandığı bölgelerden biri olan Ortadoğu'da, Irak ve Mısır rekabeti arasında kalan Suriye, bu dönemde Nasır'ın etkisinin en fazla hissedildiği ülke olarak, Mısır'la ortak hareket etmiştir.

Suriye'deki koalisyon hükümeti yeni dönemde, Cemal Nasır yönetimindeki Mısır ve sosyalist ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. 1957 yılına gelindiğinde Sovyet yanlısı bir politika izleyen Suriye Hükümeti, bu devletten silah yardımı da almaya başlamıştır. Bu arada 1957 yazındaki Amerikan politikası, Suriye hükümetini gizli gizli devirmeye çalıştığı izlenimini vermiştir. Bu izlenime neden olan ilk olay; Arap ülkeleri arasında "darbeci" olarak ün salmış ve 1953'te İran'da Şah'ı desteklemiş olan Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson'un İstanbul ve Beyrut'u ziyaret etmesi olmuştur. İkinci olarak ABD, Suriye'ye komşu Arap ülkelerine ve özellikle Ürdün'e silah yardımı yapmaya başlamıştır. Tüm bunlar dışarıdan Suriye'ye bir müdahale izlenimi vermiştir. ABD bununla da kalmayarak, Suriye'nin komünist denetiminde olduğunu ve komşuları için tehlike oluşturduğunu açıklamıştır. Bu bunalım, ancak öteki Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'yi

[87] Gürson, a.g.e, s.5.

[88] İbas, a.g.e, s.48.

bir tehdit olarak görmediklerini açıklamaları ile gevşemiştir ve ABD gerilemek zorunda kalmıştır.[89]

1960'lı yılların başlarında Suriye, tamamen kargaşanın hâkim olduğu bir ortama sürüklenmiştir. Darbeler ve karşı darbeler, Baasçılar ile Komünistler arasında cereyan eden sokak çatışmaları ve muhalif askeri gruplar arasındaki savaşlar, ülkede kaotik ve gergin bir atmosfer yaratmıştır. 1963'te Baas Partisi üyesi olan subayların da aralarında bulunduğu bir grup, askeri darbe hazırlığına girişmişler ve 8 Mart 1963 tarihinde darbe başarıyla gerçekleştirilmiştir. Darbeciler arasında yer alan Nasır yanlılarının bir süre sonra tasfiye edilmesiyle, yönetim Baasçıların kesin denetimi altına geçmiştir. Bu darbe, daha sonraları Baas Devrimi olarak adlandırılacaktır. Bu tarihten sonra Baas Partisi, özellikle askeri kanadı, Suriye'nin siyasi hayatına yön vermeye başlamıştır. [90]

Her ne kadar Baas Devriminden sonra darbe ve iktidar mücadeleleri şiddetli olarak devam ettiyse de "devrim"in Suriye'nin bağımsızlık sonrası siyasi tarihinde dönüm noktası teşkil ettiği söylenebilir. Her şeyden önce devrim sonucunda, Suriye'nin siyasi tercihi gözle görülür bir şekilde "sol"a doğru kaymıştır.

Sosyalist politikaların acilen uygulanmasını Sovyetler Birliği ile yakın işbirliğine gidilmesini savunan Hafız Esad, 1966'daki yeni bir darbe ile ülkenin ikinci adamı haline gelmiş, aynı anda hem Genelkurmay Başkanlığı hem de Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevini yürüterek, Suriye politikasında etkili kişilerden biri olmuştur.[91] Şubat 1966'daki yeni darbe sonrasında, bütünüyle Baas Partisi'nin Suriye koluna dayanan bir askeri rejimin iktidarıyla sonuçlanmıştır.

İsrail'i ortadan kaldırmak ve işgal altındaki Arap topraklarını kurtarmak

---

[89] Gürson, a.g.e, s.6.

[90] Amanov, a.g.e, s.193.

[91] İbas, a.g.e, s.50

amacıyla girişilen 1967 Arap-İsrail Savaşı sonunda, Suriye'nin elindeki Golan Tepeleri İsrail tarafından işgal edilmiştir. Suriye'nin en stratejik bölgelerinden biri olan Golan Tepelerinin bu savaşta kaybedilmesi, Suriye ve Mısır'daki radikal sosyalist rejimlere duyulan güveni tamamen yok etmiştir. Bunun Suriye iç politikasına yansıması, ılımlılar ve sağcı grupların eline önemli bir koz verme şeklinde olurken, Genelkurmay Başkanı Esad 1970 yılında harekete geçerek ülke yönetimini ele almıştır.[92]

2.3 II. Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sırasında Suriye üzerindeki nüfuzunu iyice kaybeden Fransa, 1946 yılında bölgeden çekilmek zorunda kalırken, ortaya çıkan bağımsız Suriye Devleti ile Türkiye arasında, sorunlarla dolu bir dönem başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası sırasıyla Yemen(1918), Mısır(1922), S. Arabistan(1926) Irak(1932), İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Lübnan(1945), Suriye(1946), Ürdün(1946) bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan bu 7 Arap ülkesi, 22 Mart 1945'te bir araya gelerek Arap Birliği Paktını imzalamışlardır. Türkiye Batı emperyalizmine karşı ilk mücadele eden devlet olarak, çoğu İngiltere ya da Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş olan devletlerin bu girişimlerini son derece olumlu karşılarken, Arap Birliği Genel Sekreteri de, Türk-Arap dostluğu önemini altını çizen açıklamalar yapmıştır.

Bununla birlikte 1947'de Filistin konusu[93] Birleşmiş Milletlere getirildiğinde, Türkiye Arap devletleriyle birlikte davranmış ve 30 Kasım 1947'de Filistin'in

---

[92] İbas, a.g.e, s.50

[93] 1947 yılı başlarında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda bir "Filistin Özel Komisyonu" oluşturuldu ve Komisyon, Filistin'in geleceği hakkında biri esas, diğeri tali iki plan hazırladı. Ana plan; manda rejiminin sona ermesini, Filistin'in bir Arap, bir Yahudi devleti kurulacak şekilde bölünmesini ve Kudüs şehrinin de Birleşmiş Milletler gözetimi altında, bağımsız, uluslararası özel bir statüye bağlanmasını, Arap ve Yahudi devletleri arasında ekonomik işbirliği yolu ile de bağlantı kurulmasını öngörmüştü. Tali plan ise, aynı şekilde manda rejimine son verilmesini, merkezi Kudüs

taksimi aleyhine oy kullanmıştır. Gerek ABD'nin gerekse SSCB'nin Filistin'in taksimi yönünde oy kullandıkları 181 No'lu BM kararına Türkiye'nin aleyhte oy vermesi, bozulmaya başlayan ilişkilere rağmen Araplar tarafından son derece olumlu karşılanmış ve bu olumlu hava, Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El Kuvvetli tarafından Ankara'ya gönderilen teşekkür mesajıyla ifade edilmiştir.

Ancak, Türkiye'nin Batı yörüngesinde bir Orta Doğu politikası izleyeceği yine Filistin sorununda ortaya çıkmıştır. İngiltere, Birleşmiş Milletler kararı üzerine yaptığı bir açıklamada; 15 Mayıs 1948'den itibaren Filistin'deki bütün kuvvetlerini çekeceğini ilan etmiş ve Nisan 1948'den itibaren kuvvetlerini çekmeye başlamıştır. Bu çekme işleminin tamamlanmasından bir gün önce de David ben Gurion başkanlığında, 14 Mayıs 1948 günü Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.[94] O gece ABD, birkaç gün sonra SSCB, bir ay içinde de, beşi Doğu ve dördü Batı bloğundan olmak üzere dokuz devlet tarafından resmen tanınmış ve Mayıs ayı içinde Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından kabul edilmiştir.[95]

14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulmasından sonra Türkiye hemen İsrail'i tanımamış, gelişmeleri beklemeyi tercih etmiştir. Ancak daha sonra Türkiye, Filistin Uzlaştırma Komisyonundaki görevinin devam ettiği bir sırada, 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Bu tanıma kararında, Türkiye'nin Batı Dünyasına yakınlaşma isteği, NATO'ya girme beklentisi ve İsrail'in Sovyet uydusu olmayacağı düşüncesi yatmaktadır. [96]

Savaş sonrasında ortaya çıkan Sovyet-ABD rekabeti, özellikle Ortadoğu'yu

---

olmak üzere bir Arap ve bir Yahudi federe devletinden ibaret federasyon teşkilini tavsiye etmiştir. Erdoğan Gür, **Türkiye'nin Arap Dünyası ile Olan İlişkilerinin Başlıca Sorunları ve Özellikleri Nelerdir?**, HAK Tezi, 2002, s.48

[94] Faruk Metin, **Cumhuriyet Döneminde Ortadoğu Ülkelerine Yönelik Türk Dış Politikası**, HAK Tezi, 2004, s.3–7

[95] Mehmet İlhan Ünver, **Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, HAK Tezi, 1996, s. 7.

[96] Metin, a.g.e, s.3–32

da içine alan yoğun bir nüfuz çekişmesi yaşanmasına neden olmuştur. ABD ve Sovyetlerin karşılıklı yayılmacı politikaları, 1950'li yıllardan itibaren Ortadoğu bölgesindeki birçok olayda somut olarak kendini hissettirmiştir. Türkiye ve İran gibi iki Amerikan müttefiki ülke, Ortadoğu bölgesine Sovyet nüfuzunun yayılmasına bir set olsalar da, bölgede batı yanlısı güçlü bir askeri paktın oluşturulması Amerika tarafından zorunlu görülmüştür.

Bu amaçla yapılan çalışmalarda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet yayılmasına karşı oluşturmak istediği Kuzey Kuşağı tasarısı önemli rol oynamıştır. Ortadoğu güvenlik sistemi tasarısı, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in teşebbüsleri ile başlamıştır. 25–27 Mayıs 1953'de Ortadoğu ülkelerini ziyaret eden Dulles, Ankara'ya da uğrayarak, Sovyet yayılmacılığına karşı Ortadoğu'da bir Savunma Teşkilatı'nın kurulmasının önemini belirtmiştir. Fakat bu düşünce daha sonraları Amerika tarafından devam ettirilmemiş ve bunun üzerine Türkiye konuya sahip çıkmıştır. Müteakiben Türkiye, Ortadoğu bölgesinde bir güvenlik sistemi oluşturulması için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.[97]

Ancak, Türkiye'nin oluşturmaya çalıştığı güvenlik paktının öncelikle İsrail'i rahatsız etmeye başladığı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 yılının başlarındaki Eisenhower'ı ziyaretinin bu endişeleri ortadan kaldırmaya yönelik olduğu Suriye basınınca dile getirilmiştir.[98] Ayrıca, Suriye'nin 14 Mart 1954 tarihli "Barada" gazetesinde; "*İngilizlerle Amerikalılar Orta Doğuda gayelerini telif etmişlerdir. İlk hedef Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan'ı Türk Pakistan paktına iltihak ettirip bir blok yapmaktır. Müteakiben Batılılar, Arapları İsrail ile barışmaya davet ve tazyik edeceklerdir."* şeklindeki bir ifade ile Suriye'nin bu paktın kurulmasına karşı olan şüpheleri dile getirilmiştir.[99]

---

[97] Metin, a.g.e, s.3–29.

[98] **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-647-11, 27 Ocak 1954.

[99] **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-648-5, 7 Nisan 1954.

Ayrıca Suriye basını tarafından; Amerikalıların, Suriye'de komünist faaliyetlerin çoğalmasını bahane ederek, kendi çıkarlarına uygun bir oluşuma Suriye'yi çekmek ve bu maksatla da Türkiye'yi Suriye'ye karşı kullandıkları öne sürülmüştür.[100]

1951 yazında güvenlik paktı amacıyla başlayan gelişmeler, Türkiye-Pakistan(4 Nisan 1954), ABD-Irak(21 Nisan 1954) ve ABD-Irak-Pakistan(10 Mayıs 1954) anlaşmalarıyla devam etmiştir. Irak Başveziri Nuri Said Paşa'nın Londra dönüşü Türkiye'yi ziyareti ile oluşan yakınlaşma, Suriye'nin şüpheli bakışları arasında, Irak'ın da güvenlikle ilgili bir işbirliğine sıcak bakması neticesini doğurmuştur. [101] Irak Başveziri Nuri Said, Paşa İstanbul'da 19 Ekim 1954'te gazetecilerle yaptığı toplantıda herkesin Irak'ın Türkiye-Pakistan Paktına katılmasını açıklamasını beklemesine karşın, Türkiye, İran ve Irak arasında askeri bir paktın vücuda getirilmesi lüzumundan bahsetmiştir.[102]

Bunu takip eden gelişmeler neticesinde, 12 Ocak 1955'te "Türk-Irak Ortak Bildirisi" yayımlanmıştır. Türkiye ile Irak arasında savunma işbirliğini öngören "Türk-Irak Ortak Bildirisi", İsrail'de endişelere neden olmuştur. İsrail tarafından söz konusu bildiri, Türklerin İsrail ile ilişkileri pahasına Irak'la ilişkilerini geliştireceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Zira bu bildiri ile Türkiye, İsrail saldırısına uğramaları halinde Irak'ın yardımına koşmayı taahhüt etmiştir. İsrail'in bu örgüte alınmayacağının açıklanmasına rağmen, başta Mısır olmak üzere Arap devletleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü Arap liderliğine soyunan ve bu sıralarda Arap Birliğini kurmaya çalışan Mısır, bu durumu kendi düşüncelerine indirilmiş bir darbe olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle Mısır, kurulacak olan bu güvenlik örgütüne katılmayacağını hemen açıklamış ve öteki Arap devletlerine de bu

---

[100] **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-648-2, 26 Ekim 1954.

[101] **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-650-3, 13 Kasım 1954.

[102] **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-650-5, 28 Aralık 1954.

yolla baskılar yapmıştır.[103]

Türkiye'nin Başbakanı Adnan Menderes Irak'ı takiben 14–15 Ocak'ta Suriye'yi, ardından 15–17 Ocak 1955 tarihleri arasında Lübnan'ı ziyaret ederek, "Ortadoğu Savunma Sistemi"nin yararları hakkında görüşlerini bildirmiştir. Ancak, her iki ülkenin yanıtı da olumsuz olmuştur.

24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında ''Karşılıklı İşbirliği Antlaşması'' imzalanmış ve bu antlaşma ile ''Bağdat Paktı'' kurulmuştur. Bağdat Paktı, Amerika tarafından olumlu karşılanmıştır. İngiltere'nin 5 Nisan 1955'te üye olması paktı güçlendirmiştir. 23 Eylül 1955'te Pakistan'ın, 3 Kasım 1955'te İran'ın pakta iştiraki ile üye sayısı beşe yükselmiştir.[104]

Sovyet tehdidine karşı Bağdat Paktı'nın kurulması, Türkiye'nin Irak hariç Arap devletleriyle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu devletlerden özellikle Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan arasında savunma ve askeri anlaşmaların yapılmasına sebep olmuştur[105]. 6 Mart 1955'te Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan ortak bir bildiri ile Arap dünyasının askeri, siyasi ve ekonomik yapısını güçlendirecek bir anlaşma yapılmasına ve bu üç devletin Bağdat Paktı'na katılmamasına karar verdiklerini açıklamışlardır.[106]

Türkiye, Mısır'ın tepkisini normal olarak karşılarken, Suriye'nin de aynı tepkiyi vermesini beklememiştir. Bu nedenle Suriye'ye sert bir karşı tepki gösterilmiş ve 7 Mart 1955'te Suriye'ye gönderilen bir mesajda; "*Suriye'nin Mısır'la uzlaşmasının nihai olmadığını umuyoruz. Eğer öyle ise, Türkiye, Mısır baskısı sonucu Suriye'nin Türkiye'ye düşmanca bir tavır takındığı sonucuna varmak*

---

[103] Faruk Gür, **Türkiye'nin Arap Dünyası ile Olan İlişkilerinin Başlıca Sorunları ve Özellikleri Nelerdir?**, HAK Tezi, 2002, s.45.

[104] Metin, a.g.e, , s.3–29

[105] Uçarol, a.g.e., s.735–736.

[106] Yavuz, a.g.e, s.331.

zorunda kalacak ve kendisinin Suriye'ye yönelik mevcut politikasını değiştirmeye mecbur hissedecektir... Eğer Suriye düşmanca bir tavır takınırsa, Türkiye buna kayıtsız ve hoşgörülü kalamaz" ifadesiyle, Suriye'ye ilk uyarı yapılmıştır. Suriye, bu uyarının ardından "*Mısır'la kurulacak paktın Bağdat Paktı'na karşı olmadığını*" açıklama gereğini duymuş ancak, "*İsrail yanlısı görünümü*" nedeniyle de Bağdat Paktı'na katılmasının mümkün olamayacağını bildirmiştir.[107] Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere, Bağdat Paktı nedeniyle Türkiye, hem İsrail ile hem de Irak dışındaki Arap ülkeleri ile arasını açmıştır. Gerçekte birleştirici bir nitelik amaçlayan bu anlaşma, sonuçta ise bölücü bir özelliğe bürünmüştür.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde yaşanan gerginlik üzerine devreye giren ABD, Ankara'yı "sert politikaların Arapları Bağdat Paktı'ndan uzaklaştıracağı" konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine Türkiye, sonraki diplomatik ilişkilerinde Arap ülkelerine karşı daha yumuşak bir lisan kullanmaya özen göstermiştir.[108] Ancak, Suriye ile Türkiye arasındaki Bağdat Paktı ile ilgili gerginlik, Suriye olaylarının sonuna kadar devam etmiştir.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri, özellikle 1954 yılından itibaren daha sorunlu bir döneme girmiştir. Aslında Türkiye-Suriye ilişkilerinin kötüleşmesi, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından beri iki ülke arasında bir türlü kurulamayan sıcak ilişkiler dikkate alındığında pek de sürpriz olmamıştır. 1950'lerin ortalarında bazı başka sorunlar çıkana kadar iki ülke ilişkilerini büyük ölçüde, 1930'larda ortaya çıkan Hatay problemi belirlemiştir.[109]

Artık Hatay'a ilaveten, iki ülke arasında yeni sorunlu sahalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin de üyesi olduğu Sovyetler Birliği tehdidine karşı kurulmuş olan Bağdat Paktı'na Suriye üye olmayı kabul etmemiş ve Nasır'ın liderliğindeki

---

[107] Fırat ve Kürkçüoğlu, a.g.e, s.625.

[108] a.g.e, s.625–626.

[109] Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye (1945-1958),** Boyut kitapları İstanbul, 1997, s.181.

Batı karşıtı politikayı desteklemiştir. Türkiye Bağdat Paktı üyesi iken, Suriye de Mısır'ın başını çektiği ve Bağdat Paktı'na karşı kurulan bir başka pakta girmiştir. Ardından, Süveyş Krizi[110] de patlak verince iki ülke arasındaki ilişkiler daha da kötüleşmiştir.[111]

1956 Süveyş Buhranı devam ederken, Suriye'nin hızla Sovyetler Birliği'ne yakınlaştığı göze çarpmıştır. Ordu kademelerinde önemli tasfiyelere girişilmiş, Genelkurmay Başkanlığına General Nizamettin yerine "komünist eğilimli" Albay Afif Bızri getirilmiştir. Nasır yanlısı Arap milliyetçileri ve Sovyetler Birliği'ne yakın solcular ülkede yönetime hakim olmuştur. Batının müttefiki olan Türkiye'nin hemen güneyinde böyle bir "batı aleyhtarı gelişme", Türkiye ile Suriye arasında yaşanacak yeni bir buhranın habercisi olmuştur.[112]

2.4 Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler Işığında 1957 Buhranı

Süveyş Krizi sırasında Sovyetler Birliği'nin Mısır yanlısı tutumu ve Batılı ülkelerin gittikçe artan ölçüde İsrail yanlısı tutumları bir araya gelince, başta Mısır ve Suriye olmak üzere, Ortadoğu'daki Batı karşıtı ülkeler Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Süveyş Krizi'nden sonra, Türkiye'nin bölgedeki rolü farklılaşmaya başlamıştır. Her ne kadar Türkiye, Bağdat Paktı'na hâlâ büyük bir önem atfet-se ve paktı sürdürme konusunda hâlâ etkin bir rol üstlenmişse de, artık hükümetin tek kaygısı paktı güçlendirmek olmamıştır. Türkiye Süveyş

---

[110] Mısır Devlet Başkanı Genel Abdülnasır'ın 1956 Temmuz ayında Süveyş Kanalını millileştirmesiyle ortaya çıkan bunalım. Bu davranışla, Batı Avrupa'nın petrol yolu artık Nasır'ın denetimi altına girmiş ve özellikle Fransa ve İngiltere için çok karlı olan Kanal Şirketi elden çıkmıştır. Sorunu çözmek için toplanan Londra Konferansı (Ağustos 1956) ve B.M.'den çözüm çıkmadı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Kanal bölgesine ortak bir harekat düzenlemeye karar verdiler. Bu iki devlet Mısır'a karşı hava saldırısına giriştiler ve 5 Kasım'da hava saldırısı yerini paraşütçü birliklerinin indirilmesine bıraktı. ABD ve SSCB bu açık saldırıya karşı BM'de cephe aldılar. Bu baskılar karşısında önce İngiltere, daha sonra da Fransa geri çekildi. Mısır bu olaydan sonra Kanal üzerinde tam denetim sağladı. Bkz. Uluslar arası İlişkiler Sözlüğü

[111] Ebru Metli, **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve İki Ülkenin Milli Menfaatleri**, MGK Genel Sekreterliği, 2000, s.37.

[112] **Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü**, Ahmet Emin Dağ tarafından İnsani Yardım Kuruluşu için hazırlanmış kitap, http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html , 12.01.2007

Krizi'nden sonra bölgede daha müdahaleci bir rol üstlenmiş ve Ortadoğu'daki Sovyet yayılmasına karşı mücadelesini sadece pakta olan desteğiyle sınırlı bırakmamıştır. Bölgede Sovyetlerin üstünlüğü ele geçireceği hissedilen hemen her yerde, onlara karşı mücadele etmeye başlamıştır.[113]

Soğuk savaşın etkisiyle Türk Hükümetinin daha önceki yıllara oranla bölgede daha kapsamlı ve tepkisel politika izlemeye başlaması, iki ülke arasındaki huzursuzlukların artmasına neden olmuştur. Sonunda iki ülke arasındaki bu politika farklılığı, 1957 Ekim'inde bir krize dönüşmüştür.

Ağustos 1957 ayından itibaren ortaya çıkan zincirleme gelişmeler, Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki uydusuna dönüşebileceğinin işaretlerini vermiştir. Bu dönemde Suriye'nin gittikçe sola kaymaya ve ülkede komünistlerin tesirinin artmaya başladığı görülmüştür. Bu gelişmelerin liderliğini de Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatisi ile tanınan Savunma Bakanı Halit el-Azm yapmıştır. Halit el-Azm 1956 yılında bir heyetle Sovyetlere gitmiş ve orada bir takım anlaşmalar yapmıştır.[114]

Söz konusu anlaşmaların 6 Ağustos 1957'de açıklanması, Sovyetler ile Suriye arasında "Teknik ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" sonucunu doğurmuştur. Bu antlaşmaya göre; Sovyetler, Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktır. Bu yardım Lazkiye'de yeni bir liman yapımı, Suriye'de karayolları ve demiryolları inşası, sulama ve enerji projelerinin finansmanı ve yine Suriye'de altı yeni havaalanı inşası için kullanılacaktır. Ayrıca Suriye'nin silahlandırılması da bu yardım çerçevesi içinde yer almaktadır. 13 Ağustos 1957'de Suriye hükümeti, birkaç Amerikalı diplomatı Suriye'nin meşru hükümetini devirmeye çalışmakla suçlayarak sınır dışı etmiştir. ABD de, Suriye'nin Washington Büyükelçisi ve İkinci Sekreteri'ni "istenmeyen kişi"' ilan etmek suretiyle

---

[113] Sever, a.g.e, s.185.

[114] İbas, a.g.e, s.63.

misillemede bulunmuştur.[115]

Antlaşmaların açıklanmasından bir süre sonra 17 Ağustos'ta ılımlı bir kişi olarak bilinen Suriye Genelkurmay Başkanı General Nizameddin emekliye sevk edilmiş ve yerine gençliğinde Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş Albay Afif el-Bızri getirilmiştir. Bu gelişmeler, Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan'da büyük heyecan uyandırmıştır. Bu ülkeler Sovyetlerin Suriye'de bir köprübaşı kurduğu ve Suriye'nin bir Moskova uydusu haline geldiğine inanmışlardır. Gerçekte bu antlaşma ile SSCB, Çarlık Rusya'sından beri ilk defa bir Ortadoğu ülkesine ayak basma imkânı elde etmiş ve birçok asker-sivil Sovyet uzmanı da Suriye'de bulunmak imkânına sahip olmuştur.[116]

Neticede, Sovyetler Ortadoğu'da aktif hale gelmiştir. Sovyetlerin Ortadoğu'da etkili olması ise, Türkiye'yi Batı Dünyası'na daha da yakınlaştırmış ve batı eksenli bir Ortadoğu politikası izlemesinde önemli bir etken olmuştur. Ülkedeki gelişmelere değinen Başkan Eisenhower "*Suriye devleti sadece radikal Arap milliyetçiliği ve Nasır yandaşlığıyla uzlaştıysa bu bir şey; ancak tümüyle komünist olacaklarsa, bu karşıt eylem gerektirebilir*" diyerek Suriye'deki gelişmelere yönelik ilk tepkisini göstermiştir.[117]

Bu sırada, başta Türkiye olmak üzere Suriye'nin komşuları olayları endişeyle izlemiştir. Özellikle bu durum Türkiye'nin, kuzeyden Sovyetler, güneyden Suriye tarafından kıskaca alınmış hissetmesine neden olmuştur. Bu gelişme Suriye ve Türkiye gerginliğinden ziyade, dönemin iki süper gücü ABD ve SSCB arasındaki güç gösterisine dönüşmüştür. Türk Hükümeti gibi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin üst düzey komutanları da Suriye'deki gelişmelerden duyulan bu rahatsızlığı Washington'a iletmişlerdir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya bilhassa da

---

[115] Armaoğlu, a.g.e, s.507.

[116] İbas, a.g.e, s.64.

[117] Sever, a.g.e, s.185.

Suriye üzerinde etkinlik kurma çalışmaları üzerine, Arap ülkelerinden Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan'la ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.[118]

Ağustos'un son haftasında Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin İstanbul'a gelerek Türk yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuşlardır. ABD Dışişleri Bakanı Loy Henderson da 24 Ağustos 1957'de İstanbul'a gelerek görüşmelere katılmıştır.[119.] Henderson'un temasta bulunması birçok Arap ülkesi ve Sovyetler Birliği'nde tepki oluşturmuştur. Özellikle Mısır, Henderson'u hükümet darbeleri uzmanı olmakla suçlamış ve ABD'nin Suriye rejimini içeriden yıkamadığını görünce, komşularını bu ülke aleyhine kışkırttığını öne sürmüştür[120]. Bu görüşmeler sonucunda, Suriye'nin komşularının endişelerinin de haksız olmadığını gören Henderson, Washington'a döndüğünde "*Bölgede Suriye'nin uluslararası komünizmin kurbanı olması ve bölgenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü daha fazla tehdit edecek bir üs haline gelmesiyle ilgili derin bir endişe gördüğünü*" belirtmiştir.[121]

ABD Başkanı Eisenhower ise Başbakan Menderes'e gönderdiği bir mesajda, Suriye'nin bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı askeri bir harekata girişmek zorunda kalması halinde ABD'nin kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirmiştir. Ayrıca ABD Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'ya gönderdiği gibi, VI ncı Filo'yu da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçirmiştir.[122]

Gerek yaşanan gerginlik, gerek ABD'nin ağırlığını Türkiye tarafına koyması, Sovyetleri Suriye tarafında bütün ağırlığı ile yer almak üzere harekete geçirmiştir. Sovyet Başbakanı Bulganin, Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı kuvvet yığınağı ile

---

[118] Yavuz, a.g.e, s.340.

[119] Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara,1990, s. 114.

[120] Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası(1945–1970),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s.104.

[121] Erciyes, a.g.e, s.46.

[122] İbas, a.g.e, s.64.

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı silah sevkiyatından Sovyetlerin duyduğu endişeyi belirtmiş ve Suriye'ye karşı girişilecek askeri bir harekâtın mahalli çapta kalmayacağı yani bir dünya savaşına yol açabileceği tehdidinde bulunmuştur[123]

ABD'nin 10 Eylül 1957'de Türk hükümetine gönderdiği mesajda; Eisenhower Doktrini çerçevesinde Suriye'ye askeri harekât yapmayacağını bildiren ABD, Ankara'yı da Arap savunma hareketini güçlendirmenin dışında bir hareket yapılmaması için uyarmıştır.[124] Bu arada Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı, Sovyetler Birliği destekli Suriye saldırısıyla tehdit edilirse, NATO'nun yükümlülüklerini yerine getireceği garantisi verilmiştir. Bu açıklama elbette ki Türk hükümetinin beklediği cevap olmamıştır. ABD ve Batı yanlısı Arap devletlerinin Suriye'ye karşı harekete geçmeye niyeti olmadığını gören Türk hükümeti, hiçbir şey yapmamak veya Suriye'ye karşı askeri bir harekât başlatmak seçenekleri arasında orta bir yol seçmiş ve Eylül 1957'de, Suriye-Türkiye sınırına iki piyade tümeni ve zırhlı tümene eşdeğer 33.000 kişiden oluşan bir motorize birlik yerleştirmiştir. 10 Ekim 1957 tarihinde ek bir zırhlı tugayı bölgeye sevk etmiştir.[125] Türkiye'nin bu hareketinin savaş hazırlığından ziyade, gözdağı vermeye yönelik olduğu açıktır. Türkiye'nin bu hareketine ilk tepki Sovyetler Birliği'nden gelmiştir. Henüz daha Suriye'den bile tepki gelmezken Sovyetlerin bu duruma sert tepki göstermesini Türkiye de, "*hayret verici olarak*" bulduğunu bildirmiştir. 8 Ekim 1957'de bu kez Suriye'nin Türkiye'ye verdiği bir nota ile Türk Hükümeti'ni; "*sınırda olay yaratmak, Suriye'nin hava sahasına tecavüz etmek ve sınıra asker yığmak*"la suçlamıştır. Türkiye ise verdiği cevabında; "*askeri düzenlemelerin Ortadoğu'daki mevcut gerilimle doğrulanan doğal güvenlik önlemleri olduğunu ve Suriye'nin bu konudaki yorumunun Türkiye'nin egemenlik haklarına yönelik ve kabul edilemeyecek bir müdahale olduğunu*" belirtmiştir.[126]

9 Ekim'de, bu kez de Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Kruşçev, bir ABD

---

[123] İbas, a.g.e, s.65.

[124] Fırat ve Kürkçüoğlu, s.630-631.

[125] Sever, a.g.e, s. 190–191.

[126] Yavuz, a.g.e, s.341.

*gazetesine vermiş olduğu demecinde; "*Eğer savaş patlak verirse biz Türkiye'ye daha yakınız. Ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak*" diyerek, Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını tüm dünya kamuoyuna ilan etmekten geri kalmamıştır. Kruşçev'in bu demecine gecikme olmaksızın, ABD Dışişleri Bakanlığı, 11 Ekim'de yayınladığı bir bildiri ile; "*aradaki uzaklığa rağmen, Birleşik Amerika'nın, bir müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu yükümlülükleri hafife alamayacağı*" ifadeleriyle yanıt vermiştir.*[127]

Sovyetler Birliği ve Suriye bu sorunu Birleşmiş Milletler'e getirmişlerdir. 22 Ekim 1957'de Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısında, Sovyetler Birliği ile birlikte Suriye, kendi güvenliğini ve uluslararası barışı tehdit etmekle Türkiye'yi suçlamıştır. Fakat sadece Türkiye değil, aynı zamanda ABD ve diğer NATO ülkeleri de bu suçlamalardan paylarını almışlardır. Suudi Arabistan Kralı Suud'un bu anlaşmazlıkta arabuluculuk yapma arzusu, Türkiye tarafından kabul edilmiş, fakat Suriye tarafından reddedilmiştir. Hatta Kral Suud'un bu arabuluculuk teşebbüsleri, Suriye temsilcisi Dr.Zeniddine ve Sovyetler Birliği temsilcisi Gromyko tarafından eleştirilerek, kendisini bu anlaşmazlık sorununu bulandırmak ve Suriye'yi diğer ülkeler gözünde kötü göstermeyi istemekle suçlamışlardır. Bu konu üzerine Birleşmiş Milletler tartışmaları esnasında, Sovyet Dışişleri Bakanı Türkiye'ye karşı şimdiye kadar olduğundan daha sert bir dil kullanmış, Türk Hükümeti ise, Suriye sorunu ile ilgili bu tartışmalarda sert tutumunu değiştirerek, daha ılımlı bir yaklaşım göstermiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper, Suriye'nin Ankara Büyükelçisi ile birçok defalar görüşerek, Türk Hükümetinin bu sorunun çözümünü arzu ettiğine inandırmaya çalışmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki kriz 1957 Kasım'ı sonunda Suriye Hükümeti'nin sorunu geri çekmesiyle ve Türk Hükümetinin güvence vermesi sonucu sona ermiştir.[128]

Buhranın sona ermesinde rol oynayan bir başka sebep de, 14 Eylül 1957'de

---

[127] Armaoğlu, a.g.e, s.509.

[128] Bağcı, a.g.e, s.94–95.

Suriye ile Mısır'ın imza ettikleri bir antlaşma ile 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti(BAC) adı ile bir birlik kurmaya karar vermeleri olmuştur.[129]

Menderes, NATO ile Bağdat Paktı arasında bir bağlantının gerekliliğinden bir defa daha söz ederek: "Müslüman ülkelerin komünist etkilere karşı direnme bakımından kuvvetli konumları olduğuna inanmak ve buna güvenmek büyük bir hata olur. Tam anlamıyla uzun süreli bir saldırganlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığımızın bilincinde olmak gerekir. Suriye'deki durumu bir oldubitti (fait accompli) olarak kabul etmemeli ve bununla baş edebilecek önlemleri almalıyız"[130]

Bununla beraber Türk Hükümeti, Suriye'nin Mısır ile 1 Şubat 1958'de resmen birleşmesini tanımıştır. Türk Hükümeti, tıpkı Amerikan Hükümeti gibi bu birleşmeyi memnunlukla karşılamış ve bu birleşmenin sadece Mısır ile olan ilişkileri düzeltmesini değil, aynı zamanda bu komşu ülkedeki bir askeri darbe tehlikesini azaltmasını da ümit etmiştir. Bu durumdan anlaşıldığı üzere Türkiye, Sovyetler Birliği'nin uydusu bir Suriye'nin yerine, anlaşmakta zorluk çektiği Nasır'ın liderliğindeki Mısır'a bel bağlamış bir Suriye'yi tercih etmiştir. Türkiye, diğer taraftan bu oluşuma olumsuz tepki göstermesi halinde, Nasır'ın olumsuz ve güçlü propagandasının da hedefi olmak istememiştir.[131]

Eylül 1958 ayı içinde, BAC'de "Toprak Reformu" uygulamasına geçilmiş, bu uygulama ile de Mısır'da olduğu gibi, Suriye'de de mülkiyet hakkı önemli ölçüde zedelenmiştir. Devlet, büyük toprak sahiplerinin topraklarına el koymuş, sulu tarım yapılan topraklarda 100, susuz topraklarda 300 hektar araziyi eski mülkiyet sahiplerine bırakmış, gerisine el koymuştur. Bu uygulama ile Suriye'de toprakları bulunan Türk vatandaşları zarara uğramıştır. Topraklarının bedelinin ödenmesini isteyen Türklere, BAC'nin Suriye Eyalet yönetimi nakit ödeme yerine hazine bonosu

---

[129] Erciyes, a.g.e, s.66.

[130] Bağcı, a.g.e, s.96.

[131] Armaoğlu, a.g.e, s.508–509

vereceğini bildirmiş, müşteki durumundaki toprak sahibi Türkler de durumu Türkiye'ye bildirmişlerdir. Türkiye'nin tavrı ise açık ve ödemelerin nakit yapılması şeklinde olmuş, bu konuda BAC'nin dikkati çekilmiştir. Temmuz 1960'da bu kez BAC iktidar partisinin kongresi sırasında, Arapların Hatay'daki iddialarından söz edilmiş, bu durum da Türkiye tarafından protesto edilmiştir. Aynı yıl içinde Türkiye, Kıbrıs'ta İngiliz taksim planını reddederken, Şam Radyosu'nun Türkiye karşıtı yayınlarında artış kaydedilmiştir. Öte yandan, Suriye'nin Hatay konusundaki iddiaları, Mısır tarafından da destek bulmuştur. [132]

Yalnız, yeni birleşik devletin ömrü uzun olmamıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine, Suriye Devlet Başkanı Şükrü El-Kuvvetli Başkan Nasır'a şöyle demiştir : "*Siz bir politikacılar milleti devraldınız. Bunların % 50'si kendilerini milli lider sanır. % 25'i kendilerini peygamber ve en azından % 10'u da kendilerini Allah sanır*". Gerçekten, daha ilk günden itibaren Suriye ile Mısır arasında sürtüşmeler başlamıştır. Çünkü Nasır, Suriye'yi Mısır'ın bir eyaleti gibi idare etmeye başladığı gibi, Suriye'deki bütün siyasi partilerin faaliyetine de son vermiştir. Hele Baascılar, kısa zamanda, kendilerinin sosyalizm anlayışı ile Nasır'ın sosyalizmi arasında büyük farklılıklar olduğunu görmüşlerdir. Birlik, bu şartlarda fazla dayanamamış, Suriyeli Hür Subayların darbe ile Suriye'de yönetimi 28 Eylül 1961'de ele geçirmeleri neticesinde, Suriye Mısır'dan kopmuş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti de sona ermiştir. Suriye'nin bağımsızlığını ilk tanıyan iki ülke, Türkiye ve Ürdün olmuştur [133].

Suriye Buhranı, Türk kamuoyunun dikkatlerini kötüleşen ekonomik sorunlardan uzaklaştırarak dış politika sorunlarına çekmiştir. Ayrıca, 1955'den beri Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımları azaltan ve koşula bağlayan Washington yönetimine, Ortadoğu'daki durumun giderek bozulduğunu ve Türkiye'nin bölgede oynadığı rolün önemini yeniden hatırlatmıştır. Ancak Suriye Buhranı, Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere diğer Arap devletleriyle ilişkisinin daha da bozulmasına

---

[132] Yavuz, a.g.e, s.343.

[133] **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, s.37.

neden olmuştur. Bu tarihten sonra, Suriye ve Türkiye birbirlerini daha yakından izlemeye ve birbirlerine karşı daha kuşkucu ve güvensizlik içinde bakmaya başlamışlardır.

Suriye Krizi boyunca ABD, Türkiye'ye siyasi ve manevi destek yanında askeri yardım yaparak da desteğini sürdürmüştür. Ancak, sınıra kuvvet yığılması hali uzun dönemde Sovyetler Birliği ile ABD arasında da gerginliğe neden olmuş, bölgedeki istikrarsızlığın boyutunu büyütmüştür. Kriz nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye müdahalesinde artış olurken, Sovyetlerin Suriye'ye destek ve müdahalesi çok daha fazla olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin Suriye'ye aşırı tepkisi, Türkiye'ye o yıllarda yakınlığı bilinen Irak ve Ürdün gibi Arap ülkelerinde bile endişe yaratmış, Adnan Menderes Hükümeti'nin bir Arap ülkesine "baskı uygulamasından" tedirgin olmuşlardır. Hatta bu durum, Arapların Osmanlı dönemine ilişkin haklı-haksız bazı kötü anılarının canlanmasına neden olmuş, dolayısıyla da Türkiye açısından dezavantajlı bir gelişme olarak hafızalarda yer etmiştir.[134]

Bu buhran, 1945–47 yıllarından sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu'da patlak veren bir görüntüsüdür. Suriye'nin iç durumundan faydalanan Sovyetler Birliği bu ülkeyi kendi nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymak için elverişli bir alan olarak seçmiş; fakat komünizmi bu bölgeye indirmek istemeyen Batılılar da Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yerleşmesine engel olmak istemişlerdir. Bu işle Batılılar arasında en yakından ilgilenecek devlet de, şüphesiz Türkiye olmuştur. Çünkü Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı olduğu gibi, Suriye'de kurulacak bir komünist düzen de en önce Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecektir. Bu bakımdan, Türkiye Suriye'de olup bitenleri yalnız bu devletin iç çekişmeleri olarak değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin kendisine yönelttiği davranışlardan biri olarak değerlendirmiştir.[135]

---

[134] Metli, a.g.e, s.41.

[135] Mehmet Gönlübol ve A.Haluk Ülman,**Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995),** Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 299.

Bazı istisnai dönemler haricinde iki ülke arasında problemlerin olduğu ve konjonktürel yakınlaşmalar dışında bazı yapısal sorunların, bu ilişki sürecinin olumsuz gelişmesinde rol oynadığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılarak iki kutuplu dönemin sona erdiği 1990 yılına kadarki zaman içinde genel olarak iki ülkenin birbirlerine kuşkuyla ve birçok zaman da düşmanca tavırlarla yaklaştıkları görülmektedir. Bu dönem içinde istisna oluşturan birkaç süreç bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hüsnü Zaim'in 1949'da Suriye'de iktidara gelmesi sonrasında yaşanmıştır. Zaim o dönemde ülkesinin bağımsızlığının korunması ve kendi yönetiminin istikrarı açısından Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasının önemine inanmış ve bu doğrultuda Türkiye'ye karşı yakın politikalar takip etmiştir. İkinci dönem ise, 1954–1955 yılları arasında, Suriye'de Halk Partisi'nin iktidara geldiği sırada yaşanmıştır. Bu parti de o dönemde Batı kampı içerisinde yer almayı savunan bir düşünceye sahip olmuş ve dolayısıyla Irak'la ve Türkiye'yle iyi ilişkiler kurma gerekliliğine inanmıştır. Son yakınlaşma dönemi ise 1960'lı yılların ortalarında Türkiye'nin Ortadoğu ve Arap ülkelerine yönelik yakınlaşma politikası çerçevesinde Suriye ile de yakınlaştığı dönemdir. Ancak bütün bu konjonktürel süreçlerde bile ilişki tam potansiyeline ulaşamamıştır.[136]

[136] Orhan, a.g.m.

3 HAFIZ ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1 Ortadoğu'daki Gelişmeler Bağlamında Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri

Baas Partisi ve Baasçılık ideolojisi, Suriye'nin siyasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. İlk kurulduğu yıllarda hem kurumsal olarak hem de ideolojik bağlamda zayıf olsa bile, 1960'lardan sonra ülkede etkin bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır. 1947'de marjinal bir siyasi güç görünümündeki Baas Partisi, zamanla daha geniş kitlelere (öğrenciler, aydınlar, kentli orta kesim ve ordu) hitap eden bir parti haline gelmiştir. Arap milliyetçiliğine yapılan şiddetli vurgu partinin ordu içerisinde de destek bulmasını sağlamıştır. 1953'te iktidarda bulunan Baas Partisi, 1963 yılına gelindiğinde "milliyetçi" ve "ilerici" olmak üzere iki farklı gruba bölünmüşler ve 1970'de Hafız Esad'ın başarılı bir darbe ile yönetimin başına geçmesi ile "milliyetçiler" iktidara gelmiştir.[137] Filistinli gerillalarla Ürdün ordusu arasında çıkan Ürdün iç savaşında hangi tarafın tutulacağı tartışmalarının ülkeyi böldüğü dönemden başarıyla sıyrılarak 13 Kasım 1970'te kansız bir darbeyle iktidarı ele alan Hafız Esad, Mart 1971'de yapılan halk oylaması ile Suriye'nin Devlet Başkanı seçilmiştir.

3.1.1 Esad Dönemi Siyasi Gelişmeler

Hafız Esad'ın 1970'te kansız bir şekilde gerçekleştirdiği darbenin ardından Baas Partisi'nin ülkenin siyasi hayatındaki rolü daha da artmıştır. Hafız Esad 1970 yılındaki çıkışını "Hareket'ül Tashih", yani "Düzeltme Hareketi" olarak lanse etmiştir. Bu tanımlama, bir yönüyle mevcut yönetimin daha önceki Baas rejiminin tashih edilmiş bir devamı olduğunu ima ederken, diğer yönüyle de halkın istekleri doğrultusunda yönetime bir tür neşter vurma olduğunu göstermiştir. İktidarının ilk

[137] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.68.

günlerinde siyasi tutuklulardan bazılarını serbest bırakarak muhalefete önemli bir jest yapan Esad, yürürlüğe soktuğu bazı yasalarla da dönemin Suriye koşullarında oldukça ileri sayılabilecek adımlar atmıştır.[138]

Hafız Esad, bu dönemden itibaren kendine siyasal, askeri ve yasama konularında geniş yetkiler veren bir başkanlık sistemi kurmaya girişmiştir. Diğer resmi kurumlar gibi Baas Partisi de, Esad'ın iktidarını destekleyici ve güçlendirici yönde bir işlev görmüştür.[139]

Esad iktidarının başladığı 1970'li yıllarda Suriye'nin Arap ülkeleri nezdindeki imajı yeniden düzelmeye, bu düzelme oranında ekonomik ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. İlk aylarda yaşanan ekonomik sorunların hemen ardından başlayan bölgeyle yeniden entegrasyon çabaları, kendini kısa sürede hissettirmiştir. Birçok Arap ülkesi ile ilişkiler yeniden sağlanmış ve bazı ülkelere karşı uygulanan seyahat yasağı kaldırılmıştır. Arap ülkelerinden gerek yardım biçiminde, gerekse bu ülkelerde yaşayan Suriyeli işçilerin memleketlerine gönderdikleri paralar aracılığı ile Suriye ekonomisine büyük bir girdi sağlanmıştır. İsrail'le sınır komşusu olması ve öteden beri Filistin sorunu konusunda öncü rolü oynaması nedeniyle resmi olarak ifade edilmese de, diğer Arap ülkelerinin Suriye yönetimine karşı özel bir ilgi göstermesine yol açmıştır. Suriye Hükümeti, ekonomiyle yakından bağlantılı konular başta olmak üzere, millileştirme ve merkezileştirme uygulamalarını da Sovyet uzmanlarca yürürlüğe sokmuştu. Bu bağlamda yapılan uygulamalardan biri, 1 Haziran 1972'de "Irak Petroleum Company"e ait Suriye'deki petrol boru hatlarının ve terminallerinin millileştirilmesi olmuştur.

Ancak iktidarının ilk yıllarındaki bu hızlı ve acele girişimlere karşın yenilikçi adımların arkası gelmediği gibi, sonraki yıllarda muhalefet karşısındaki tutumu sonucu, Suriye yönetimi yine tek adam yönetimi olmaktan kurtulamamış ve bireysel

---

[138] İbas, a.g.e, s.50.

[139] Amanov, a.g.e, s.194.

özgürlükleri kısıtlayan yapısını korumuştur.

1970'li yıllar boyunca hissedilen bu rahatlama ve zenginleşme, 80'li yılların başında tersine dönmeye başlamıştır. Ekonomideki verimliliğin giderek düşmesi, kamu ve özel sektörde rüşvetin yayılması, enflasyonun artması, tarımın gerilemesi, köylü kesimlerin şehirlerdeki ucuz işlere yönelmesi ve dışarıya beyin göçünün artması, devrimin tozpembe günlerinin sona erdiğini gösteren tehlikeli gelişmelerdir. Esad, 1978 yılında ikinci kez Başkan seçildikten sonra kabineyi tamamen değiştirmesine rağmen, yüzeysel değişmelerle halkın yaşam standardının yükseltilmesi konusunda çok az mesafe alabilmiştir. Savurganca harcanan paraları ekonomiye kazandırmak ve rüşvetin önüne geçmek amacıyla 1977 yılında "Kanunsuz Kazançları Araştırma Komitesi" kurulmuştur. Ancak rüşvet çarkını döndüren ve bu yolla ülkenin sayılı zenginleri arasına giren üst rütbeli subayların varlığı nedeniyle hiçbir ilerleme sağlanamamıştır. Esad'ın otoritesini sarsmaya başlayan ve eleştirilerin yükselmesine yol açan en önemli iki sorun temel gıda maddelerinin bulunmasında yaşanan sorunlar ve rüşvet olmuştur.[140]

Esad rejimi, ekonomideki sıkıntılara ilaveten, 1979–1982 yılları arasında Müslüman Kardeşler Örgütü liderliğinde, gittikçe artan, zaman zaman da şiddete dönüşen bir muhalefetle karşı karşıya kaldı. Özellikle muhafazakâr ve ticaretle uğraşan Sünni kesimin yaşadığı Halep, Humus ve Hama gibi şehirlerde etkisini gösteren bu muhalefet, sonunda Hama şehrinde bir ayaklanmaya dönüşünce, rejim 1982 yılında orduyu göndererek binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan bir katliamla ayaklanmayı bastırdı. Bu olayın hemen akabinde, Hama ayaklanmasını bastıran askeri güçlerin komutanı ve Esad'ın kardeşi Rıfat'ın başarısız darbe girişimi Suriye'deki rejimin temellerinin ne kadar sağlam olduğu konusunda şüpheler yarattı.[141]

---

[140] İbas, a.g.e, s.50.

[141] Meliha Benli Altunışık, "*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası*", **Türkiye'nin Komşuları**, İmge Yayınevi, 2002, s.264.

1980'li yılların sonunda Doğu Bloğu'nun çöküşü ile birlikte, Rusya'dan gelen para yardımlarının kesilmesi sırasında, Suriye ekonomisi hiçte iç açıcı bir durum sergilemiyordu. 17 milyar dolarlık dış borç, sosyalist devletçi politikalar nedeniyle 80 milyar dolarlık sermayenin son 30 yılda ülke dışına kaçması, yıllık bir milyar dolarlık ödemeler dengesi açığı gibi temel yapısal sorunlara dönüşmüş problemler, sadece Esad'ın başarısız ekonomi politikalarından kaynaklanmıyordu. Bunda ülke kaynaklarının büyük kısmının askeri harcamalara gitmesinin rolü büyüktü. Çok geçmeden, akıllı manevraları ile karlı bir alışverişe dönüştürecek olduğu Körfez Krizi, Esad'ın imdadına yetişmiştir. Suriye 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile patlak veren savaşta, Batılıların lehinde oynadığı olumlu rol nedeniyle yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım alırken, 1990–92 arasında petrol üretiminden sağladığı yüzde 8,7'lik artış ile nisbi bir iyileşme sağlamıştır. Ama bu da uzun sürmemiştir. Enerji sorunları, tarımsal üretimin artırılamaması, 1986–94 arasında petrol gelirlerindeki düşme nedenleriyle ekonomi bir türlü düzlüğe çıkarılamamıştır.[142]

Suriye'de Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970 yılına kadar, devletin kuruluşundan itibaren 18 darbe ya da darbe girişimi olmuştu. 30 yılı aşan iktidarı boyunca Esad'ın Suriye için yapmış olduğu en önemli işlerden biri de kuşkusuz ülkedeki darbeleri bitirmesi, böylelikle de ülkede evvelce neredeyse süreklilik kazanmış olan iç istikrarsızlığa kilit vurmuş olmasıydı.

3.1.2 Esad Dönemi Suriye Dış Politikası

Hafız Esad'ın 1970'te iktidara gelmesi, aynı zamanda, Suriye'nin dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir. Bu tarihten itibaren, dış politika yapımı sürecinde realist eğilimlerin belirleyici rol oynadığı görülmüştür. İdeolojinin rolü belirleyici olmaktan çıkarken, dış politikadaki kurucu kavramlar her şeyden önce mevcut uluslararası konjonktür tarafından şekillendirilmiştir. Bu

[142] İbas, a.g.e, s.50

bağlamda, Suriye dış politikasının iki temel noktaya odaklandığı söylenebilir: 1. ulusal güvenlik; 2. bölgede "güç" ve "saygınlığın" artırılması.[143]

"Arap Birliği"nin kurulması ve "Siyonist İsrail'le mücadele"den (ve dolayısıyla Filistin'in kurtuluşundan) oluşan iki yönlü hedef, 1990'lara kadar daima Suriye dış politikasının temel esasları olmuştur. Esad dış politikada, Arap ülkelerinin "uyum" içerisinde birlikte hareket etmeleri halinde İsrail'den daha fazla taviz elde edebileceklerini iddia etmiştir ki, bazı bölge "uzmanları" ve gözlemciler bu politikayı "Esad Doktrini" olarak adlandırmaktadırlar. Söz konusu doktrinin, hem Suriye dış politikasının ideolojik temelini oluşturan "Arap Milliyetçiliği"yle, hem de bu ideolojinin uzantısı olarak beliren "Büyük Suriye" ideali ile yakından bağlantısı vardır. [144]

1970'ten itibaren Suriye dış politikası, genel olarak, çok daha "tutarlı" ve "sürekli" bir çizgi izlemiştir. Dış politika öncelikleri, iktidar seçkinlerinin mezhep yapısından bağımsız olarak şekillenmiştir. Esad döneminde Suriye, bölgesel bir güç haline gelirken; Arap-İsrail barış görüşmelerinde vazgeçilemez bir konuma yükselmiştir.[145] Özellikle, Mısır lideri Enver Sedat'ın 1974 yılından itibaren İsrail ile uzlaşma eğilimine girmesi, hemen ardından Ürdün Kralı Hüseyin'in barışçıl ilişkiler kurması, Lübnan'ın İsrail'e muhalefet konusunda hemen hiç iddiasının olmaması, Suriye'nin 1970'li yılların başından itibaren İsrail karşıtı cephenin liderliğini üstlenme konumunu güçlendiren faktörler olmuştur.

1970-80'ler boyunca farklı iç ve dış gelişmelerin olumsuz etkisiyle karşı karşıya kalan Esad yönetimi, esnekliği sayesinde ülkedeki istikrarı korumayı başarmış ve rejim günümüze kadar taşınmıştır. Özellikle Esad'ın kişiliğini ortaya koyan

---

[143] Christos Iacovou, "*Syria's New Role*", **Perihelion (European Rim Policy And Investment Council)**, July 2002, http://www.erpic.org/perihelion/articles2002/july/syria.htm

[144] Amanov, a.g.e., s.204-205

[145] Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi:Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, (çev. Semih İdiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

pragmatizmi, hırsı ve sabrı sayesinde, ülke içeride "istikrarı" ve dışarıda ise "prestiji" yakalamıştır.[146]

1979 yılında İran-Irak savaşının patlak vermesi, Arap ülkelerini ikiye ayırmıştır. Suriye bu savaşta, İran tarafında yer almıştır. Şubat 1982 'deki Sünni Müslümanların gözünü korkutmayı başaran ve binlerce insanın öldürüldüğü Hama katliamından sonra, Esad rejimi hızlı bir düşüşe geçmiştir. 1980'lerin ortalarında, Suriye'nin Ortadoğu ve diğer bölgelerde diplomatik, askeri ve stratejik hedeflere ulaşmak için terörizmi bir araç olarak kullandığına dair söylemler ortaya çıkmaya başlamış ve Suriye'nin adı terörizm listelerinde yer almaya başlamıştır.[147] Büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin askeri ve ekonomik desteğine dayanan Suriye ordusu, 1982'de Lübnan'a giren İsrail birlikleri karşısında önemli kayıplara uğramıştır. Esad 1985'ten sonra diplomatik yollardan Ortadoğu bunalımını çözme arayışına girişmiştir. Buna bağlı olarak Suriye'nin dış politikasında da batıya karşı daha ılımlı bir yönetim belirmiştir.[148]

Genel olarak Suriye, bölgesel politikalarını çift-kutupluluk bağlamında üretirken, Arap dünyasını iki kamp içerisinde değerlendirmiştir: Suriye'nin müttefiklerinden oluşan "muhalif cephe" ve İsrail'e ayrıcalık tanınmasını savunan "teslimiyetçi cephe". Suriye'nin Arap dünyasına yönelik yukarıdaki katı sınıflandırması, daha çok bu ülkenin bölgesel izolasyonunu ortaya koymaktadır. Suriye'nin "muhalif cephe"deki müttefikleri arasında sadece Libya, Cezayir ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti (Güney Yemen) yer almıştır.[149]

Ayrıca Esad, Suriye dış politikasında önemli olan birçok öğenin etkilerini zayıflatmış ve bu öğelerin olumsuz yönlerini törpülemeye çalışmıştır. Örneğin, Suriye'de bağımsızlık sonrası dönemde yaşanan olayların yarattığı güçlü

---

[146] Amanov, a.g.e, s.194–195.

[147] a.g.e, s.203

[148] Erciyes, a.g.e, s.50.

[149] Amanov, a.g.e, s.203

irredentizm[150] duygusu ve hatta ideolojisi Arap milliyetçiliği şemsiyesi altında eritilmeye çalışılmıştır. Yine benzer bir şekilde sınırlı kaynaklara sahip ve küçük bir ülke olan Suriye, İsrail'e karşı bir cephe ülkesi olması konumunu kullanarak bölgesel planda kapasitesinin çok ötesinde bir ağırlık elde etmiştir.[151]

İsrail faktörünün yanı sıra, Suriye'deki yöneticilerin, "Büyük Suriye" mitosuna sarılmasının bir diğer politik nedeni, rejiminin meşruiyetini sağlama kaygılarıyla ilgili olmuştur. Esad hanedanlığı gerek İsrail gibi doğrudan ve gerek Türkiye gibi sembolik düşmanlar edinerek, kamuoyu dikkatinin sürekli dışarıyı izlemesini ve gündemin bunlarla meşgul olmasını iç politikaları için daha uygun bulmuştur. Şam için her zaman öncelikli hedef, Suriye çevresinde odaklanmış bir Arap birliğinin oluşturulması ve bu yolla tüm sorunların çözümü için güç birliği yapılması olmuştur. Suriye'nin dış politikadaki temel amaçları da bu yönde belirmiş ve, Nil'den Fırat'a kadar tüm Arap topraklarını işgal etmeye çalışan İsrail'le stratejik karşılaşma ve ardından işgal altındaki Filistin topraklarının kurtarılması hiçbir zaman gündemden düşmemiştir.[152]

3.1.3 Esad Dış Politikası Ekseninde Türkiye-Suriye İlişkileri

1970 yılında Suriye'de iktidara gelen Hafız Esad, rejiminin dayanaklarını oluşturması bakımından, Hatay üzerindeki taleplerini gündemde tutmuş, bu çerçevede İskenderun'u Kurtarma Cemiyeti'ni bizzat kurarak desteklemiştir.[153]

Hafız Esad yönetiminin sözcüsü Dr. Muhammed Salman, "Suriye-Türkiye ilişkileri ne zaman gerilmek istense, tansiyon ne zaman yükseltilmek istense hep

---

[150] irredentizm: Yayılmacı esaslı politik duruş

[151] Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin.....", s.262.

[152] **Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü**, Ahmet Emin Dağ tarafından İnsani Yardım Kuruluşu için hazırlanmış kitap, http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html , 12.01.2007

[153] Pehlivanlı, Sarınay ve Yıldırım, a.g.e, s. 137

Hatay konusu gündeme getirilir"[154] diye belirtmiştir.

Türkiye'deki ara rejim "12 Mart Dönemi" sırasında Türkiye - Arap ülkeleri ilişkileri inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Türkiye'de silahlı eylem yapan anarşist gençlerin Suriye üzerinden geçerek Lübnan'daki FKÖ kamplarında askeri eğitim almaları ve daha sonra aynı yoldan geri dönmeleri de Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.[155]

1973 yılında OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinin koymuş olduğu petrol ambargosundan ekonomisi son derece olumsuz etkilenen Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltme konusunda daha dikkatli bir tutum izlemeye başlamıştır. Bu tutumla Türkiye'nin hedefi, hem bu ambargonun olumsuz sonuçlarını yok etmek, hem de önemli bir nüfus potansiyeline sahip bu ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmek olmuştur.[156]

Ancak, Arap ülkeleri ile ilişkilerin düzeltilmeye çalışılmasına karşın[157], Suriye-Türkiye ilişkilerinin düzeltilmesinde ilerleme kaydetmek pek mümkün olmamıştır. Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde karşılıklı ziyaretler yapılmış olmasına rağmen, ilerlemenin kaydedilemediği bu duruma, Hafız Esad yönetiminin aşırı milliyetçi tutumu neden olmuştur.

Bu dönemde Türkiye, bir taraftan Mısır ve Suudi Arabistan vasıtasıyla Arap ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmeye çalışmasına ve Suriye'nin amansız düşmanı

---

[154] Hasan Cemal, "*Suriye'den Apo Sonrası İlk Mesajlar*", **Milliyet Gazetesi**, 10 Mart 1999

[155] Yavuz, a.g.e, s.365

[156] Fırat ve Kürkçüoğlu, a.g.e, s.794–795

[157] 1970'li ve 1980'li yıllarda Türkiye'nin, Ortadoğu'daki Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzelttiğine ilişkin en iyi sonucu ekonomik alandaki verilere göz atmak suretiyle anlamak mümkündür. Bu ülkelerin Türkiye'nin ihracatı içindeki yeri 1977 yılında yüzde 10.9 iken, 1982'de yüzde 37.6'ya yükselmiştir. Aynı dönemde İsrail'in payı ise, binde dörtten binde bire düşmüştür. Altunışık, a.g.e., s.185–186.

durumunda olan İsrail ile de ilişkilerini olabilecek en düşük düzeye indirmesine rağmen Suriye ile herhangi bir ilerleme kaydedememiştir.[158]

Suriye ile olumlu ilişkilerini geliştiremeyen Türkiye, uluslararası platformlarda Arap ülkelerine olan desteğini artırarak sürdürmüştür. Ekim 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında Mısır ve Suriye'nin Türkiye'den siyasi destek isteği sırasında, Türk Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan açıklamada; "*Türkiye'nin, Arap topraklarının İsrail tarafından kuvvet kullanarak işgalini onaylamadığı ve bölgede sürekli barışın sağlanmasının ancak, Arap milletlerinin meşru isteklerinin karşılanmasına bağlı olduğu*" yönünde ifadeler yer almıştır. Türkiye, söz konusu Arap-İsrail savaşları sırasında ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanma isteğine olumsuz yanıt verirken, Mısır ve Suriye uçaklarına yakıt ikmali yapmaya giden Sovyet uçaklarına Türk hava sahasını kullanmaları konusunda gerekli izni verme bonkörlüğünden geri kalmamıştır.[159] Türkiye'nin destekleri bunlarla da sınırlı kalmamış, Birleşmiş Milletler oylamalarında Arap ülkeleriyle aynı yönde oy kullanarak Arap ülkelerine, dolayısıyla Suriye'ye diplomatik desteğini sürdürmüştür. Keza, Türkiye "Bağımsız Filistin" devleti kurulması fikrini de daha kuvvetle desteklemeye başlamıştır.

1977 yılında Türkiye "Camp David Anlaşması"[160] ile sonuçlanan Ortadoğu barış görüşmelerini destekleyen bir tutum izleyerek güney komşusu Suriye'nin tam tersine bir diplomasiyi desteklemiştir. Neredeyse tüm Arap dünyası bu anlaşmaya karşı çıkıp, imzacı Arap ülkesi olan Mısır'la ilişkilerini askıya alırken Türkiye,

---

[158] Yavuz, a.g.e, s.376

[159] Türel, a.g.e, s.17–18

[160] 1977 yılında ABD'nin Ortadoğu'da yürüttüğü yoğun barış görüşmeleri başarıya ulaşmış ve tarihe "Camp David Anlaşması" olarak geçen, İsrail-Mısır-ABD Antlaşması, bu ülkelerin liderleri olan Menahem Begin, Enver Sedat ve Jimmy Carter tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Filistin halkının Hukuki hakları ile bu hakların getirdiği esaslar da tanınmıştır. Yavuz, a.g.e, s.368.

Suriye ve Mısır arasındaki iyi ilişkiler, 1979 yılında Mısır'ın İsrail'le imzaladığı Camp David anlaşmalarıyla birlikte sona ermiştir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın, İsrail ile kendi başına anlaşma imzalaması, Esad tarafından, Arap ittifakına ihanet olarak değerlendirilmiştir. Camp David Antlaşması'ndan sonra Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğinin bittiğini ilan eden Suriye, Arap dünyasının liderliğini üstlenmeye hazır olduğunu ima etmiştir. Erciyes, a.g.e, s.50.

Ortadoğu'daki bu barışı en başından beri isteyen ve destekleyen bir ülke olarak, "barışı desteklediğini" anlaşmanın imzalanmasından sonra da açıklamıştır. Bu konuda da Suriye ile derin görüş ayrılıkları mevcut olan Türkiye'nin, Suriye ile ilişkilerinin olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak, bu konuda Türkiye, ille de Suriye'nin karşısında olmak için çaba göstermemiş, tam tersine, Ortadoğu'da yapılacak bir barışın bölgeye barış, istikrar ve ekonomik canlılık getireceğine inandığı için barış sürecini desteklemiştir. Suriye, bu tutumu ile bir taraftan uzun süredir güneyindeki İsrail ile gerginlik yaşarken, diğer taraftan da kuzeyindeki Türkiye ile ilişkilerini zora sokmuştur.[161]

1980'lerde iki ülke ilişkileri açısından gerginlik yaratacak sorunlar gündeme gelmekle beraber ilişkilerde genel bir durağanlık gözlenmiştir. Yaşanan problemlere sınırlı da olsa çözüm arayışları olmasına rağmen bir neticeye ulaşılamamıştır. Karşılıklı algılamalar; farklı kutuplarda yer alınması dolayısıyla, daha çok olumsuz olmuş ve karar alıcılar için ikili ilişkiler, ülkeler için daha fazla önem verilen başka gelişmeler olmasından dolayı, ikinci plana atılmıştır.

Ayrıca Ortadoğu'da özellikle Suriye'yi fazlasıyla ilgilendiren savaşlar, çatışmalar ve barış süreci ile ilgili gelişmeler olması, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin neredeyse durmasına sebep olmuştur. Suriye, Lübnan'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve hatta burada küçük çaplı bir çalışmaya girerek İsrail'e yenilmiştir. Türkiye ise daha çok içinde bulunduğu NATO ve NATO'nun en güçlü üyesi olan Amerika Birleşik Devletleri ile hareket etmiştir. Dünya sistematiği ve bölgedeki tansiyonun yüksek olması sebebiyle, Türkiye ve Suriye ilişkileri sıradan seyrine devam etmiştir. Her iki ülke de, dünyanın yapısında kendi çıkarlarına göre değişiklikler yapabilecek kapasitede olmadıkları için, daha çok sistem içerisinde kendi çıkarlarını maksimize edebilecekleri ve ihtiyaçlarına cevap alabilecekleri kutuplar içerisinde yer almış ve dış politikalarını içinde yer aldıkları kutuplar

[161] Yavuz, a.g.e, s.367–368

doğrultusunda şekillendirmişlerdir.[162]

Ağustos 1984'te PKK, Türkiye'ye karşı eylemlerini başlatmıştır. Abdullah Öcalan'ı Şam'da mülteci olarak gözaltında tuttuğunu iddia eden Suriye, Öcalan'a karargâh sağlamış ve denetimi altındaki Bekaa Vadisinde eğitim yapması için bir kamp vermiştir. Mart 1985'te iki ülke arasında imzalanan Türkiye-Suriye Sınır Güvenliği Anlaşmasına rağmen, teröristler sınırlar arasında rahatça geçiş yapmaya devam etmiştir. Suriye de Türkiye'yi, Suriye'de terörist faaliyetler gösteren Müslüman Kardeşler örgütüne destek vermek ile suçlamıştır. Ancak, Mart 1986'da Türkiye'yi ziyaret eden Suriye Başbakanı Kassem'e Cumhurbaşkanı Evren böyle bir desteğin mümkün olmadığını belirtmiştir.[163]

Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Suriye'nin pek fazla seçeneği kalmamıştır. Kararların alınmasında ve uygulanmasında ise yine ülkede tek adam olan Hafız Esad önemli rol oynamış ve genelde davası önleyici, ancak krizleri sürekli kılan kararlar almıştır.[164] Bu dönemde Türkiye-Suriye arasındaki siyasi gelişmeler, daha çok terör ve su sorunu ile ilgili karşılıklı yapılan görüşmeler ve imzalanan protokollerden ibarettir.

1990'lı yıllarda, birçok iç ve dış faktörlerden dolayı gergin olan Türkiye-Suriye ilişkileri, Türkiye'nin İsrail ile yakın işbirliği (özellikle askeri alanda) sürecine girmesiyle daha da kötüleşmiştir. Adana Mutabakatı'nın ardından, ikili görüşmeler sayesinde Suriye-Türkiye ilişkilerindeki gerilim azalırken, ekonomik-siyasi ilişkiler nispeten düzelmiştir.

Esad döneminin sonlarına doğru Suriye'nin Hatay'la ilgili iddialarından vazgeçmediği ve zaman zaman bu konu üzerine çeşitli platformlarda söylemlerde

---

[162] Özkaya, a.g.m.

[163] Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri ...**, s.40.

[164] Göksel Baydar, **1990 Sonrası Türkiye Suriye İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 13–30.

bulunulduğu görülmüştür. Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi El Muallim, Mayıs 1998'de kendisine yöneltilen bir soru üzerine yaptığı açıklamada, "Türkiye ile aramızdaki sorunlardan biri de Hatay'dır. Biz Suriye'deki okullarımızda çocuklarımıza her çalınan vilayetimizle ilgili detaylı eğitim veriyoruz. Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu çocuklarımıza öğretiyoruz. Hatay'ı asla unutmuş değiliz. Mantık her şeyin bir sırasının bulunduğunu söyler." diyerek Golan Tepeleri'nin İsrail'den alındıktan sonra sıranın Hatay'a geleceğini ima etmiştir.[165]

El Muallim'in Hatay'la ilgili sarf ettiği sözlere Suriye'de okullarda okutulan ders kitaplarında da rastlamak mümkündür.[166] Söz konusu ders kitaplarında yazılanlar bir bakıma, Suriye'nin Hatay ve katılımla ilgili konulardaki resmi görüşünü ifade etmektedir.

Sonuçta; Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını tanımamıştır. Tanımadığı gibi, bu gelişme Suriye-Türkiye ilişkilerini de 1990'lı yılların sonlarına kadar olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Suriye devlet yetkililerinin zaman zaman yaptıkları açıklamalar, Suriye devlet okullarındaki ders kitaplarındaki ifadeler[167] ve

---

[165] Milliyet Gazetesi, 7 Mayıs 1998

[166] Suriye Lise 3 Coğrafya kitabının "Suriye Arap Cumhuriyeti-Beşeri Hayat" bölümü "Mevkisi ve Sınırları" maddesinde "Suriye Arap Cumhuriyeti doğal sınırlara dayanmamaktadır, çünkü bugünkü sınırlar Fransa, İngiltere ve Türkler tarafından siyasi olarak çizilmiştir ve buna Siyonistler ile Avrupalılar tesir etmiştir. Toros zirveleri Suriye'nin doğal ve tarihi sınırlarını teşkil etmektedir. Ancak 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ve 1923'de imzalanan Lozan Anlaşması ile sınırlar değiştirilmiş ve yeniden çizilmiş ve güney sınırları oluşturulmuş, Kilikya, Ayıntap, Maraş, Diyarbakır Suriye'den koparılmıştır. Daha sonra başka bir düzenlemeyle Asya ve Avrupa ulaşımında Suriye Arap Cumhuriyeti için önemli bir stratejik halkayı teşkil eden İskenderun Sancağı Suriye'den ayrılmıştır." ifadesi yer almaktadır. **Suriye Coğrafya Ders Kitabı;Lise 3**, s.148

[167] "Tarihten de bilindiği gibi, Türkler Küçük Asya'da devlet kurduğu tarihten itibaren Toros Dağları zirveleri hattı iki ülkeyi birbirinden ayıran doğal sınırları oluşturmuştur. 1916'daki Skeys-Picot Anlaşması'na kadar, Adana'yı kapsayan Kilikya, Kilis ve Antep bölgeleri ile El Raha, Harran, Mardin, Diyarbakır, ve İskenderun Sancağı'nı içine alan yukarı Mezopotamya bölgesinin tamamı Suriye bölgesiydi. Fransa, İskenderun Sancağı dışındaki bütün bu bölgeleri 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile Türklere takdim etti. İskenderun Sancağı da bu anlaşma gereği idari olarak Suriye'den ayrıldı ve bir başka adımla Türkiye tarafından gasp edildi. Devletler arası baskıyla sorunun çözümünün Milletler Cemiyeti'ne götürülmesinden hedeflenen aslında Fransa ve Türkiye'nin sorunun çözümüne kanuni bir görüntü verme istekleriydi. Milletler Cemiyeti, halkın tabiyetini ve sancağın geleceğine karar verecek meclisin seçilmesini kontrol etmek maksadıyla uluslararası bir komisyon görevlendirdi. Fransa, Türklerle, 40 üyeli meclisin 22 üyeliğinin onlara verilmesi konusunda anlaştı. Oysaki bilindiği kadarıyla Türkler nüfusun

haritalar dikkate alındığında, Suriye'nin Hatay'ı koşullar elverdiğinde geri alınmaya çalışılacak bir toprak parçası olarak gördüğü değerlendirmesini yapmak yanlış olmaz.

Hatay konusu özellikle son yıllarda çok sıklıkla dile getirilmemekte hatta bu konuda bazı olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır.

Türkiye'yle ilişkileri geliştirmek amacındaki birçok Suriyeli yönetici Hatay konusunu şöyle tanımlamaktadır: "Cihaza dayalı olarak yaşayan bir hasta yaşamını yitirse, cihazın fişini prizden çekmek gerekir. Hatay iddiamız öldü. Ama kimse bunu dillendirmek, deyim yerindeyse fişi çekmek istemiyor."[168]

Bu açıklamalar paralelinde, son dönemde, Suriye'nin Hatay'a yönelik tutumunda olumlu olarak değerlendirilebilecek bazı gelişmeler ortaya çıkmıştır. Kurucuları arasında Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad ile Şam Valisi Ghassam Laham'ın da bulunduğu Suriye Bilgisayar Derneği'nin internet sitesinde tavsiye edilen siteler arasında yer alan bir sitede kullanılan haritada Türkiye-Suriye sınırı doğru olarak işaretlenmiş ve Hatay, Türkiye sınırları içinde gösterilmiştir.169 Diğer bir önemli gelişme de Lazkiye Valisi Safi Abudan kalabalık bir heyetle birlikte 13 Mart 2002 tarihinde Hatay'a gerçekleştirdiği ziyarettir. Bu ziyaretle, ilk kez Suriye'den bir Vali Hatay'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.[170]

%37'sini oluşturmaktaydı. Seçimler Fransızların gözetiminde gerçekleşti ve Türkler adil davranmayarak sahte evrak düzenlediler. Seçimleri kontrolle görevli komisyon, sancaktaki Arapların kahraman tutumlarına şahit olmuş ve onlara saygı göstermiştir. Ancak Arapların sancakta yeterli olmadığı konusunda ısrar edilmiştir. Uluslararası komisyon sancağı terkettikten sonra, 05-06 Temmuz 1938'de Türk Ordusunun sancağa saldırısıyla karşılaşılmış, bu durumda sancağın seçmenleri seçim için kaydedilmişlerdir. Seçim sonucunda, Fransızlarla Türklerin önceden anlaştığı gibi, onların çabaları sonucunda 40 sandalyenin 22'sini Türk adaylar kazanmıştır. 23 Temmuz 1939'da Fransız ordusu 23 Haziran 1939'da imzalanan İkinci Ankara Anlaşması gereğince, yerini Türklere bıraktıktan sonra sancaktan çekilmiştir." **Suriye Tarih Ders Kitabı;Lise 3**, Bölüm: Fransa'nın Suriye'yi Sömürmesi Devri-Kuzey Suriye'de Gasp Edilmiş Bölgeler, Suriye, s.187-188

[168] Mustafa Balbay, "*Suriye ile İlişkiler*", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Temmuz 2003

[169] Oytun Orhan,"*Türkiye-Suriye İlişkileri"*, http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/turkiye-suriye-iliskileri.htm

[170] **Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü**, "*Suriye'yle İşbirliği Gelişiyor*", 20 Ocak 2003, http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2003/ocak/ah_20_01-03.htm

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın vefatı nedeniyle düzenlenen cenaze töreninde Türkiye en üst seviyede, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile temsil edilmiştir. Takiben Irak'a müdahale arifesinde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Irak'a komşu devletlerin dışişleri bakanlarıyla istişarelerde bulunmak üzere Suriye'ye gitmiştir. Bu ziyaretler ve bölgede ABD baskısıyla gelişen diğer gelişmeler, özellikle Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesini gerekli kılmış ve bu kapsamda Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, 07–08 Ocak 2004 tarihleri arasında resmi bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir.

Bu ziyaret esnasında, iki ülke arasında Hafız Esad döneminde hazırlanmış olmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin tanımının yapıldığı "ülke tanımı" bölümünün, Hatay konusu nedeniyle kabul edilmemesi üzerine imzalanamayan "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi" antlaşması imzalanmıştır.[171] Antlaşma içeriğinde Türkiye ve Suriye'nin sınırları "ülke tanımı" bölümünde yer almakta olup, bu suretle Suriye Türkiye'nin sınırlarını dolaylı olarak kabul etmiştir.[172] Suriye'nin bu antlaşmayı imzalaması, Türkiye açısından uluslararası hukuka göre 1939 yılında çözümlenmiş olan bir konunun, Suriye tarafından da kabulü niteliği taşıması açısından çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Her ne kadar Hatay konusunda bazı olumlu gelişmeler yaşansa da, konu yapısal bir sorun ve iki ülkenin yakınlaşmasının önünde bir engel olarak varlığını sürdürmektedir.

Halihazırda Suriye tarafı, Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğunu kabul etmesi anlamına gelebilecek bir politika değişikliğinden kaçınmakta, ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin her geçen gün geliştiğini, bu ortamda sorun teşkil edebilecek bazı konuların göz ardı edilmesinde yarar bulunduğunu, ilişkiler geliştikçe bu

---

[171] Murat Yetkin, "*Suriye, Irak ve Ortadoğu 'da Yeni Dönem*", **Radikal Gazetesi**, 7 Ocak 2004

[172] Türel Yılmaz, "Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", **Bildiri**, HAK Sempozyumu, Mart 2006

sorunların zaman içinde kendiliğinden ortadan kalkacağını ileri sürmektedir.

1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile Suriye'nin teröre destek vermeyeceğini garanti etmesi, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın ülkede tutulmasından vazgeçilmesi ve ülke dışına çıkmaya zorlanması ile başlayan kısmi yumuşama döneminin, Türkiye'nin Hafız Esad'ın cenaze töreninde en yüksek düzeyde - Cumhurbaşkanlığı düzeyinde - temsil edilmesi ile pekiştirildiği söylenebilir.[173]

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikası, özellikle 1980'lerden sonra, Türkiye'nin toprak bütünlüğü, terörizm (özellikle PKK) ve su kaynaklarının kullanımı gibi konular ekseninde şekillenmiştir. Söz konusu sorunlar Türk dış politikasındaki öncelikli yerini halen korumaktadır. Ayrıca Fransızlar tarafından 1939'da Türkiye'ye bırakılan Hatay bölgesi de Suriye'yle ilişkilerde önemli bir sorun olarak belirmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin su kaynaklarının eşit paylaşımıyla ilgili Suriye'nin talepleri konusunda da gerginlikler yaşanmıştır. Türkiye'nin Batı Bloğundaki yeri ve NATO'ya üyeliği de, Suriye'yi endişelendirmiştir. Soğuk Savaş yıllarında karşı kamplarda yer alan bu iki komşu devlet arasındaki güvensizlik, günümüzde bile devam etmektedir. Suriye'nin Batı ile ilişkilerini düzeltme çabasına rağmen, Türkiye'nin Amerikan bağlantıları Şam'ı rahatsız etmiştir.[174]

3.2 Türkiye ile Suriye Arasındaki Su Sorunu

Ortadoğu'da nüfusun hızla artması, buna bağlı olarak kısıtlı su kaynakları ve su arzının giderek azalmasından dolayı, Ortadoğu'daki devletler gelecekte su yüzünden gerginlikler ve çatışmalar yaşayacak gibi gözükmektedir. Bölgede var olan etnik, dini ve sınır sorunları gibi kronikleşmiş sorunlara bir de su sorunu eklenmiştir. Özellikle 1980 ve 1990'larda yazılan literatürlerde; su kaynaklarına

---

[173] Ramazan Kılınç, "Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkanı", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı:3, Temmuz 2000, s.13.

[174] Amanov, a.g.e, s.221.

erişimin Ortadoğu'da yeni çatışmaların kaynağı olacağı vurgulanmaktadır. Su artık Ortadoğu'da kolay sarf edilen bir madde olmaktan çıkıp, bölge devletleri için stratejik bir değer kazanmıştır.

Ortadoğu'nun önemli ülkelerinde biri olan Suriye için de suya erişim hayati önem taşımaktadır. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, ortaya koymuş olduğu kalkınma projeleri büyük oranda su kullanımına dayanmaktadır. Fakat Suriye, su ihtiyacının büyük çoğunluğunu karşılamakta olduğu nehir olan Fırat açısından aşağı kıyıdaş ülke durumundadır.

Bundan dolayı Türkiye ile Suriye arasındaki önemli problemlerden biri de, ağırlıkla 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan ve iki taraf arasında derin görüş ayrılıklarının olduğu sınıraşan sular meselesidir.

3.2.1 Suyun Önemi

21. yüzyılın başlarından beri dünyada güvenlik algılamalarında önemli değişimler yaşanmaktadır. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle devletlerin güvenlik tanımları yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda birçok devlet petrol, doğalgaz ve su gibi kaynakların korunmasını hayati çıkarlarından sayarak bu kaynakların güvenliğini birinci plana almışlardır.

Bir doğal kaynak olarak su, devletler için yeni kalkınma projeleri gerçekleştirmede tartışmasız olarak önem kazanmıştır. Hatta suyun altından daha değerli olduğu yönünde yazılar yazılmaya başlanmıştır. Altınsız bir dünyada yaşanacağı fakat susuz bir dünyada hiçbir canlının olmayacağı bir gerçektir. Gelecekte suyun altından ve petrolden daha değerli olacağı belirtilmektedir.[175]

1980'lerde suyun öneminin artmasından dolayı, özellikle su kıtlığı olan

[175] Yüksel Söylemez, "*Water Terror*", **Turkish Daily News**, 29 October 2001

bölgelerde, su önemli bir diplomatik tartışma konusu haline gelmiştir. Ayrıca gelecekte suyun bu bölgelerdeki devletler arasında bir çatışma unsuru olması muhtemeldir.[176] Çünkü su ekolojik ve sosyal aktiviteler, gıda, enerji ve endüstriyel kalkınma için şüphesiz ana kaynağı oluşturmaktadır.

Su ile ilgili literatürde uzman ve hidrologlar, kabul ettikleri bazı verilere göre ülkeleri, su zengini ve kıtlığı çeken ülkeler olarak sınıflandırmaktadırlar.

Uzmanlara göre; bir ülkenin su kaynakları açısından zengin bir ülke sayılabilmesi için yılda ortalama kişi başına 10.000 m3 su potansiyeline sahip olması gerektiği kabul edilmektedir. Su potansiyeli yılda ortalama kişi başına 1.000/2.000 m3 düşen ülkeler su stresi içinde, yılda kişi başına 1.000 m3'ün altında olan ülkeler ise su kıtlığı içinde sayılmaktadır.[177]

1990 yılı itibariyle bir kıyaslama yapılacak olursa, A.B.D.'de kişi başına yıllık 10.000 m3, Kanada'da 12.000 m3 su düşerken, bu rakamlar Irak'ta 5.500 m3 Türkiye'de 4.000 m3'tür. Suriye'nin potansiyeli 1800 m3, Mısır'ın 1.100 m3, İsrail'in 460 m3, Ürdün'ün ise 260 m3'tür.[178] Bunlar kesin rakamlar olmayıp, nehrin debisine göre potansiyeller değişiklik göstermektedirler. Ayrıca yukarıda belirtilen rakamlar, çeşitli kaynaklarda çok değişik ifade edilmekte ise de esas olarak farklılık yaratmamaktadır.

Özellikle ülkemize sınırdaş ülkelerin de içinde bulunduğu Ortadoğu, dünyadaki su sorununun en yoğun biçimde yaşandığı bölgelerden biridir. Hâlen su sorunları nedeniyle karmaşık ilişkiler içinde olan bölge, su konusunda gelecekte tehlikeli gelişmelere sahne olmaya adaydır. Zira bölgede Arap ülkelerinin nehirlerine

---

[176] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.137.

[177] Konuralp Pamukçu, **Su Politikaları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.41.

[178] Harp Akademileri Komutanlığı, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, HAK Yayını, İstanbul, 1994, s.58.

akan suyun % 85'i, Arap olmayan ülkelerden gelmektedir ve bölgedeki ortalama nüfus artış oranı dünya ortalamasının çok üzerindedir.[179]

Türkiye, su kaynaklarının bölgelere göre çok farklılık gösterdiği bir coğrafi saha olan Ortadoğu ile ilişkisi nedeniyle, su yüzünden çıkacağı var sayılan savaş senaryolarının en önemli aktörlerinden biri olarak gösterilmektedir. Bilim adamlarının tespitine göre dünyada 26 adet su yoksulu ülke vardır ve bunlardan 9'u Ortadoğu ülkesidir. [180]

Söz konusu rakamlar dikkate alındığında bugün Ürdün ve İsrail'de ciddi bir su sorunu bulunduğu, Suriye ve Mısır'ın şu anda normal durumda olduğu; Irak ve Türkiye'nin ise ihtiyacından fazla suya sahip ülkeler sınıfına girdiği anlamı çıkmaktadır. Ancak, bazı bilim adamlarına göre, bölgedeki hızlı nüfus artışı ve yeni su kaynakları bulmaktaki imkânsızlıklar nedeniyle, 2025 yılında Mısır ye Suriye de su yoksulu ülkeler safına katılacaklardır. İsrail ve Ürdün ise aynı tarihte tarıma su ayırmak bir yana, bireylerin gündelik yaşamları için gerekli suyu bulmakta bile büyük zorluk çekeceklerdir.[181]

3.2.2 Uluslararası Suların Hukuki Durumu

Sürekli akış halinde olan nehirler bir yerden diğerine akarken siyasi sınırlara aldırmazlar. Suyun bu umursamaz tavrı ile ülkelerin demografik, ekonomik ve endüstriyel ihtiyaçları ülkeler arasındaki su ilişkilerini bir Uluslararası Hukuk sorunu haline getirmiştir.

İçinde bulunduğumuz Uluslararası Nehirler Hukuku, zamanla, ulaşım sorunu

---

[179] Genelkurmay ATESE Bşk.lığı, **Beyin Fırtınası: Güvenlik Boyutunda Sınır Aşan Sular**, 10 Aralık 2002

[180] Mehmet Tomanbay, **Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, s.30 – 31.

[181] Harp Akademileri Komutanlığı, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, s.58.

ile beraber başka alanlara da girmiştir. Yani enerji üretimi, sulama, endüstriyel amaçlar ve kirlenme gibi konularla da ilgilenmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır.[182]

20. yüzyılın başından bu yana, uluslararası su uyuşmazlıklarını giderebilecek hukuki bir çözüm yolu veya bir kuralın ortaya çıkarılması için büyük çalışmalar sürdürülmektedir. Devletler arasındaki su anlaşmazlıkları, anlaşmazlığa taraf olan ülkeler arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Genellikle bu anlaşmazlıkların hiçbiri başka bir su sorununa örnek teşkil etmemektedir. Her sorun için, değişik koşul ve durumları yansıtan farklı çözümler getirilmektedir.

Başka bir deyişle, Uluslararası Hukuk açısından uluslararası nehirlerle ilgili nihai bir kural veya düzenleme günümüze kadar gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle ortaya çıkan boşluk, bazı yüksek yargı organlarının içtihatları ile bazı kuruluş ve kişilerin çabalarıyla doldurulmaya çalışılmaktadır.

Konu, 1970 yılından beri Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından incelenmektedir. Adı geçen Komisyon, evrensel düzeyde zorunlu olacak bir "anlaşma taslağı" hazırlığı içerisindedir. Nitekim uluslararası nehirler konusunda yapılmakta olan kodifikasyon çalışmalarının başında da, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonumun 1978, 1989 ve 1991 tarihli raporları gelmektedir.

Bugüne değin oluşan düşüncelerin son şeklini kapsayan 1991 tarihli çalışmanın "Genel Prensipler" başlığını taşıyan ikinci bölümü, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren maddeler içermektedir[183]. Özellikle Bölümün 5. maddesinde şöyle bir ifade kullanılmaktadır: "Taraf ülkeler bir uluslararası akarsuyun (veya akarsu sisteminin) kendi ülkelerinde kalan bölümünü hakça ve akılcı bir şekilde

---

[182] Samir Salha, **Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1995, s.5

[183] Salha, a.g.e, s.6.

kullanacaklardır...". 6. maddede ise, "Hakça, makul ve optimum bir kullanım gerçekleştirmek için göz önüne alınması gerekecek ölçüt ve hususlar saptanacaktır..." hükmü yer almaktadır.[184]

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1974'de kabul ettiği "Devletlerin Ekonomik Hakları ve Yükümlülükleri" kararının özellikle 3 ncü maddesi, suyun kullanımında dikkate alınması gereken önemli bir maddedir. Bu maddede; doğal kaynakları paylaşan devletlerin diğer kıyıdaşların hukuksal menfaatlerini ihlal etmemek, diğer kıyıdaşlara esaslı zarar vermemek ve doğal kaynakları kullanırken diğer kıyıdaşlardan "özellikle aşağı kıyıdaşlardan" rıza almak zorunda olmamak durumunda oldukları belirtilmiştir. Buradaki diğer devlete esaslı zarar vermeme, o devletin toplumsal yaşamını olumsuz yönde etkilemeyen faaliyetlerde bulunabilme şeklinde yorumlanabilecektir. Her durumda sulardan faydalanma hakça, makul ve optimum olacaktır. [185]

Suları kullanmada devletlerin yükümlülükleri önemli bir sorundur. Bu konudaki en son belge, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC)'nun 46 ncı Dönem Taslak Maddeleri'dir. "Önemli zarar vermeme yükümlülüğü" (obligation not to cause significant harm) başlıklı 7 nci maddede uluslararası suları kullanmada diğer kıyıdaş(lar)a önemli zarar vermeme ve bunun için "yeterli özeni gösterme" (exercise of due diligence) yükümlülüğünün kabul edildiği görülmektedir. [186]

Bir diğer sorun da, yapılacak faaliyetlerle ilgili olarak aşağı kıyıdaşın rızasının alınmasının gerekli olup olmadığıdır. Rıza, egemenliğe aykırı olduğundan kabul edilmese de özellikle önemli zarar verme durumunda, aşağı kıyıdaş(lar)a bilgi

---

[184] Hüseyin Pazarcı, "*Su Sorununun Hukuksal Boyutları*", **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV yayınları, Ankara, 1994, s.43.

[185] Cumhur Akçil, **Uluslararası Hukuk Açısından Dicle ve Fırat Nehirleri**, HAK Tezi, İstanbul, 2006, s.24.

[186] Akçil, s.26

vermenin ve tarafların aralarında (teknik konularda) danışmalarının öngörülmektedir.[187]

Bu durumda, uluslararası suları kullanmada teamül düzeyde en temel kuralın; kıyıdaş devletlerin ülkeleri üzerindeki egemenlikleri gereği bu sudan yararlanma hakkı olduğunu, bu kullanım sırasında diğer kıyıdaşlara kayda değer zarar vermeme yükümlülüğünün olduğunu, önemli zarar verilebilmesi durumunda da keyfiyetin diğer kıyıdaşlara teknik danışma ve bilgi verme anlamında bildirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

3.2.3 Türkiye ile Suriye Arasında Soruna Neden Olan Su Kaynakları ve Her İki Ülkenin Su Potansiyeli

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsuların en önemlileri, Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik'tir. Dicle Nehri, Cizre önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girer. Bu akarsulardan Afrin Suriye'de doğduktan, Asi Nehri ise Lübnan'da doğup Suriye'den geçtikten sonra Türkiye'ye ulaşmaktadır. Diğerleri ise Türkiye'de doğduktan sonra Suriye'ye geçmektedirler. Bir başka deyişle Afrin ve Asi akarsuları açısından Türkiye aşağı kıyıdaş, diğer akarsular açısından ise yukarı kıyıdaş devlet durumundadır. Bunlar dışında da Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren Sabuncu Suyu, Semba Suyu gibi akarsular mevcut olmakla beraber, bunlar su potansiyeli yönünden diğerleri kadar önemli değildir. Öte yandan, kaynağı Türkiye'de bulunan ve Türkiye sınırını aştıktan sonra Suriye'de Fırat'a karışan Sacir, Balih ve Habur suları da bulunmakta olup, bunlar Fırat Nehri ile birlikte mütalaa edilmektedir.[188]

Fırat-Dicle nehir sistemi tarafından taşınan su miktarının üç kıyıdaş ülkenin

---

[187] Akçil, a.g.e, s.26

[188] İlhan AVCI, **Su Sorunu ve Sınıraşan / Sınır oluşturan Su Yolları**, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000, s.23.

çeşitli ihtiyaçları için yeterli olduğu söylenebilir. Ne var ki, nehirlerin fiziksel özellikleri ve ilgili ülkelerin başlattığı kapsamlı kalkınma projeleri nehir sisteminin arzı üzerinde son derece büyük baskılar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, daha fazla suya duyulan aşırı talep, taraflar arasındaki ilişkilerde gerilimin gitgide artmasına neden olmaktadır. Söz konusu nedenler dikkate alındığında, Türkiye-Suriye ilişkilerinde Dicle, Fırat ve Asi nehirlerinin önem kazandığı ortaya çıkmaktadır.

3.2.3.1 Fırat Nehri

Fırat nehri, Türkiye'nin doğusundan başlayıp İran Körfezine akan 2700 km uzunluğu ve 35,6 milyar metreküplük yıllık akım miktarı ile Güney Batı Asya'nın en uzun nehridir. Fırat nehri, Murat ve Karasu adında iki koldan oluşmakta ve bu kolların buluşma noktasında, nehir üzerindeki ilk baraj olan Keban barajı yer almaktadır. Keban barajından sonra, doğu Toros dağlarını aşarak Kargamış noktasından Suriye'ye geçmektedir. Suriye tarafında Fırat nehrine 300 km uzunluğunda Habur ve 160 km uzunluğunda Sacır kolları bağlanmaktadır. Bu iki kolda Türkiye sınırları içinde doğup, Habur ırmağının yüzde 13'ü ile Sacır ırmağının yüzde 50 uzunlukları Türkiye sınırları içinde kaldıktan sonra Suriye sınırları içinde Fırat nehrine akmaktadır. Bu kollardan başka Fırat nehrine eklenen başka bir kol olmadan, nehir Irak sınırlarına girerek, Irak sınırları içinde Kurma şehri yakınlarında Dicle Irmağı ile birleşip, birlikte İran-Irak sınırı boyunda Şatt'ül Arap denen noktadan İran körfezine akmaktadır[189]

Toplam 366471 km2 olan Fırat Havzasının %28'i Türkiye, %17'si Suriye, %40'ı Irak ve %15'i Suudi Arabistan sınırları içerisindedir. Nehre kaynak sağlayan alanların %62'si Türkiye'de, %38'i Suriye'dedir. Nehrin Suriye ile Irak arasındaki sınırda yıllık su potansiyeli 35 milyar m3'e ulaşmakta olup, Suriye'nin katkısı 3.4 milyar m3'tür. Irak topraklarında ise hiçbir katkı olmamaktadır.[190] Buna göre

---

[189] Levent Aytemiz ve Timuçin Kodaman, "*Sınıraşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri*", **Bildiri;TMMOB Su Politikaları Kongresi**, 2006

[190] Cemal Zehir, **Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s.43.

Türkiye nehrin yıllık su hacminin %89'unu karşılamakta iken Suriye'nin payı sadece %11'dir. Nehrin ortalama debisi Belkısköy istasyonundaki ölçümlere göre 909 m3/sn olup, ölçülen en yüksek debisi 5374 m3/sn en düşük debisi 113 m3/sn dir.[191]

Fırat Nehri, Türkiye'den başlayıp iki mansap ülke olan Suriye ve Irak'tan geçmektedir. Kilgour ve Dinar'ın [192] çalışmasında yaptığı sınıraşan suların coğrafik modellemesine göre Üç-Devletli I tipi coğrafik modeline uymaktadır. Bu model de üç ülke mevcuttur, nehrin başladığı ve kaynaklık ettiği ülkeye Yukarı-Ülke (menba), nehrin içinden akıp gittiği ülkeye Orta-Ülke ve nehrin sona erdiği ülke ise Aşağı-Ülke (mansap) olarak adlandırmaktadır. Türkiye Fırat nehri için Yukarı-Ülke pozisyonunda olup suyu kesebilme gücüne sahiptir. Suriye ise Türkiye'ye göre Aşağı-Ülke ama Irak'a göre ise Yukarı-Ülke pozisyonunda bulunduğundan, Suriye'ye Orta-Ülke ve Irak ise Aşağı-Ülke olarak tanımlanmaktadır.

Kullanım hakkına sahip bu üç ülke, temelde Fırat nehrini tarım ve hidroelektrik üretiminde kullanmakta ve bu amaçla bazı projeleri geliştirmiş veya geliştirmektedirler. Fırat nehri, sulama ve hidroelektrik üretimi bakımından Türkiye'nin en büyük su debisine sahip nehri durumundadır. Türkiye'nin en büyük bölgesel kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin(GAP) büyük bir kısmı bu nehrin üzerinde gerçekleştirilmektedir.[193] Türkiye, Fırat-Dicle havzasındaki 1 250 000 hektar alanı 21,5 milyar metreküp su talebi ile sulu tarım için kullanmayı planlamaktadır. Bu talebin 18.42 milyar metreküp'ü sadece Fırat Nehrinden karşılama talebi içindedir. Suriye, Fırat nehrinden 11,30 milyar metreküp su talebinde bulunurken, Irak'ın talebi 23 milyar metreküp ile üç kullanıcı arasında en yüksek taleptir. Bu üç ülkede endüstrilerinin geliştirilmesi için gerekli olan enerji kaynağını sağlamak amacı ile hidroelektrik santrallerini kurmuş ve yenilerini inşa etmeye devam etmektedirler.[194]

---

[191] Bilen Özden, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Tesav Yayınları, Ankara, 1996, s.77.

[192] Aytemiz ve Kodaman, a.g.m.

[193] Zehir, a.g.e, s.78.

[194] Aytemiz ve Kodaman, a.g.m.

3.2.3.2 Dicle Nehri

Elazığ yakınlarında, Maden Dağları kesiminden doğar. Yukarı kolu, Maden Dağları'ndan çıktığı için Maden Çayı adını alır. Daha sonra, kuzeyden Toros yamaçlarından inen Ambar Çayı, Kuru Çay, Pamuk Çayı, Hazro Çayı, Batman ve Garzan sularını; güneyden de Göksu ve Savar Çayı gibi akarsuları alır. Raman Dağı'nın güney eteklerinden geçerek bir süre dar boğazlardan akar ve Türkiye toprakları içinde 230 km. ile en uzun kolu olan Botan Çayı'nı alır. Dicle Nehri, Cizre Kasabası önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 Km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girer. Irak'ta Aşağı Musul'da Büyük ve Küçük Zap sularıyla birleşir ve Mezopotamya ovasına girer. Basra Körfezi'nin 180 km. kuzeyinde Hammar Gölü'nün kuzeyinde Fırat ile birleşerek, Şatt-ül Arap adıyla Basra Körfezi'ne dökülür. [195]

Toplam uzunluğu 1.840 km. olan Dicle Nehri'nin Türkiye'deki uzunluğu 523 km., Suriye'deki uzunluğu 40 Km., geri kalan kısmı ise Irak topraklarına akmaktadır.

Dicle Nehri'nin Türkiye sınırındaki Cizre Akım Gözlem İstasyonu'ndaki verilere göre ortalama yıllık akım miktarı 16.2 milyar m³'tür. Ayrıca, Türkiye'den doğup Irak topraklarında Dicle'ye karışan Zap, Hezil gibi su potansiyeli oldukça büyük akarsular ile Türkiye'nin katkısı 21.3 milyar m³'e ulaşmaktadır. Dicle Nehri'ne Irak'ın; Küçük Zap, Adhaym ve Diyala gibi akarsular ile toplam katkısı ise 31.4 milyar m³'tür. Türkiye'den gelen 21.3 milyar m³ ile birlikte, Dicle Nehri'nin Fırat'la birleşmeden önceki toplam su potansiyeli 52.7 milyar m³'e ulaşmaktadır. Bu durumda Dicle'ye Türkiye'nin katkısı % 40, Irak'ın katkısı % 60 dolaylarındadır. Suriye'nin ise bu nehre hiçbir katkısı yoktur. [196]

---

[195] Devran Çetinkaya, **Türkiye'deki Su Kaynaklarının Gelecekteki Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, İstanbul, 2002, s.4-17

[196] Center for Strategic Research, **Facts About Euphrates- Tigris Basin**, Ankara,1996, s.5-6

3.2.3.3 Asi Nehri

Lübnan'da Bekaa'da Baalbek eşiğinin kuzeyinden doğar. Suriye topraklarına girer. Burada Humus yöresinde bazaltlı lav akıntıları etkisiyle yolundan saparak, Hama Kireçtaşı Platolarına yönelir. Kuzeye doğru akmaya devam ederek Türkiye topraklarında Amik ovasına ulaşır. Burada Burç deresi ve Karası, Asi Nehri'ne karışır. Asi nehri, büyük ölçüde Suriye topraklarında tüketildikten sonra, Türkiye sınırlan içinde Akdeniz'e dökülmektedir. Türkiye dışından doğarak, Türkiye topraklarında denize dökülen en önemli nehirdir. Kat ettiği mesafe, Lübnan'da 40 km., Suriye'de 120 km., Türkiye'de ise 88 km.dir.[197]

Suriye, ortalama yıllık akımı 1.2 milyar m3 olan nehrin sularının % 6'sı Lübnan, % 92'si Suriye ve % 2'si Türkiye'den kaynaklanmaktadır. Bu suların % 98'i Suriye ve Lübnan, % 2'lik kısmı ise Türkiye tarafından kullanılmaktadır.[198] Türkiye-Suriye sınırında Türkiye'ye ortalama 120 Milyon m3 su bırakılmaktadır.[199]

Suriye nehre yukarı kıyıdaş, Türkiye ise aşağı kıyıdaştır. Asi Nehri Türkiye ile Suriye arasında mevcut çatışmaların ve karşılıklı güvensizliklerin önemli nedenlerinden biridir. Nehirden Türkiye sulama, Suriye ve Lübnan ise hem sulama hem de elektrik üretmek amacıyla faydalanmaktadırlar. Asi Nehri'nin sularını büyük oranda Suriye kullanmaktadır.

Amik Ovası için Asi Nehri vazgeçilmez su kaynağı durumundadır. 1 200 000 dönümlük Amik Ovası'nın 690 bin dönümlük kısmında sulu tarımın yapılması, Asi Nehri üzerinde Suriye'nin yaptığı, Katına, Mahorda Barajlarından sonra üçüncü baraj olan Mostar Barajında su tutma ve belli bir oranı koruyabilme gerekçesiyle

---

[197] Devran Çetinkaya, **Türkiye'deki Su Kaynaklarının Gelecekteki Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri**, HAK Tezi, İstanbul, 2002, s.4-13.

[198] Neşet Akmandor, "*Su Sorunu Fiziksel Boyutları*" **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Nurol Matbaası, Ankara, 1994, s.27–28.

[199] Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Dairesi, **Ortadoğu'da Su Sorunu**, , Ankara, Ekim 1994, s.12.

kapatması ve yaz aylarında sulama yapmak için nehrin hemen hemen bütün suyunu kullanması sebebiyle aksamaktadır. Suriye'nin aşırı kullanımından dolayı Türkiye'nin Amik Ovası'ndaki nehir yatağı yaz aylarında kurumaktadır ve bölge tarımına büyük zararlar vermektedir.[200] Türkiye Asi Nehri'nin suları ile Fırat Nehri suları arasında bir paralellik kurmaya çalışmışsa da, bu durum Suriye tarafından kabul edilmemiştir.

1972 yılında Suriye ve Lübnan arasında yapılan antlaşma uyarınca, Lübnan'a Asi nehrinden yılda 80 Milyon m3 su verilmesi öngörülmüştür. Ancak bu antlaşma bazı siyasi sebeplerden dolayı o tarihte yürürlüğe girememiştir. Bu defa, 20 Eylül 1994 tarihinde Suriye ve Lübnan arasında yapılan bir anlaşma ile Asi Nehri'nin Lübnan - Suriye hududundaki 403 Milyon m3 olan toplam su hacminden 80 Milyon m3'ünün Lübnan'a bırakılması kararlaştırılmış bulunmaktadır. Bu anlaşmayla daha önce kabul edilen paylaşma resmi hale getirilmiştir.[201]

Asi Nehri Türkiye, Suriye ve Lübnan'dan geçtiğine göre, uluslararası bir nehir konumundadır. Bu tezi savunan ve nehrin üçüncü ortak ülkesi durumunda olan Lübnan, nehri "uluslararası nehir" ve Türkiye'yi de "aşağı kıyıdaş ülke" olarak görmektedir[202]. Benzer şekilde dünya çapındaki birçok hukuki ve siyasi kuruluş (ve enstitüler) da Asi Nehri'ni uluslararası bir nehir sayarak; Türkiye'yi bu nehirde aşağı kıyıdaş ve üçüncü ortak ülke olarak kabul etmektedirler. Fakat yine de, çokuluslu nehirlerin tarifi ve özellikle Asi Nehri'nin konumu, kullanımı ve faydalanma konularında birçok sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Suriye, Türkiye-Suriye sınırının Hatay'ın kuzeyinden geçmekte olduğunu, buna sebep olarak da, Fransa'nın II. Dünya Savaşı öncesi 1939 yılında Hatay'ı

---

[200] Vedat Durmazuçar, **Ortadoğu 'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, IQ Kültür-Sanat yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 123.

[201] Hasan Koni, "*Su Sorununun Siyasal Boyutları"*, **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV yayınları, Ankara, 1994, s.63.

[202] Salha,a.g.e, s.8

Türkiye'ye savaşta kendi müttefiklerinin yanında yer alması karşılığı verdiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Asi Nehri'ni sınıraşan sulardan saymamaktadır.[203] Bundan dolayı Suriye, Asi Nehri'ni kendi topraklarında denize dökülüyormuş gibi kabul etmektedir. Türkiye ise Hatay halkının kendi isteği ile Türkiye'ye katıldığını dolayısı ile Suriye'nin iddialarının gerçek olmadığını belirtmektedir.

Asi Nehri Türkiye sınırları içinde denize döküldüğü ve Türkiye bir aşağı kıyıdaş ülke olduğu halde, Suriye Asi Nehri'ne ilişkin çeşitli sorunların görüşme konusu yapılmasını istememektedir.

3.2.4 Su Sorununun Tarihi Gelişimi

Türkiye'nin doğusundan beslenen Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanımı, 1960'lardan beri yukarı kıyıdaş ülke Türkiye ile aşağı kıyıdaş ülkeler Suriye ve Irak arasında tartışmalı bir konu olma özelliğini korumaktadır. 1920'lerden 1960'lara kadar ortak kıyıdaş ülkeler arasında su konusunda ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Çünkü 1960'lara kadar ne Türkiye ne de Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle sularının kullanımına dayalı kalkınma projeleri ortaya koymuşlardır.[204]

3.2.4.1 Suyun Sorun Olmadığı Dönem:1920–1960

Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kıyıdaş üç ülke tarafından kullanımı, doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile gündeme gelmiştir.[205] Çünkü bu döneme kadar Mezopotamya bölgesine hayat veren Fırat ve Dicle nehirleri Osmanlı topraklarından doğmakta ve akmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nın hemen sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, bölgenin siyasi haritasının yeniden

---

[203] Bayram Şahin, "*Suriye Su Sorunu",* **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**,Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.110.

[204] Ayşegül Kibaroğlu, "*Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü*", http://www.stradigma.com

[205] Gün Kut, "*Burning Waters: The Hidropolitics of the Euphrates and Tigris*", **New Perspectives on Turkey**, No. 9, Fall 1993, s. 3.

çizilmesi ve Ortadoğu'da yeni devletlerin ortaya çıkması karmaşık bir durum yaratmıştır. Mandater devletler olarak Fransa ve İngiltere'nin Türkiye ile imzaladığı antlaşmalar Suriye'yi ve Irak'ı, Fırat ve Dicle nehirlerinin kıyıdaş devletleri durumuna getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki esas problem su sorunu değil, toprakla ilgili (sınır sorunları) sorunlar olmuştur. 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye(Hatay hariç) sınırı belirlenmiş; 1926 Ankara Antlaşması ile de Türkiye-Irak sınırı çizilmiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli "Türk-Fransız İtilafnamesi"[206]nin iki ülkeyi ilgilendiren sularla ilgili 12'nci maddesi şu şekildedir[207]:

"Kuveik Suyu Halep kenti ile kuzeyde Türk kalan bölge arasında, hak gözetilerek, iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep kenti, bölgenin gereksinimini karşılamak üzere, kendi yapacağı harcamalarla, Türk toprağı üzerinde Fırat'tan su alabilecektir."

Bu madde incelendiğinde, iki önemli konunun göze çarptığı görülür. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada "hakkaniyet" ilkesinin yer alması; diğeri ise söz konusu sulardan faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır.

Türkiye-Suriye-Irak arasında sınıraşan suları kapsayan ilk uluslararası

---

[206] Ömer Esenyel, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Bu Potansiyel'in Kullanılması**, HAK Yayını, İstanbul, 2000, s.112.

[207] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s.52

anlaşma "Lozan Antlaşması"dır. Anılan Antlaşmanın 109 uncu maddesi şöyledir[208] :

"Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önce devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılan gelişler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir."

Söz konusu bu madde ile getirilen hüküm, sınırların yeniden tespiti nedeniyle, I.Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için bu üç devlet arasında anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir. Yapılacak anlaşmalarla; ilgili devletlerden birindeki su rejiminin, diğer bir devletteki tesislere bağlı olması halinde bunların değiştirilmemesi, I.Dünya Savaşı'ndan önce ilgili devletlerin kullandıkları su miktarının kazanılmış hak şeklinde saklı tutulması sağlanacak ve antlaşmalar yapılırken, ilgili devletler birbirinin menfaatlerini de gözeteceklerdir.

Uluslararası Hukuka göre hiçbir devlet kendi menfaatlerini zarara sokacak bir talebi kabule mecbur tutulamaz, yine Uluslararası Hukukun bir başka kuralı, kazanılmış hakların bunlar için tespit edilmiş tarihten sonra uzatılmayacağıdır. Diğer bir kural da, anlaşmanın kazanılmış haklar saklı tutularak, geri kalan su miktarı üzerinden değil, kazanılmış haklar göz önünde bulundurularak yapılacağıdır.

Bu durumda, Türkiye bir anlaşma yapacak olursa yukarıdaki birinci kural gereği, kazanılmış hakların (mevcut kullanımların) üstünde, kendi çıkarlarını tehlikeye sokabilecek miktarlarda su vermeyi kabul etmeyebilecektir. Yine Lozan

---

[208] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları...**, s.129

Antlaşması'ndan sonra Suriye ve/veya Irak su kullanımını arttırmışlarsa bu artan miktar ikinci kural gereği kazanılmış hak sayılmayacaktır.[209]

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan Tahdidi Hudut Nihai Protokolü Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletmesi, nehir polisi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme bağlanmıştır.[210]

19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imza edilen Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü'nün iki ülkeyi ilgilendiren akarsulardan faydalanma ile ilgili 3 üncü maddesinde şöyle bir hüküm bulunmaktadır. "Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talveği hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu sularda her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur." Bu madde incelendiğinde; adı geçen sulardan faydalanma çeşitleri konusunda sınırlama getirilmediği ve "eşitlik" ilkesine yer verildiği görülmektedir.[211]

İki ülke uzmanları arasında 19 Nisan 1952'de başlayan müzakerelerin sonunda 13 Mayıs 1952'de Ankara'da imzalanmış olan bu protokolde[212] şu hükümlere yer verilmiştir:

(1) Çağçağ Deresinin halen normal şartlar altında akmakta olan suları Türkiye ile Suriye arasında mütesaviyen (eşit olarak) taksim olunacaktır.

---

[209] Orhan Tiryaki, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu,** HAK Yayını, İstanbul, 1994, s.54.

[210] Ahmet Yıldırım, **Türkiye'nin Sınıraşan, Ortak Sınır Oluşturan Sularının Geleceğ**i, HAK Tezi, İstanbul, 2005, s.3.36

[211] Tiryaki, a.g.e, s.52.

[212] Esenyel, a.g.e, s. 114.

(2) Kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi bu miktarı diğer memleketin kullanılmasına bırakacaktır.

(3) Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından yapılacak tesislerin Suriye'ye bir fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı hükme bağlanmıştır.

Protokolde ayrıca Asi ve Afrin Nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak anlaşmaya varıldığı takdirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca belirtilmiştir.

İki ülke arasında yukarıdaki hukuki düzenlemeler hariç, iki ülkeyi ilgilendiren akarsularla ilgili hükümlere bazı hudut protokollerinde de rastlanmaktadır.

3.2.4.2 Türkiye ile Suriye Arasında Su Sorununun Başlaması

Görüldüğü üzere su, Türkiye ve Suriye arasında 1960'lara kadar önemli bir diplomatik sorun olmamıştır. Çünkü bu tarihlere kadar kıyıdaş devletler Fırat ve Dicle nehirlerinin sularından yoğun olarak faydalanma yoluna henüz başlamamışlardı.

Nüfus artışına paralel olarak kıyıdaş devletler hemen hemen aynı zamanda Fırat'ın sularından faydalanmak için kalkınma projeleri geliştirmeye başladılar. Bundan dolayı Türkiye ve Suriye'nin Fırat suyundan faydalanma girişimleri ile su sorun olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye ve Suriye'nin Fırat'ın sularından büyük ölçekli sulama ve hidroelektrik santralleri projeleri ile yararlanma girişimleri iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Özellikle Türkiye tarafından Fırat üzerinde inşa edilen barajlar, Suriye ve Irak tarafından tehdit olarak

algılanmıştır.[213]

Su yüzünden kıyıdaş devletler arasındaki ilk kriz; Suriye'nin Tabqa ve Türkiye'nin Keban Barajı'na başlaması ile ortaya çıkmıştır. Aynı tarihlerde her iki devlette Fırat'ın sularını kalkınma projelerinin kaynağı olarak görmüşlerdir. Türkiye elektrik ihtiyacını karşılamak, Suriye ise tarımsal üretimini artırmak için Fırat üzerinde baraj inşasına başlamıştır.[214]

Suriye'nin Fırat nehri üzerinde baraj ve sulama kanalları inşa etme çalışmaları, kurak geçen 1958–1960 yıllarının hemen sonrasında başlamıştır. Bu dönemde eski SSCB yönetimi, Suriye'nin Fırat nehrinden daha fazla yararlanabilmesi için, Tabqa hidroelektrik santrali projesini destekleyeceğini belirtmiştir. Suriye ve Irak, 1962 yılında, bu çalışmalar dolayısıyla, Fırat sularının kullanımı ile ilgili bir Karma Teknik Komite kurmuşlardır. Ancak, Tabqa barajının yapımına başlandığı 1968 yılına kadar, herhangi bir büyük su projesi gerçekleştirilmediği için, komitenin çalışmaları sınırlı kalmış, daha sonraki çalışmalarda da etkili olamamıştır.[215]

Türkiye ise, Fırat üzerine kurulan ilk baraj olan Keban'ın proje çalışmalarına 1964'de, inşaatına ise 1965 yılında başlamış ve 1974 yılında bitirmiştir. 1970'lerde ise Karakaya Barajı'nı devreye sokmuştur.

Türkiye'nin Keban Barajı'nı devreye sokması Türkiye'nin güney komşuları Suriye ve Irak'la ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.[216] Aslında Keban Barajı suyun aşağı kıyıdaş ülkelere akışında bir azalmaya sebep olmamaktadır. Keban

---

[213] Serdar Güner, "*The Turkish-Syrian War of Attritions:the Water Dispute*", **Studies in Conflict and Terrorrism**, Vol 20, 1997, s.3

[214] Philip Robins, **Turkey and Middle East**, London Royal Institute of International Affairs, Chattam House Papers, 1991, s.88.

[215] Çetinkaya, a.g.e, s.4.21.

[216] Olcay Ünver, **Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) üzerine konuşmalar ve sunumlar**, GAP Bölgesi Geliştirme İdaresi, Ankara, 1999, s.150.

özünde sulama amaçlı olmayan bir barajdır. Baraj gölünde biriken sular, enerji üretilmesi için tekrar nehre verilmektedir. Baraj gölünün dolması için suyun tutulması olasılığı bile Suriye ve Irak'ı tedirgin etmeye yetmiştir.[217]

Bu tedirginlik nedeniyle Suriye ve Irak bu barajı tehdit olarak görmüşler ve engellemek için yoğun bir çaba içine girmişlerdir. Bu uğurda uluslararası kredi kuruluşlarının baraj için vereceği krediyi engellemek için uğraşmışlardır. Sonunda Suriye ve Irak'ın bu çabaları etkisini göstermiş ve Türkiye sınırdan 500 m3/sn su bırakmayı taahhüt ettikten sonra Dünya Bankası'ndan kredi alabilmiştir.[218]

Türkiye'nin Fırat üzerindeki ikinci barajı, yine enerji üretimi amaçlı Karakaya barajıdır. Bu barajın inşaatına Keban Barajının inşaatının tamamlanmasından sonra başlanmış, Suriye ve Irak'ın daha önceki endişeleri giderek artmıştır. Özellikle, bu endişeler Fırat'ın sularının azalacağı ve nehir yatağının değerli toprağının Türk topraklarında kalacağı fikirlerinde yoğunlaşmıştır. Suriye ve Irak, Türkiye'nin bu baraj için kredi bulma görüşmeleri sırasında Dünya Bankası nezdinde girişimleri olmuştur. Dünya Bankası da 1975 yılında finansman için ön koşullarını açıklamış ve Suriye, Irak ve Türkiye arasında uzmanlar arasında görüşmeler yapılmıştır. Türkiye 10 Eylül 1976 tarihinde, Karakaya Barajı dolarken, Fırat'tan 500 m3/sn su bırakacağını taahhüt etmesi üzerine gerekli dış finansmanı almıştır.[219]

1974–1975 yıllarında Türkiye ve Suriye'nin büyük barajlarını bitirmesi ile birlikte, ülkeler arasında Fırat'ın sularını kullanımına ilişkin ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu yıllarda asıl sorun Suriye ve Irak arasında yaşanmıştır. 1973-1974'de

---

[217] Sabahattin Şen, **Su Sorunu**,**Türkiye ve Ortadoğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

[218] Ünver, a.g.e, s.151.

[219] Esenyel, a.g.e, s.125.

Suriye'de Tapqa barajının inşası ikili ilişkilerin gerildiği bir döneme rastlamış ve Irak'ın sert tepkisine yol açmıştır. Esat gölü havzasının doldurulması Irak'ı, Fırat'ın doğal akışından geçici olarak yoksun bırakmıştır. Suriye ve Irak'ın verdiği rakamlar arasında farklılıklar gözlemlenmiştir. Irak, 1975'te Fırat'ın yıllık ortalama akışının (9,4 km3) üçte birinden azını aldığını iddia ederken, Suriye, Irak'a aynı dönemde yıllık üretimi olan 12,8 km3 suyun bırakıldığını iddia etmişlerdir. Suriye yetkilileri Irak'ın herhangi bir su açığını, Dicle'nin sularını kullanarak giderebileceğini ileri sürmüşlerdir. Irak, Dünya Bankası'nın 1965'teki önerisi doğrultusunda, Fırat'ın sularındaki "adil hakkının" 16,1 km3 düzeyinde olması gerektiğini iddia etmiştir. Irak, Nisan 1975'te Suriye'nin Fırat'ın Sularını Esat Gölü'nü dolduracak miktardan fazlasını, politik nedenlerle tuttuğunu ve böylece Irak'ın kışlık tahıl üretiminin %70'inin yok olmasına neden olduğunu ileri sürerek Arap Birliği'ne şikâyetini bildirmiştir. İki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin kötüleştiği bu dönemde, Suudi Arabistan, arabulucu olarak davet edilmiştir. Suriye ve Irak havayolu bürolarını, hava yolu sahalarını birbirlerine kapatmış ve sınırlarına askeri birlik kaydırmışlardır. SSCB'nin Haziran 1975'deki arabuluculuğunun ardından Suriye, Tapqa Barajından daha fazla su bırakacağını bildirmiş ve aynı yılın Ağustos ayında, Fırat'ın sularının paylaşılmasına yönelik Suudi Arabistan önerisini, daha sonra uyulmamış da olsa, kabul ettiğini açıklamıştır.[220] Irak, 1980'lerde yaşanan yarı kuraklık döneminde, Suriye'yi her fırsatta Fırat'ın sularını tutmakla suçlamaya devam etmiştir.[221]

Keban ve Karakaya Projelerinden sonra Aşağı Fırat Projesinin icraatına geçilmiştir. Projenin kilit tesisi olan Atatürk Barajı inşaatına 1980, bu barajdan alınacak suyla, 476.000 hektar alanının sulanmasını temin edecek Urfa tünelleri inşaatına ise 1987 yılında başlanmıştır. Ayrıca, Dicle Nehri'nin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren artmıştır. Bu kapsamda Türkiye, GAP çerçevesinde Güneydoğu Anadolu yöresinin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba

---

[220] Ferruh Müftüoğlu**, Orta Doğu Su Meseleleri ve Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, s.71.

[221] a.g.e., s.72.

içine girmiştir. Böylece Türkiye'nin Keban ve Karakaya Barajlarının inşasıyla yaşadığı kısa dönem sorunlar; yerini uzun dönem sorunlara bırakmış ve su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece girilmiştir.[222]

3.2.4.3 Suyun Tahsisi Çalışmaları

Türkiye'nin GAP Projesini başlatacağının Suriye ve Irak tarafından öğrenilmesinden sonra, söz konusu ülkeler uzun vadeli su ihtiyaçlarını garanti altına alacak bir anlaşma için girişimlerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır.

Türkiye ve Irak, 22–25 Aralık 1980 tarihleri arasında Ankara'da yapılan ekonomik işbirliği ağırlıklı resmi görüşmelerde, bölgesel suların tahsisi konusunda bir ortak teknik komite kurmayı kararlaştırmışlardır. Söz konusu komite, 1983 yılında Suriye'nin de katılmasıyla üçlü hale gelmiştir. [223]

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirleri sularının kullanımı konusunda Suriye ve Irak'a resmi planını 1984'deki Ortak Teknik Komite toplantısında sunmuştur. Bu planın tam adı "Fırat-Dicle Havzası sınıraşan akarsularının hakça, akılcı, optimum kullanımı için Üç Aşamalı Plan"dır.[224]

Söz konusu planın ilk aşaması, su kaynakları envanter çalışmaları ile ilgilidir. Bu kapsamda;üç ülkede seçilmiş ölçüm istasyonlarına ait tüm mevcut verilerin ve Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış ve kar kalınlığı ait verilerin, üç ülkenin uzmanlarınca teati edilerek incelenmesi, kısaca, su kaynaklarına ait tüm verilerin karşılıklı teati edilmesi planın ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama toprak envanteri çalışmaları ile ilgilidir. Bu aşamada; üç ülkede uygulanan toprak sınıflandırma drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunulması ve işletmede

---

[222] Özden, a.g.e, s.88.

[223] Çetinkaya, a.g.e, s.4.21

[224] Ünver, a.g.e, s.152.

olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol edilmesi ile elde edilecek bilgiler ışığında, sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını belirlemek hedeflenmiştir. Üçüncü aşamada ise su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesinin yapılması kapsamında; planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için gerekli sulama tip ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkânlarını araştırmak, planlama safhasındaki projelerin ekonomik uygulanabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak gibi konular öngörülmüştür. [225]

Türkiye tarafından, bu temel ilkeler üzerine kurulu olan üç Aşamalı Planın iki önemli gerekçesi olduğu ifade edilmektedir. Birinci gerekçe: Fırat ve Dicle, Şattül-Arap'da doğal akışları sonucunda birleşmekte, buna ilaveten Irak'taki Tharthar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak da birbirine irtibatlandırıldığı ve dolayısıyla bu iki suyun tek bir sınıraşan su sistemi olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, hâlihazırda Fırat nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle'den alınacak sularla da giderilebileceği, mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal su ihtiyaçlarının mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı ifade edilmektedir. İkinci gerekçe olarak da, ülkelerin verileri toplaması ve değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmaların birbirleri arasında büyük farklılıklar göstermesi ve toplanan verilerin sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek mahiyette bilgiler olmamasıdır.[226]

Türkiye, koordinasyonun sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bu şekilde yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda, tespit edilebilecek gerçek su ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla, su kaynaklarının hakça, akılcı ve optimum bir yöntemle kullanılmasının mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

---

[225] Cemal Zehir, **Ortadoğu 'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 218.

[226] Yıldırım, a.g.e., s.4-23

Ancak, Türkiye'nin sunmuş olduğu bu plan Suriye ve Irak tarafından kabul görmemiştir. Bu devletler Fırat ve Dicle'nin sularının matematiksel bir formülle paylaşılmasını istemektedirler. Türkiye ise su "paylaşımını" uygun bulmamakta onun yerine ancak su "tahsisi" olabileceğini söylemektedir. Bu durumda göstermektedir ki, su problemi teknik bir sorun olmanın çok ötesinde politik bir mesele özelliği de taşımaktadır.[227]

Türkiye, Keban ve Karakaya barajlarından sonra, Fırat ve Dicle nehirlerinden geniş ölçekli faydalanmak için dev bir proje olan GAP'ı gündeme getirmesi, Suriye ve Irak'ı oldukça tedirgin etmiştir. GAP'ın en büyük barajı olan Atatürk Barajı'nın yapımının başlaması üzerine Suriye ve Irak, Türkiye karşıtı politikalarına daha da hız vermişlerdir. Bu yüzden 1970'lerde Suriye, Türkiye karşıtı sol örgütlere ve ASALA'ya, 1980'lerde ise PKK'ya destek vermiştir.[228]

Terörist saldırıların ve öldürme olaylarının arttığı sırada dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın, Temmuz 1987'de Suriye'yi resmi ziyareti esnasında, suların tahsisi konusu gündeme gelmiş ve iki ülke arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.

Türkiye'nin Fırat'tan 500 m3/s su bırakmayı taahhüt ettiği söz konusu Protokolün "Su"[229] başlığı altındaki 6 ncı maddesinde yer alan "nihai tahsise kadar" ibaresi Suriye ve Irak tarafından daha sonraları istismar edilmeye başlanmıştır. Çünkü taraflar bu ibareye göre antlaşmanın ömrünü tamamladığını ve yeni tahsis

---

[227] Melek ve Kürkçüoğlu, s.174.

[228] Şahin, a.g.e, s.121.

[229] Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m3 /sn'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m3/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder (Md.6). Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır (Md.7). Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılmasını kabul etmişlerdir (Md.8). Taraflar, iki ülkenin uzmanlarının işbirliği ile projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi halinde, Fırat ve Dicle nehirlerinin topraklarında kalan kısmında sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir(Md.9). **T.C.Resmi Gazete**,10 Aralık 1987, No:1960

miktarının belirlenmesini ve bunun da en az 700 m3/sn olması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Söz konusu protokolün konuyla ilgili yukarıdaki hükümleri, geçici olmakla birlikte, yürürlükte bulunduğu süre içerisinde Suriye'ye tahsis edilen su miktarının Lozan Antlaşması'nın 109 uncu maddesi gereği kazanılmış hakkı olan 1914 yılında kullandığı su miktarından çok fazla olduğu görülmektedir.[230]

1987 yılında imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını ile birlikte, iki ülke arasında bir de "Güvenlik Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol, iki ülkenin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyduğu ve kendi topraklarından diğer ülkenin bütünlüğüne yapılacak saldırıların engelleneceği yolunda maddeler içeriyordu.[231] Güvenlik protokolünün ekonomik işbirliği protokolü ile birlikte imzalanması, iki devletin terör ve su paylaşımını birlikte ele aldığını ortaya koymaktadır.

Suların tahsisi konusunda, Türkiye, Suriye ve Irak'ın 1983'de oluşturduğu Ortak Teknik Komitenin, 1992 yılına kadar yaptığı 16 oturumda da, Suriye ve Irak'ın uzlaşmaz talepleri nedeniyle herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bu toplantılarda, Türkiye, Suriye ile 1987'de imzaladığı kota anlaşmasının geçerliliğini, bu miktarın aşağı havzanın ihtiyaçları için yeterli olduğunu ve Suriye ile Irak'ın su kaynaklarını daha etkin kullanmaları gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır.

Suriye ve Irak, Türkiye'nin Fırat suyundan faydalanma girişimlerinden korkmuşlardır. Çünkü mevcut ve gelecekteki suya dayalı planlarının etkileneceğini düşünmüşlerdir. Bundan dolayı GAP projesi Arap medyası tarafından bölgesel istikrar için bir tehdit olarak yansıtılmıştır. Türkiye ile Aşağı Havza komşuları arasındaki en ciddi sorun, Türkiye'nin Fırat'ın sularını Atatürk Barajı gölünü

---

[230] Tiryaki, a.g.e, s.55.

[231] Aziz Koluman, **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.67.

doldurmak üzere tutmasıyla, Ocak 1990'da yaşanmıştır. Bu sorun ve neden olduğu söz düelloları bir Ortadoğu Su Savaşı'ndan korkulan bir dönemi başlatmıştır. [232]

Atatürk Barajı'nın dolumundan önce Türkiye Suriye ve Irak'ı haberdar etmiştir. Rezervuarlarında su biriktirmeleri için 23 Kasım 1989'dan 13 Ocak 1990'a kadar Türkiye, sınırdan 768 m3/sn su bırakmıştır. Sonuçta toplam olarak Türkiye 23 Kasım 1989 ile 12 Şubat 1990 tarihleri arasında yaklaşık 509 m3/sn su bırakarak, 1987 Protokolü'ndeki taahhütlerini yerine getirmiştir. Aynı zamanda barajın dolum zamanını kış ayına denk getirerek etkiyi en aza indirmeyi amaçlamıştır. [233]

Türkiye'nin Atatürk Baraj gölünün dolumu sırasında göstermiş olduğu hassasiyet, Araplar (Suriye ve Irak'ın etkisiyle) tarafından olumlu bir değer bulmamıştır. Suriye, Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında Türkiye'nin iyi niyetle yaklaşmadığını, Suriye'nin tarımsal ve enerji üretimine zarar verdiğini, böyle oldu-bittilerle, Türkiye'nin suyu kullanarak politik baskı uygulamak niyetinde olduğunu iddia etmiştir.[234]

Ancak, Türkiye ise barajların su düzenleme işlevinden, mansap ülkelerinin de yararlandığını belirtmektedir. Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin değişken akış düzeni nedeniyle, geçmişte Suriye ve Irak'ın sık sık taşkın ve kuraklıklarla karşı karşıya kalmasına neden olduğunu hatırlatmakta ve GAP projesi sonrasında Suriye ve Irak'ın gerek su düzeni ve gerekse iklimsel değişimler nedeniyle çeşitli faydalar elde edebileceklerini belirtmektedir. [235] Bu itibarla, Fırat Nehri üzerindeki barajların mansap ülkelerinin çıkarlarını zedelediği iddiasının doğru olmadığı şu verilerle ifade edilmektedir; "*Fırat'ın debisi yaz aylarında 100 m^3/s civarına inebilmekte, karların eridiği aylarda ise, 7000 m3/sn'nin üstüne çıkabilmektedir. Bu durum, barajların*

---

[232] Esenyel, a.g.e, s.126.

[233] **Türkiye-Suriye ve Irak Arasındaki Su Sorunu**, Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Şubesi, Ankara, 1996, s.10

[234] Şahin, a.g.e, s.105

[235] Tomanbay, a.g.e, s.155-156.

olmaması halinde mansap ülkelerinin yaz aylarında susuz kalmaları, ilkbaharda ise su baskınına uğramaları demektir. Örneğin, 1989–1991 döneminde arka arkaya üç kurak yıl yaşanmıştır. Barajlar sayesinde Suriye ve Irak, Fırat Nehrinden düzenli su almaya devam etmişler ve kuraklığın etkisini hissetmemişlerdir. Eylül 1991'de Fırat'ın kaynakta debisi ortalama 100 m^3/sn'nin altında iken, Türkiye, Suriye sınırından geçen suyun 500 m^3/s dolayında olması, barajların bölgeye sağladığı yararın somut bir göstergesidir." [236]

Bu duruma paralel olarak Türkiye; iyi komşuluk ve dürüstlük prensiplerine en yüksek düzeyde saygılı hareket ederek, Suriye'ye saniyede 500 m³ su akıtacağına söz vermiş olup, bunu da yerine getirmektedir. Bu miktar Fırat'ın doğal debisinin 100 m³/sn'ye düştüğü, son 40 yılın en kurak devresi olan 1989 yılında ve diğer dönemlerde de aynı düzeyde tutulmuştur.[237]

Suriye, Ankara'nın kafası kızınca, bazı politikaları beğenmeyince, musluğu kısabileceğine inanmaktadır. Atatürk Barajı'ndaki musluğun kapatılması halinde, Fırat'taki su akımının 170 metreküp/saniye'ye kadar düşeceğini ve bunun 6 ay kadar devam ettirilebileceğini savunmakta, doğasıyla Türkiye'nin suyu kendilerine karşı bir silah olarak kullanacağını ileri sürmektedirler. Nitekim, Suriye'nin su konusunda en yetkili kişisi sayılan Macit Davud bir Türk gazetesine verdiği bir demeçte "*1987'de söz vermenize rağmen bugüne kadar üç defa suyu kestiniz. Hem de hiç haber vermeden yaptınız. Gösterdiğiniz teknik gerekçeler de pek inandırıcı değildi. İnsanlarımız, Türkiye'nin her an suyu kapatabileceği hissine kapıldı. Güven ortamını yeniden kurabilme*k için anlaşma kaçınılmazdır..." demiştir.[238]

Suriye, 3 Aralık 1995'te Türkiye'de Birecik Barajının dolumu nedeniyle Fırat nehrinin sularının azalacağını Türkiye'ye bir nota ile bildirmiş, Türkiye bu notayı 31

---

[236] Yıldırım**,** a.g.e, s.4.4

[237] Mehmet Necati Özfatura, **Kurtlar Sofrasında Ortadoğu**, Adım Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11.

[238] Mehmet Ali Birand, "*Suriye su konusunda geri adım attı*", **Sabah Gazetesi**, 13.12.1993

Aralık 1995 tarihinde cevaplamış ve asılsız iddialarda bulunulduğunu belirten bir nota ile reddetmiştir. Daha sonra, suların tahsisi konusuna Arap Birliği ülkeleri de dâhil olmuş ve 1996 yılı içerisinde Suriye'yi destekleyici kararlar almışlardır

Sorunun tarihçesinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin, Suriye ve Irak ile Fırat ve Dicle Havzası konusundaki anlaşmazlıklarının özellikle Atatürk barajı yapımına başlaması ile hızlandığı daha doğrusu GAP projesine başlaması ile büyüdüğü görülmektedir. Bu konuda dikkati çeken bir diğer noktada bölge ülkelerinin de Türk projelerine paralel aynı tarihlerde projeler geliştirmeye başlamasıdır.[239]

Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, nehirler üzerinde sudan yararlanmayı amaçlayan her önemli proje kıyıdaş ülkeler arasında gerilime sebep olmuş ve giderek bu gerilim kıyıdaş devletler arasındaki ilişkileri kötü yönde etkilemiştir.

3.2.5 Türkiye ve Suriye'nin su konusundaki yaklaşım farklılıkları

Irak ve Suriye ile Türkiye arasındaki sınıraşan sularla ilgili görüşlerde konuya ilişkin yaklaşım farkları vardır. Bu farklılıklar bugüne kadar bu konuda net bir sonuç alınmasını engellemiştir.

Fırat ve Dicle Nehirlerinin aşağı kıyıdaş ülkesi olan Suriye, Fırat ve Dicle'nin antik çağlardan beri Suriye topraklarından geçtiğini ileri sürerek, bu konuda kazanılmış haklarının olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Suriye, Fırat ve Dicle'nin "Uluslararası Sular" olduğunu belirterek, bu nehirlerin sularının matematiksel bir yöntemle kıyıdaş devletler arasında paylaşılmasını istemektedirler.[240] Suriye'ye göre bu paylaşımda, her kıyıdaş ülke her nehir için taleplerini kendisi belirlemelidir.

---

[239] Esenyel, a.g.e, s.124.

[240] Suriye'nin bu şekildeki talepleri yüzde olarak hesaplandığı takdirde, debisine %11 katkısının bulunduğu Fırat sularının %32'sini, debisine hiçbir katkısı olmadığı halde Dicle nehri sularının ise %6'sını talep ettiği görülebilecektir.

Öncelikle, her nehir için toplam potansiyel su arzı hesaplanmalı, eğer toplam talep toplam arzdan fazla olmazsa, su belirlenen isteğe göre paylaşılmalıdır. Kıyıdaş ülkeler tarafından talep edilen su miktarının nehirlerin su potansiyelini aşması durumunda ise, fazla miktar her kıyıdaş ülkenin isteğinden azaltılmalıdır. [241]

Türkiye ise, Suriye tarafından iddia edilen "tarihi ve kazanılmış haklar" düşüncesini "sınıraşan sular"ın[242] hakça kullanılması için açıklayıcı olmaktan uzak bulmakta ve söz konusu yaklaşımı uluslararası hukuk açısından kabul edilemez bir durum olarak ele almaktadır.

Türkiye, uluslararası hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerinde bir kodifikasyon ve Türkiye'nin egemenlik hakkına kısıtlayıcı bir kural olmadığını, Dicle ve Fırat'ın egemen kaynaklar olup, Türkiye kendi sınırları içerisinde kalan kesimleri içinde uygun gördüğü şekilde faydalanma hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Kısaca, Dicle ve Fırat üzerinde kuracağı tesisler ve bunların önceliklerine, egemenlik ilkesine dayanarak, Türkiye'nin kendisinin karar vereceğini kabul etmektedir. [243] Ancak Türkiye, yukarı havza ülke konumuyla, doğal kaynaklarından biri olan su üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmakla birlikte, uluslararası platformlarda bu kaynakların "optimum, hakça ve akılcı" kullanımından yana olduğunu açıklamaktadır. Türkiye; Fırat ve Dicle sularının her üç ülke için barış ve refahın bir sembolü olduğunu, komşularına tahsiste herhangi bir sorun olmadığını ve bu konudaki adilâne uygulamaları ile muhatap olduğu ülkelere güvenilir, uygun, sağlam bir zemin oluşturduğunu düşünmektedir.[244]

---

[241] **Ortadoğu'da Su Sorunu**, s.15.

[242] Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini Suriye ve Irak'ın tanımı olan "uluslararası sular" olarak değilde "sınıraşan sular" olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin topraklarında aktığı sürece Türkiye'nin egemenliğinde olduğunu düşünmektedir. Doğu Anadolu dağlarına yağan karlardan beslenen Fırat ve Dicle Nehirleri'nin suları öncelikle Türkiye'ye aittir. Bu nedenle Türkiye'ye göre suya kaynaklık eden ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik ve paylaşımdan söz edilemez. Türkiye bu nehirleri ihtiyaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahiptir. **Ortadoğu'da Su Sorunu**, s.18.

[243] Tiryaki, a.g.e, s.125-126

[244] Faruk Cömert, "Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslar

Türkiye; giderek artan su sıkıntısının önlenmesi için teknik ve bilimsel veri çalışmalarına öncelik verilmesi gerektiğini belirterek komşularından bazı konuları tekrar gözden geçirmelerini talep etmektedir. Türkiye, Suriye'nin sulamayı planladığı toprakların önemli bir kısmının kalitesiz ve aşırı tuzlanmaya maruz olduğunu ve bu noktadan hareketle, bölgede esasen kıt olan suyun, son derece verimsiz arazilerde israf edilmesinin savunulabilecek bir yanı olmadığını dile getirmektedir.

Ayrıca Türkiye, Suriye'de ilkel sulama sisteminin ve verimsiz tarım arazilerinin sulanmasının neden olduğu kayıplar dışında, buharlaşma kayıplarının da çok fazla olduğunu beyan etmektedir. Gerçekte Suriye'nin Fırat üzerinde inşa ettiği barajlar, geniş bir alana yayılan sığ gölleri oluşturmaktadır. Bu geniş yüzeyli göllerin bölge ikliminin sıcak ve kurak olması nedeniyle aşırı buharlaşma kayıplarına neden olduğu görülmektedir. [245] Bir Türk büyükelçisinin deyişiyle "*Araplar çölde lale yetiştirmek istiyorsa Türkiye bunun bedelini ödemek zorunda değildir, Ya da sulama teknolojileri eski olduğu için suyu ziyan ediyorlarsa, şu kadar suya ihtiyacım var demelerinin mantığını anlamak güçtür*." Türkiye'nin kendi kullanım ihtiyacından feragat ederek bu taleplere cevap vermesi mümkün değildir.[246]

Suriye ise, bir ülkenin uluslararası suların kullanımında, modern ve ekonomik teknikleri uygulamasının, o ülkeye söz konusu nehirden daha fazla su kullanma hakkı vermediğini, yani akılcı kullanımla modern tekniklerin ilgisinin bulunmadığını belirtmektedir.

Suriye ve Irak'ın yaklaşımı olan Fırat ve Dicle'nin sularının "paylaşımı" düşünceleri, Türkiye'ye göre "sınıraşan suların" hakça paylaşımı ilkesine

---

Arası Güvenliğe Olan Etkileri Konulu Sempozyum Kapanış Konuşması**"**, **Harp Akademileri Dergisi**, ,Sayı:11, Mayıs 2004, s.10.

[245] Güneydoğu Avrupa Müttefik K.K.K.lığı, **Fırat ve Dicle Suları ve Bölge Güvenliğine Etkileri**, İzmir, 1998

[246] Lütfi Şehsuvaroğlu, **Su Barışı-Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları**, Gümüş Motif Yayınları, İstanbul, 1997, s.141.

uymamaktadır. Türkiye; sınıraşan sular konusunda öne sürülen suların paylaşımı biçimindeki tezleri kabul etmediğini, sorunun suların paylaşımdan değil, kullanımından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye kullanım sorununun çözümü için, suyun ilgili ülkelere tahsisinin yapılabileceğini beyan etmektedir. Bu amaçla, Türkiye Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ‘‘Fırat ve Dicle Havzası Sınıraşan Akarsuların Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan'ın" uygulanmasını önermektedir. [247]

Suriye ise, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmalarının bir an evvel tamamlanarak konu ile ilgili hukukun yerleşmesi sağlanmasını istemektedir. Bu bağlamda Suriye, uluslararası bir suyun paylaşımında, havza ülkeleri arasında çıkacak her türlü uyuşmazlığın, Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı gibi kuruluşlarda milletlerarası düzeyde tartışılmasını ve bu kuruluşların hakemliği çerçevesinde çözüme ulaştırılmasını istemektedir.[248]. Ayrıca havza ülkeleri arasındaki müzakerelerde "uluslararası gözlemciler" bulunmalı ve yapılacak "paylaşımlar" sonucunda bu paylaşımı engelleyici hareketlerde bulunan ülkeye veya ülkelere Birleşmiş Milletler, söz konusu gözlemcilerin görüşleri çerçevesinde yaptırımlar uygulamasını istemektedir. [249].

3.3 Süleyman Şah Türbesi

Suriye toprakları içinde, Türkiye'ye ait, Türk tarihi açısından önemli olarak kabul edilen bir Türbe mevcuttur. Suriye toprakları içerisinde bulunan Süleyman Şah Türbesindeki kitabede şu ifadeler yer almaktadır:

"Burası Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin dedesi, SÜLEYMAN BİN KAYA ALP'in mezarıdır. 5 Haziran 1086'da kendisine ve halkına yurt aramak

---

[247] Yıldırım, a.g.e., s.4-21

[248] Çetinkaya, a.g.e, s.3.34.

[249] Çetinkaya, a.g.e, s.3.34.

için iki adamı ile Fırat nehrini geçerken boğulmuştur. Bu mezar esas yeri olan CABER'den TABKA barajının inşası sebebiyle 1973 yılında buraya getirilmiştir."

Kitabedeki ifadeden de anlaşılacağı üzere, Süleyman Şah Türbesi'nde mezarı bulunan ve dolayısıyla Türbeye ismini veren zatın, Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin dedesi, Süleyman Şah olduğu kabul edilmektedir.

Ancak, meşhur olan ve kitabede yazan rivayete göre; Süleyman Şah(Kaya Alpoğlu), Ertuğrul'un babası, I nci Osman'ın dedesi olarak belirtilmesine rağmen, Ertuğrul'un babasının Gündüz Alp olduğu şeklinde, doğru olma ihtimali daha yüksek ikinci bir görüş mevcuttur. Enveri'nin Düsturnamesi ve Tavki'i Mehmet Paşa'nın Tarihi gibi önemli Osmanlı kaynakları bu ikinci görüşü desteklerken, ilim adamları tarafından son zamanlarda bulunan "Osman bin Ertuğrul bin Gündüz Alp" yazısının darp edildiği bir sikke de bu görüşü teyit etmektedir.[250]

Bu durumda, Türbe'de yatan zatın Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah olabileceği konusundaki araştırmalar ağırlık kazanmaktadır.

Anadolu'daki Bizans hakimiyetini çökertmeyi müteakip, 1084 yılında Antakya'yı fetheden Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın genişleme siyaseti, Suriye Selçuklu Devlet'inin kurucusu Şam Meliki Tutuş ile arasının açılmasına sebep olmuştur.[251]

Tutuş'un yönetim bölgesine girmemek amacıyla daha güneye inmeyen Süleyman Şah, Kuzey Suriye'nin en önemli kenti olan ve kuzeyden güneye uzanan ticaret yolu üzerinde bulunan Halep'e de kesinlikle hâkim olma emelinden

---

[250] Ahmet Akgündüz ve Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.30–31

[251] Turan ,a.g.e, s. 200-201.

vazgeçmemiştir. Bu amaçla, Melikşah'ın onayını beklemeden şehre karşı harekete geçerek kuşatmayı başlatmış (Nisan/Mayıs 1086) ve şehri idare eden ibn el-Huteytî'den Halep'in derhal teslimini istemiştir. Bunun üzerine el-Huteytî, Tutuş'a haber göndererek Halep'i gelip teslim almasını bildirmiş, bu daveti kabul eden Melik Tutuş, beraberinde Artuk Bey olduğu halde Süleyman Şah'a karşı harekete geçmiştir.[252] İki ordu Ayn-ı Selem mevkiinde karşılaşmıştır. Halep bölgesindeki olaylar hakkında güvenilir bilgiler veren İbnül Adim; Süleyman Şah'ın Halep civarında Ayn-ı Selem mevkiinde yapılan savaşı kaybederek, Tutuş'un atlılarından birisinin attığı okla şehit olduğunu belirtmektedir.[253] (6 Haziran 1086). Başka bir rivayete göre ise de Süleyman Şah'ın hayatında ilk defa yenilgiye uğraması nedeniyle intihar ettiği ifade edilmektedir. Süleyman Şah'ın ölümüne çok üzülen Tutuş, en iyi kefenlerle kefenlettikten sonra cesedini Haleb Kapısı'nda vasal Musul Selçuklu valisi Müslim'in mezarının bulunduğu yerin yakınlarına defnettirmiştir[254].

Osmanlı tarihçileri, Türkiye Selçuklularının atası olarak vasıflandırdıkları Süleyman Şah'ı, Osmanlıların da atası olarak görmüşler, hatta onu Osmanlı hükümdarlarının soy kütüğüne de almışlardır. İlk Osmanlı kaynaklarındaki efsaneye göre, Osmanlı Süleyman Şah'ı, Fırat ırmağında boğulup (esasında Fırat ırmağında boğulan Türkiye Selçuklu sultanı I.Kılıç Arslan idi) Câber Kalesi'ne gömülmüştür ve bu mezar hâlâ "Mezar-ı Türk (Türk mezarı)" olarak bilinmektedir. Bütün bunlarla birlikle bugüne kadar Mezar-ı Türk'te yatan tarihî kişinin, Selçuklu veya Osmanlı Süleyman Şah'ın olduğu hususu kesinlik kazanmamıştır. Esasında Musul ve Haleb'teki Türk Zengileri devletinin ilk hükümdarı İmâdüddin Zengî, Caber Kalesi'ni kuşatmakta iken hizmetinde bulunan Frenk asıllı Yarınkuş tarafından öldürülmüş (15 Eylül 1146) fakat Rakka'da defnedilmiştir. Câber Kalesi Kutalmışoğlu Süleyman Şah'in ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti Sultan Melihşah tarafından ele geçirilmiştir. Bununla birlikte Haleb Kapısı'nda bulunan

---

[252] Ali Sevim, **Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara,1990, s.36 – 37.

[253] Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1988, s.93.

[254] Kerimeddin Mahmud, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara, 1943, s.115.

Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın cesedinin Melikşah tarafından buradan alınıp Caber Kalesi'ne nakledildiği, hiçbir ilgili kaynakta kaydedilmemiştir. Böylece Caber Kalesi'ndeki Türk mezarında yatan tarihî kişinin Selçuklu Süleyman Şah ve Osmanlı Süleyman Şah ile karıştırılmış olabileceği ihtimali de akla gelebilir.[255]

3.3.1 Türbenin Hukuki Durumu

Süleyman Şah Türbesi'nin bulunduğu Caber kalesi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Rakka iline bağlı bir Nahiye iken, I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devletinin yenik sayılması ve onu takip eden günlerde Halep ve kuzeyine çekilmesi üzerine, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve daha sonra da Milletler Cemiyeti'nin kararı ile Fransız Mandası altına giren Suriye sınırları içerisinde kalmıştır.

Süleyman Şah'ın mezarının bulunduğu bölge, 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin malı ve toprağı olarak kabul edilmiştir. Konu, anlaşmanın 9 uncu maddesinde şöyle yer almıştır: "*Osmanlı Hanedanının kurucusu Sultan Osman'ın büyük babası Süleyman Şah'ın Caber kalesinde bulunan ve Türk Mezarı adı ile tanınan kabri, çevresiyle birlikte, Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada koruyucular bulundurup ve Türk bayrağını çekebilecektir*."[256]

Ankara Anlaşması'nın bu hükmü, Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde de aynen kabul edilmiştir. Türk Mezarının bulunduğu 8797 metrekare olan bu toprak parçasının idaresi Türkiye'ye bırakılmıştır.[257]

---

[255] Ali Sevim, "*Süleyman Şah Türbesi Hakkında"*, **Resmi Yazışma**, Ankara,1990

[256] Soysal, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, s.51.

[257] Suruç Kaymakamlığı Web Sitesi, http://www.suruc.gov.tr

3.3.2 Cumhuriyet Dönemi Türbenin durumu

Caber Kalesi'nde bulunan türbe, uzun yıllar tabiatın tahripkar etkisiyle yıpranarak, Cumhuriyet devrine harap bir şekilde intikal etmiştir. 1926 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Türbenin muhafızlığını yapan Jandarma Saygı Kıt'asının ikameti için 30 Mayıs 1938 yılında modern bir karakol binası yapılmıştır. Ayrıca türbenin tamiri imkânsız hale geldiğinden, tarihi önemi ve özelliği ile mütenasip olarak 1939 yılında karakolun yanında bir türbe inşa ettirilerek mezar buraya nakledilmiştir.[258] Ek 2'de Türbenin ve Caber Kalesi'nin o döneme ait bir resmi sunulmuştur.

Türkiye ile Suriye heyetleri arasında, 1956 yılında Halep'te yapılan üst seviyede bir toplantıda düzenlenen tutanağın 13 ve 14 ncü maddelerinde türbe için gönderilecek saygı kıtasının her ayın 7 sinde değiştirilmesi kabul edilmiştir. Burada bulunan saygı kıtası Urfa Jandarma Alayı'ndan gönderilmiştir.[259]

3.3.3 Türbenin Taşınması

Suriye, Fırat Nehri üzerinde 1966 tarihinde başlattığı Tabqa barajının 1973 yılı içerisinde her türlü inşaatını bitireceğini ve barajın doldurulmasıyla Süleyman Şah Türbesi'nin tamamen barajın sulan altında kalacağını bildirerek, Türkiye'den türbenin yerinin değiştirilmesi veya türbenin Türkiye'ye naklini talep etmiştir. Bunun üzerine Türkiye ve Suriye hükümetleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda 17 Aralık 1973 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türbe ve Karakolu eklentileriyle birlikte, 22 Aralık 1973 tarihinde Türk hududuna çok yakın bir yere taşınmıştır.

---

[258] Suruç Kaymakamlığı Web Sitesi, http://www.suruc.gov.tr

[259] Günümüzde Süleyman Şah Türbesi Kara Kuvvetleri Komutanlığından çıkarılan bir manga tarafından korunmaktadır.

Süleyman Şah türbesinin yeni yeri Suruç'tan 47 km., Mürşitpınar sınır kapısından 37 km. uzaklıkta, Fırat nehrinin doğu kıyısında, Karakozak köyü sınırları içindedir. Süleyman Şah Türbesi, Halep'e 123 km., Şanlıurfa'ya 92 km. mesafede bulunmaktadır.

Türbe öncelikle, geçici olarak özel olarak yaptırılmış iki prefabrik binaya yerleştirilmiştir. Müteakiben Türbe ve Karakol binalarından müteşekkil modern bir anıt inşa edilmiş ve Süleyman Şah'ın naş'ı 1975 Ekim'inde Türbe içine nakledilmiştir. Türbenin nakli ile boşalan iki prefabrik bina ise Lice depremine tahsis edilmiş ve 1975 Kasımında Lice'ye taşınarak yetkililere temsil edilmiştir.

Ayrıca, Türbe'nin yeni yerinde bir temiz su tesisi kurulmuş ve Süleyman Şah'ı anmak üzere bir hayrat çeşmesi ve kitabe inşa edilmiştir.

Türbenin Caber Kalesi'nden Karakozak köyündeki şimdiki yerine taşınması ile ilgili konuya ışık tutacak uydu fotoğrafları Ek-3'de, hâlihazırda türbenin durumunu gösteren fotoğraflar ise Ek-4'te sunulmuştur.

3.3.4 Teşrin Barajının İnşası ve Baraj Sularının Türbeyi Tehdidi

Suriye Devleti, Fırat Nehri üzerinde, Tabka Barajının kuzeyinde ve suları türbeyi tehdit edecek olan Teşrin Barajını inşa etmiştir.

Suriye'de yapılan Teşrin Barajı bölgesindeki Süleyman Şah Türbesi'nin tahkim edilmemesi ya da istinad duvarlarıyla kaplanmaması durumunda, kısa bir süre içinde sular altında kalacağı belirlenmiştir. Suriye, Türk toprağı sayıldığı için korumanın Türkiye tarafından finanse edilmesini istemiştir. Ayrıca Suriye, türbenin ''Türkiye sınırları içine alınması'' alternatifini de getirmiş ve ''Türbe yerinde kalırsa su düzeyinin 320 metre kotundan aşağı düşürülmesi gerekecek. Bu da bizi enerji

üretimi açısından büyük kayba uğratacak'' görüşünü savunmuştur.[260]

3.3.5 Suriye'nin Taşınma Teklifi ve Tahkimat Projesi

Türbenin, Teşrin Barajı sularının tehdidi altında kalacağının anlaşılmasından sonra, Suriye tarafı türbenin taşınması için iki yer önermiştir. Bu yerler Türk tarafınca uygun görülmemiş ve üç yıl süren bir görüşme süreci sonunda türbenin yerinde kalması kararlaştırılmıştır. Suriye tarafı, bu süreç boyunca, türbenin bu iki yerden birine taşınması konusunda ısrarcı olmuştur. 25–26 Mart 2000'de Halep'te yapılan görüşmelerde, türbenin ya yerinde kalması ya eski yerine taşınması ya da bulunduğu yerin hemen kuzeyindeki bir kesime taşınması Türk tarafınca önerilmiştir. Suriye tarafı, Türk tarafınca yapılabilir bir proje götürülürse türbenin yerinde kalmasını kabul edebileceğini, eski yeri olan Caber Kalesine yeniden taşınmasının söz konusu olamayacağını, hemen kuzeyindeki kesimlere taşınmasının ise, buraların hatırlı kişilere ait araziler olması nedeniyle mümkün olamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine, türbenin yerinde kalmasını sağlayacak mühendislik projesi hazırlanmış ve bunun yapılabilir olduğu Suriye tarafından kabul edilmiştir.[261]

Türk Heyeti, projenin somutlaştırılmasına ve Suriye'nin projeye maddî katkısının sağlanmasına yönelik görüşmelerde bulunmak üzere, Temmuz 2001'de Halep'e gitmiştir. Görüşmelerde, Suriye tarafı, o güne kadar hiç söz konusu olmamış olan bir yönü gündeme getirmiştir. Suriye tarafı, türbenin bulunduğu alanda projenin gerçekleştirilebilmesi sırasında arkeolojik kalıntılar çıkabileceğini, bu durumda bunların Şam'a gönderilerek incelenmelerinin gerekeceğini; bu bağlamda, çalışmalar sırasında türbede gözlemciler bulundurmak istediğini bildirmiştir. Türk Heyeti; konunun bu yönünün o zamana kadar açılmamış olmasını anlamakta güçlük çektiğini; çünkü bir höyük olan yerde arkeolojik kalıntılara rastlanmasının işin

---

[260] **Hürriyet Gazetesi(26 Aralık 2000)**, http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/00/12/26/turkiye/10tur.htm

[261] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8 nci Birleşim, Dönem:22, Cilt:28 Yasama Yılı:2, 16 Ekim 2003, s.27-28

başından beri büyük olasılık olarak değerlendirilmiş olması gerektiğini; proje çalışmaları sırasında Suriyeli gözlemci kabul edilebileceğini; ancak, hazır beton dökümü gibi teknik nedenlerle işleri geciktirecek incelemelerin mümkün olamayacağını bildirmiştir.[262]

Günümüz dünyasında çok duyarlı bir konu olan arkeolojik yönün ilk kez gündeme getirilmiş olması nedeniyle, Temmuz 2001'deki görüşmelerde de bir sonuca varılması mümkün olmamıştır.

Halep'teki bu görüşmelerden sonra çalışmalar sürdürülmüş ve Suriye heyeti Türkiye'ye davet edilmiştir. Eylül 2001'deki görüşmelerde, Suriye heyeti bu kez yeni bir unsur olarak, Mart 2001'de Türk tarafınca istenilen, ancak kabul edilmeyen, türbenin şimdiki yerinin hemen kuzeyindeki bir yere taşınması önerisini getirmiştir. Suriye tarafı, baraj gölünün çevresindeki 400 metrekarelik şeridin kamulaştırılmış olduğunu, şimdiki yerin 2,2 kilometre kuzeyinde yer alan tepeye türbeyi taşınabileceğini, Türk tarafı isterse iki yer arasındaki alanda yer alan başka yerlere de bakabileceklerini, türbenin bu kesimdeki bir yere taşınması için Suriye tarafının katkı ve kolaylık gösterebileceğini, bu önerilerinin Suriye'nin bir iyi niyet göstergesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Suriye tarafı, türbenin yerinde kalmasını da kabul ettiklerini, projenin çok pahalı bir proje olduğunu, bunun uygulanması durumunda hiçbir maddî katkıda bulunmayacaklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine, Türk tarafınca 26 Ekim 2001 tarihli Başbakanlık talimatı ile türbenin yerinde kalmasının ve türbenin yerinde tahkim edilmesi yönünde karara varılmıştır.[263]

10–17 Ağustos 2002 tarihleri arasında Türk heyeti, Süleyman Şah Türbesinin yerinde tahkim edilmesine yönelik projenin uygulanmasını sağlayacak protokolleri görüşmek üzere Halep'e gitmiştir. Söz konusu görüşmelerde Suriye tarafı, türbenin

---

[262] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi** ,s.27-28.

[263] Aynı yer.

yerinde tahkim edilmesi projesi ve bu projeye ilişkin işlerin bir bölümünü üstlenmeyi kabul etmiş ve 1995 yılından itibaren sürdürülen görüşmeler, olumlu yönde seyretmeye başlamıştır. Görüşmelerde, projenin yürütülmesi için gerekli olan ana protokol ve bunun eki olacak teknik protokolün en kısa sürede hazırlanarak Ankara'da imzalanması yönünde görüş birliğine varılmıştır.[264]

22 Ocak 2003 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, Süleyman Şah Türbesi Tahkimat Projesinin uygulanmasına ilişkin ana tutanak ve eki olan teknik protokol imzalanmıştır. Söz konusu ana tutanak ve teknik protokolle, Suriye tarafı, türbenin yerinde tahkim edilmesini, o amaçla yapılacak çalışmalar için bahçe duvarlarında yapılması gereken çepeçevre çalışma platformu ile türbeden başlayarak Halep-Haseki Anayoluna kadar olan bağlantı yolunu yapmayı, türbe içindeki karakol binasının yıkılarak günümüz gereksinmelerini karşılayacak şekilde yeniden inşa edilmesini, Türk tarafının yapacağı inşaat çalışmaları için elektrik ve su bağlantıları olan 15 000 metrekarelik bir şantiye arazisini Türk tarafına geçici olarak tahsis etmeyi ve tahkimat projesinin gerçekleştirilmesi için, Suriye mevzuat hükümleri çerçevesinde Türkiye'ye gereken her türlü kolaylığı sağlamayı kabul etmiştir.[265]

Süleyman Şah Tahkimat Projesinin maliyeti, 2003 fiyatlarıyla yaklaşık 4 trilyon Türk Lirasıdır. Bundan sonraki aşamada, türbenin tahkimat çalışmalarının bir an önce başlatılabilmesi için, imzalanan ana tutanak ve eki teknik protokolün onay işlemlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tamamlanması, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce projenin gerçekleştirilmesi için ihale açılması ve Suriye tarafı ile bir uygulama protokolünün imzalanarak şantiye çalışmalarına başlanmasına ilişkin kanun tasarısının yasalaştırılması, TBMM'nin 16 Ekim 2003 tarihindeki 8 nci birleşiminde teklif edilmiştir.

---

[264] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, s.27-28.

[265] Aynı yer.

"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Süleyman Şah Türbesi Tahkim (Güçlendirme) Projesinin Uygulanmasına İlişkin Ana Tutanağın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı" TBMM'de 16 Ekim 2003'te yasalaşırken, tasarının oylamasına 227 milletvekili katılırken, 227 "Kabul" oyu çıkmıştır.[266]

Suriye topraklarında yer alan ve içerisinde Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın ve 2 muhafızının yattığı kabul edilen Süleyman Şah Türbesi, Türkiye için, siyasal, kültürel ve tarihî açılardan özel öneme sahiptir. Türkiye sınırları dışında bir Türk toprağının varlığı konusunun ilgi çeken hikâyesi, ilginç olduğu kadar da tarihsel bir bütünlük içerisinde konuyu ele alan bir çalışmanın olmaması nedeniyle incelenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bunun neticesinde elde edilen bilgiler bu çalışma ile bir araya getirilerek kronolojik bir bütünlükte verilmeye çalışılmıştır.

[266] **Haber Vitrini(16 Ekim 2003)**, http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=102794

SONUÇ

Türkiye'nin sınır komşuları içerisinde en uzun sınıra sahip olduğu ülke Suriye'dir. Böylesine uzun bir sınıra sahip olan iki komşu, ilişkilerinde uzun yıllar boyunca sorunlar yaşamışlardır. Bu sorunların temelinde; uluslararası konjektür ve iki ülkenin uyguladığı yanlış politikalar neticesinde ortaya çıkan karşılıklı güvensizliğin yattığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu nedenle Türkiye-Suriye ilişkilerinin incelenen dönemde ve günümüzde, en büyük sorununun "Güven Bunalımı" olduğunu söyleyebiliriz. Her iki ülkenin birbirlerine karşı bu güvensizlikleri "Hatay Sorunu" ile başlamış ve günümüze kadar iki ülke arasındaki sorunların bir türlü çözüme kavuşturulamamasında etkili olmuştur.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde sembolik bir mesele olarak ilk akla gelen konu Hatay sorunudur. Suriye hükümetleri, yıllarca Hatay konusunu milli bir hedef haline getirmişlerdir. Lübnan, Ürdün ve Filistin topraklarını da içine alan "Büyük Suriye İdeali" çerçevesinde değerlendirilen Hatay'a ilişkin Suriye iddiaları, bugüne kadar Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen nedenlerin en başında yer almıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'nın bölgeden çekilmesi ile ortaya çıkan bağımsız Suriye Devleti ile Türkiye arasında sorunlarla dolu bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Söz konusu dönemde, Suriyeli politikacılar sadece ülke içi çekişmelerde değil, bölgesel çekişmeler içinde de yer almışlardır. Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyrine, ülke içi siyasi gelişmeler ve Ortadoğu'da yaşanan olaylar şekil vermiştir. Özellikle, iki süper güç arasındaki rekabetin en belirgin olarak ortaya çıktığı bölgelerden biri olan Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, hiç şüphesiz Türkiye-Suriye ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye, Suriye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde görülen ve Sovyetlerin Suriye'yi avuçları içine alması ile sonuçlanan gelişmelerden rahatsız olmuş, ABD ile yakınlaşmıştır. Filistin'in taksimine Araplarla birlikte oy veren Türkiye'nin, daha sonra İsrail'i tanıyarak bu ülke ile siyasi ilişki kurması da Türkiye-Suriye ilişkilerinin diğer bir gerilim noktası olmuştur.

1980'li yıllara gelene kadar iç siyasi çekişmeler ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ile şekillenen Türkiye-Suriye ilişkilerine, her iki ülkenin suya dayalı projelerini devreye sokması ile Dicle ve Fırat sularının paylaşımından doğan anlaşmazlıklarda eklenmiştir. Irak ve Suriye, Türkiye'nin su konusundaki faaliyetlerinde engelleyici bir tavır takınmıştır. Bunun örneği, Türkiye'nin GAP için 1983 yılında Dünya Bankasına kredi için başvurusunda görülmüştür. Suriyeliler; Fırat ve Dicle'den daha çok su verilmesini ve iki nehrin sularının "paylaşılmasını", üstelik de bunun bir anlaşma ile güvence altına alınmasını istemiştir. Türkiye ise; Suriye'nin hâlâ Hatay'ı kendi toprakları içerisinde göstermesine tepki göstermiş ve Suriye'nin Hatay'daki iddialarından vazgeçmesini beklemiştir.

Teknik açıdan meseleyi paylaşım sorunu olarak gören Suriye suların kaynağından itibaren paylaşımını istemiş, Türkiye ise bunun bir kullanım sorunu olduğunu düşünmüştür. Suriye ve Irak, Türkiye'nin GAP kapsamında yürüttüğü projeler çerçevesinde suyun azalacağı konusundaki endişeleri ve güvensizlikleri nedeniyle Türkiye'nin, suyun kullanımı konusundaki teknik çözüm önerilerine sırt çevirmişlerdir.

Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın ve 2 muhafızının yattığı kabul edilen, Suriye toprakları içindeki Türkiye'ye ait "Süleyman Şah Türbesi" bu çalışmada ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Süleyman Şah Türbesi ile ilgili yaşanan sorunlara Suriye'nin yaklaşımı, içinde bulunulan dönemdeki Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerle durumu ile paralellik göstermiştir. Türbe ile ilgili Türkiye'nin taşıdığı manevi hassasiyeti Suriye yeri geldiğinde koz olarak kullanmak istemiştir. Türkiye ise Ankara Anlaşması ile kazandığı haklardan vazgeçmek istememiş ve siyasi alanda bu durumu bir koz olarak elinde bulundurmak için Süleyman Şah Türbesinin Türkiye'ye taşınması fikrine yanaşmamıştır.

Türkiye-Suriye ilişkileri açısından yaşanan süreç ve gelinen nokta kısaca özetlendiğinde, zaman zaman yaşanan bölgesel gerginlik ve çekişmeler hariç tutulursa, Türkiye-Suriye ilişkilerinin "Hatay", "Su", ve "Terör" söylemleri çerçevesinde geliştiğini görmekteyiz.

Bu üç temel sorundan "Hatay" ve "Terör" sorunlarının konjektürel, "Su" sorununun ise yaşamsal olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. "Hatay" ve "Terör" konusu Suriye tarafından konjektürel gelişmelere paralel olarak gündeme getirilmiş ve beslenmiştir. Örneğin, Hatay konusunu özellikle problem olarak algılayan ve buna kendi parti programında önemli bir şekilde yer veren Hafız Esad'ın ölmesi ve yerine babasına nispeten daha ılımlı ve akılcı olduğu değerlendirilen oğlu Beşir Esad'ın geçmesi, iki ülke arasında daha olumlu bir ilişki sürecine imkân vermiştir. Bu duruma paralel olarak Hatay sorunu giderek Suriye tarafından gündemden düşürülmekte, siyasetçiler, bürokratlar ya da toplum artık çok fazla Hatay'dan bahsetmemektedir. Aynı şekilde, Suriye'nin teröre verdiği destek konusu da, Adana Mutabakatı sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde, günümüzde Türkiye-Suriye ilişkilerindeki önemini kaybetmiştir. Ancak, "Su" sorunu, "Hatay" ve "Terör" sorunları gibi konjektürel olmaktan ziyade yaşamsal bir meseledir. Dolayısıyla suyun artan önemine paralel olarak, paylaşımının gelecekte iki ülke ilişkilerini şekillendiren en temel unsur olacağı sonucunu çıkarmak mümkündür.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

1. **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/230-549-2, 11 Mayıs 1929

2. **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/262-768-12, 25 Nisan 1929.

3. **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/230-549-4, 6 Nisan 1940.

4. **BCA**, Başbakanlık Dahiliye Vekaleti, 030-10/265-788-2, 4 Ekim 1939.

5. **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/265-788-31, 15 Aralık 1939.

6. **BCA**, Başbakanlık Hariciye Vekaleti, 030-10/265-792-38, 24 Eylül 1946.

7. **BCA**, Dışişleri Bakanlığı, 030-10/265-792-45, 15 Mart 1947.

8. **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-647-11, 27 Ocak 1954.

9. **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-648-5, 7 Nisan 1954.

10. **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-648-2, 26 Ekim 1954.

11. **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-650-3, 13 Kasım 1954.

12. **BCA**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 030-01/104-650-5, 28 Aralık 1954.

B. Resmi Belgeler

13. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Şubesi; , **Türkiye-Suriye ve Irak Arasındaki Su Sorunu**, Ankara, 1996

14. Genelkurmay ATESE Bşk.lığı; **Beyin Fırtınası: Güvenlik Boyutunda Sınır Aşan Sular**, 10 Aralık 2002

15. Güneydoğu Avrupa Müttefik K.K.K.lığı; **Fırat ve Dicle Suları ve Bölge Güvenliğine Etkileri**, İzmir, 1998

16. Harp Akademileri Komutanlığı; **Geçmişten Günümüze Yakın çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını , İstanbul, 1995

17. ----------; **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1994

18. ----------; **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1994

19. Sevim, Ali; "Süleyman Şah Türbesi Hakkında", Resmi Yazışma, Ankara,1990

20. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8 nci Birleşim, Dönem:22, Cilt:28 Yasama Yılı:2, 16 Ekim 2003

21. T.C.Resmi Gazete**;** "*Suriye Arap Cumhuriyeti ile Türkiye Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolünün Onaylanmasına Dair Anlaşma*", (Tarih:10.12.1987, Kanun /Karar No: 87/12171, Sayı:19660)

22. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü; **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919–1946),** Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1946

C. Kitaplar

23. Abdullah, Ömer Faruk ; **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985

24. Akçil, Cumhur; **Uluslararası Hukuk Açısından Dicle ve Fırat Nehirleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, İstanbul, 2006, s.24.

25. Akgündüz, A., Öztürk, S.; **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

26. Akşin, Aptülahat; **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi***,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991

27. Altunışık, Meliha Benli; "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası", **Türkiye'nin Komşuları**, İmge Yayınevi, 2002

28. Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I: 1914–1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983

29. Ateş, Toktamış; **Siyasal Tarih,** Der Yayınları, İstanbul, 1994

30. Avcı, İlhan; **Su Sorunu ve Sınıraşan / Sınır oluşturan Su Yolları**, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000

31. Bağcı, Hüseyin; **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara,1990

32. Baydar, Göksel; **1990 Sonrası Türkiye Suriye İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001

33. Çağlar, Rıza; **Hatay'ın Türkiye Suriye İlişkilerinde Konumu ve Meselenin Hukuki ve Siyasi Boyutları Nelerdir?**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, İstanbul, 2002

34. Çetinkaya, Devran; **Türkiye'deki Su Kaynaklarının Gelecekteki Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, İstanbul, 2002

35. Dam, Nikolaos Van; **Suriye'de İktidar Mücadelesi:Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, (çev. Semih İdiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

36. Davutoğlu, Ahmet; **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001

37. Durmazuçar, Vedat; **Ortadoğu 'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, IQ Kültür-Sanat yayıncılık, İstanbul, 2002

38. Erciyes, Erdem; **Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004

39. Esenyel, Ömer; **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Bu Potansiyel'in Kullanılması**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 2000

40. Esmer, Şükrü; **Siyasi Tarih**, Balkanoğlu Matbaacılık, İstanbul, 1944

41. Eyicil, Ahmet ;**Siyasi Tarih**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2005

42. Gönlübol, M., ve Ülman, A.H.;**Olaylarla Türk Dış Politikası(1919–1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

43. Gönlübol, Mehmet; **Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası**, Türk yıllığı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963

44. Gür, Erdoğan; **Türkiye'nin Arap Dünyası ile Olan İlişkilerinin Başlıca Sorunları ve Özellikleri Nelerdir?**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, 2002

45. Gür, Faruk; **Türkiye'nin Arap Dünyası ile Olan İlişkilerinin Başlıca Sorunları ve Özellikleri Nelerdir?**, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002

46. Gürson, Poyraz; **Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkilerine Analitik Yaklaşım**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999

47. Koçak, Cemil; **Türkiye'de Milli Şef Dönemi,** Cilt 1–2, İletişim Yayınları, Ankara,1986

48. Koluman, Aziz; **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002

49. Kürkçüoğlu, Ömer; **Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası(1945–1970),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972

50. Melek, Abdurrahman ;**Hatay Nasıl Kurtuldu?**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996

51. Metin, Faruk; **Cumhuriyet Döneminde Ortadoğu Ülkelerine Yönelik Türk Dış Politikası**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, 2004

52. Metli, Ebru; **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve İki Ülkenin Milli Menfaatleri**, MGK Genel Sekreterliği, 2000

53. Müftüoğlu, Ferruh; **Orta Doğu Su Meseleleri ve Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997

54. Özden, Bilen; **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Tesav Yayınları, Ankara, 1996

55. Özfatura, Mehmet Necati; **Kurtlar Sofrasında Ortadoğu**, Adım Yayınları, İstanbul, 1991

56. Pamukçu, Konuralp ;**Su Politikaları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000

57. Pehlivanlı, H., Sarınay, H., Yıldırım, H.; **Türk Dış Politikasında Hatay (1918–1939)**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001

58. Salha, Samir; **Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1995

59. Sander ,Oral; **Siyasi Tarih 1918–1994**, İmge Yayınları, Ankara, 1994

60. Sever, Ayşegül ; **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye (1945-1958)**, Boyut kitapları İstanbul, 1997

61. Sevim, Ali ; **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988

62. ---------- ; **Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara,1990

63. Soysal, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920–1945)**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983

64. Sökmen, Tayfur; **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi

65. Sönmezoğlu, Faruk; **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994

66. ----------; **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1995

67. Şehsuvaroğlu, Lütfi; **Su Barışı-Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları**, Gümüş Motif Yayınları, İstanbul, 1997

68. Şen, Sabahattin; **Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

69. Tiryaki, Orhan; **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu,** Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1994

70. Tomanbay, Mehmet; **Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998

71. Uçarol, Rıfat; **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., 1982

72. Ülman, A.Haluk; **1860-1861 Suriye Buhranı**, Ankara, Aydınlık Yay., 1966

73. Ünver, Mehmet İlhan; **Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, 1996

74. Ünver, Olcay; **Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) üzerine konuşmalar ve sunumlar**, GAP Bölgesi Geliştirme İdaresi, Ankara, 1999

75. Yavuz, Celalettin; **Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005

76. Yıldırım, Ahmet ; **Türkiye'nin Sınıraşan, Ortak Sınır Oluşturan Sularının Geleceği**, Harp Akademileri Komutanlığı Tezi, İstanbul, 2005

77. Zehir, Cemal; **Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998

78. ----------; **Ortadoğu 'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003

79. Center of Strategic Research; **Facts About Euphrates- Tigris Basin**, , Ankara,1996

80. Suriye Tarih ve Coğrafya Ders Kitapları:Lise 3

D. Makaleler

81. Akmandor, Neşet ;"*Su Sorunu Fiziksel Boyutları*" **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Nurol Matbaası, Ankara, 1994

82. Amanov, Şatlık; "*Hafız Esad Dönemi Türkiye Dış Politikası*"; **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004

83. Aytemiz, L., Kodaman, T.; "*Sınıraşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri*", **Bildiri;TMMOB Su Politikaları Kongresi**, 2006

84. Cömert, Faruk; "Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının, Ulusal ve Uluslar Arası Güvenliğe Olan Etkileri Konulu Sempozyum Kapanış Konuşması**"**, **Harp Akademileri Dergisi**, ,Sayı:11, Mayıs 2004

85. Dağıstan, Adil; *"Arşiv Belgeleri Işığında Sancak (Hatay)'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005

86. Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö.;*"Sancak (Hatay) Sorunu",* **Türk Dış Politikası(1918-1980)**, Baskın Oran (der), Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

87. Güner, Serdar; "*The Turkish-Syrian War of Attritions:the Water Dispute*", **Studies in Conflict and Terrorrism**, Vol 20, 1997

88. İbas, Selahattin; "*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi*"; **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004

89. Kılınç, Ramazan; "*Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkânı*", **Stratejik Analiz**, Temmuz 2000, Cilt:1, Sayı:3

90. Koni, Hasan; "*Su Sorununun Siyasal Boyutları"*, **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV yayınları, Ankara, 1994

91. Kurat, Yuluğ Tekin; "*Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*", **Belleten (Nisan 1975)**, Cilt 39, Sayı 154, s.267

92. Kut, Gün; "Burning Waters: The Hidropolitics of the Euphrates and Tigris", **New Perspectives on Turkey**, No. 9, Fall 1993

93. Pazarcı, Hüseyin; "*Su Sorununun Hukuksal Boyutları*", **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, TESAV yayınları, Ankara, 1994

94. Robins, Philip; "*Turkey and Middle East*", London Royal Institute of International Affairs, Chattam House Papers, 1991

95. Soysal, İsmail;"*Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)*", **Belleten (Nisan 1985)**, Cilt CXLIX, Sayı 193

96. ----------;"*1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*", **Belleten (Nisan 1982)**, Cilt 156, Sayı 182

97. Şahin, Bayram ; "*Suriye Su Sorunu",* **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004

98. Yılmaz, Türel**; "***Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler"*, **Bildiri**, Harp Akademileri Komutanlığı Sempozyumu, Mart 2006

E. Gazeteler

99. Balbay, Mustafa; "*Suriye ile İlişkiler*", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 2003

100. Birand, Mehmet Ali; "*Suriye su konusunda geri adım attı*", **Sabah Gazetesi**, 13.12.1993

101. Cemal, Hasan; *Suriye'den Apo Sonrası İlk Mesajlar*", **Milliyet Gazetesi**, 10 Mart 1999

102. Söylemez, Yüksel; "*Water Terror*", **Turkish Daily News**, 29 October 2001

103. Yetkin, Murat; "Suriye, Irak ve Ortadoğu 'da Yeni Dönem", **Radikal Gazetesi**, 7 Ocak 2004

104. **Milliyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1998

F. İnternet

105. Iacovou, Christos; "*Syria's New Role*", **Perihelion (European Rim Policy And Investment Council)**, July 2002, http://www.erpic.org/perihelion/articles2002/july/syria.htm

106. Kibaroğlu, Ayşegül ;"*Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü*", **Stradigma e-dergisi,** Temmuz 2003, Sayı 6, http://www.stradigma.com

107. Manaz, Abdullah;"*Dünden Bugüne Suriye*", **Stradigma e-dergisi**, Kasım 2003, sayı 10, www.stradigma.com,

108. Orhan, Oytun; "*Türkiye-Suriye İlişkileri"*, http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/turkiye-suriye-iliskileri.htm

109. Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü; "*Suriye'yle İşbirliği Gelişiyor*", , 20 Ocak 2003, http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2003/ocak/ah_20_01-03.htm

110. **Hürriyet Gazetesi**; 26 Aralık 2000, http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/00/12/26/turkiye/10tur.htm

111. **Haber Vitrini**; 16 Ekim 2003, http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=102794

112. Suruç Kaymakamlığı; http://www.suruc.gov.tr/

113. Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü, http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html

EKLER

Ek 1. Harita(Suriye Ders Kitaplarındaki Haritalar)

Ek 2. Türbe ve Caber Kalesinin 1930'lardaki Resmi

Ek 3. Türbenin Son Bulunduğu Konumu Gösteren Uydu Fotoğrafları

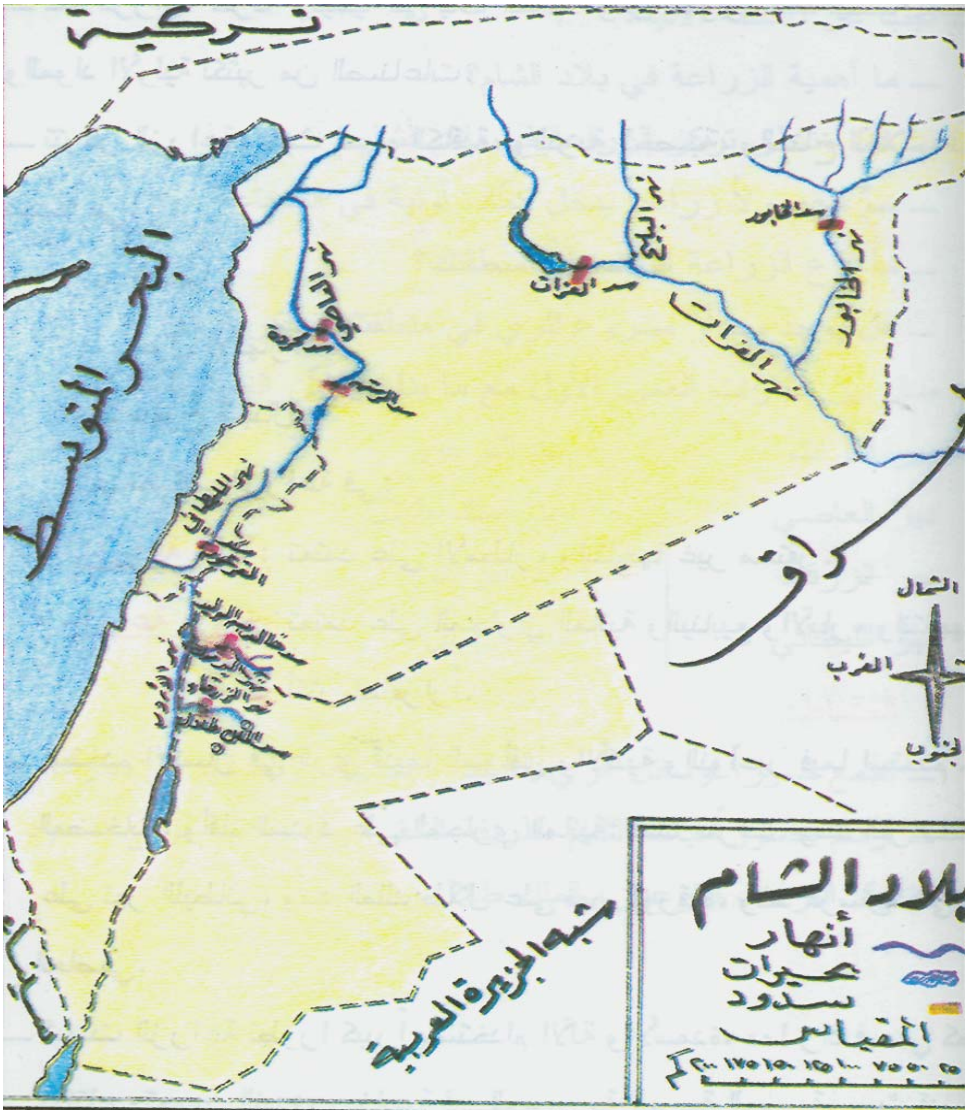
Ek 4. Türbe Binası ve Bulunduğu Yere Ait Fotoğraflar

EK-1 Harita(Suriye Ders Kitaplarındaki Haritalar)

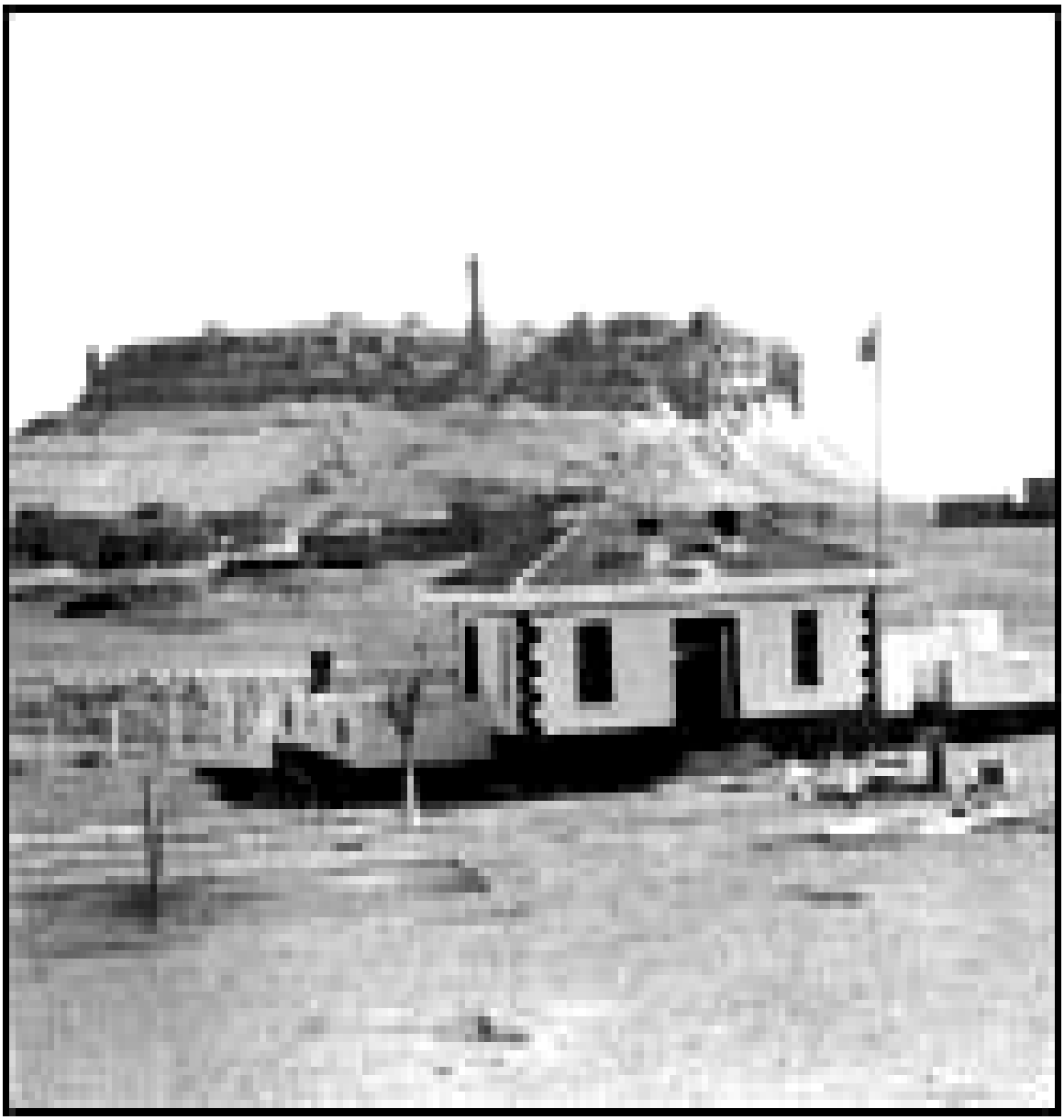
Suriye 5.Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Haritada, Hatay ili Suriye topraklarında gösterilmektedir.

EK–1(Devam)

5. Sınıf coğrafya kitabındaki Suriye Nehirler Haritasında; Hatay, Suriye'ye dahil olarak gösterilmektedir.

EK-2 TÜRBE VE CABER KALESİ'NİN 1930'LARDAKİ RESMİ

EK-3 TÜRBENİN SON BULUNDUĞU KONUMU GÖSTEREN UYDU RESİMLERİ

EK-4 TÜRBE BİNASI VE BULUNDUĞU YERE AİT FOTOĞRAFLAR

TÜRBE MEVKİNİN UZAKTAN GÖRÜNÜMÜ

TÜRBE BİNASININ ÖNDEN GÖRÜNÜMÜ

EK-4 (DEVAM)

TÜRBE BİNASININ ÖNDEN GÖRÜNÜMÜ

TÜRBE BİNASININ DIŞTAN GÖRÜNÜMÜ

EK-4 (DEVAM)

TÜRBE BİNASININ İÇTEN GÖRÜNÜMÜ

KARAKOL BİNASI

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Özkan YAZGAN

Doğum Yeri : İskilip-ÇORUM

Doğum Yılı : 1968

Medeni Hali : Evli

Eğitim ve Akademik Durumu:

Lise 1981-1985 : Kuleli Askeri Lisesi, İstanbul

Lisans 1985-1989 : Kara Harp Okulu, Elektrik-Elektronik Bölümü, Ankara

Y.Lisans 2001-2004 : Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği, Ankara

Yabancı Dil:

İngilizce :Çok İyi

İş Tecrübesi :

1989–1990 :Topçu ve Füze Okul Komutanlığı, Polatlı-Ankara, Kursiyer

1990-1993 :105nci Topçu Alay Komutanlığı, Çorlu-Tekirdağ, Meteoroloji Tk. K.

1993-1995 :108nci Topçu Alay Komutanlığı, Malazgirt-Muş, Yer-Ölçme Tk.K.

1995-1996 :106ncı Topçu Alay Komutanlığı, Gaziantep, Yer-Ölçme Tk.K.

1996-Halen :Genelkurmay, Gn.P.P.Bşk.lığı, Ankara, Bilgi İşlem Ş.Md.